

10. MAGYAR NYELV NAPJA
2020. november 13.

Édes Anyanyelvünk

2020. NOVEMBER

42. ÉVF. 5. SZÁM

A TARTALOMBÓL:

Balázs Géza:
Rákosmező,
a magyar államiság jelképe

Elek Lenke:
Bornévkóستولó

Blankó Miklós:
Nyelvjárás az iskolában

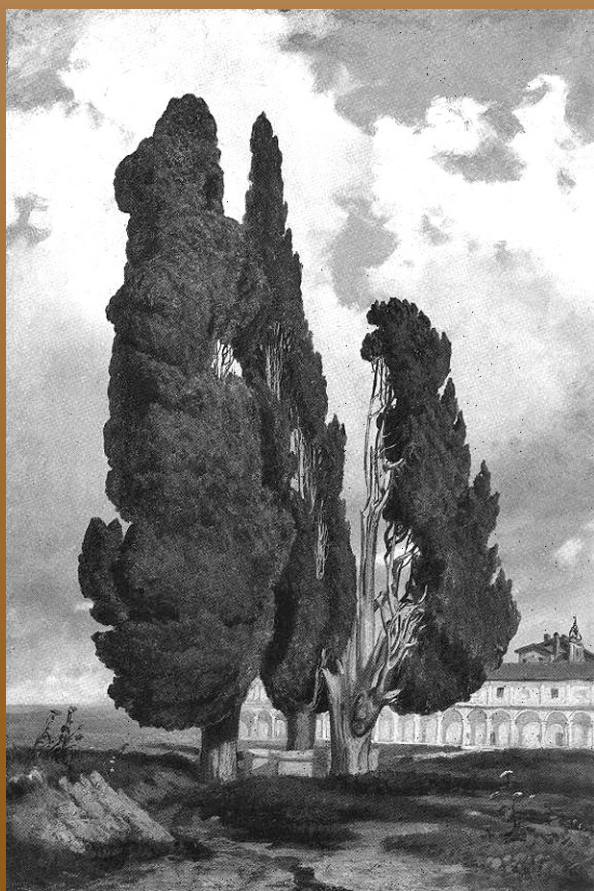
Kótis Nikoletta:
Webshop-helyesírás

Kérdéseinkre válaszol:
Ambrus Lajos,
Nagy Koppány Zsolt,
Sámbokréthy Péter,
Zágorec-Csuka Judit

Büky László:
Irodalmi számtan

H. Varga Márta:
Örömet vagy örömet?

És:
új könyvek, rejtvények,
kérdések és válaszok

Telepy Károly:
A karthauziak kolostora
Róma mellett

É
A

Arany János-szótárt minden könyvtárba, minden iskolába!

Beke József háromkötetes (csaknem 3000 oldalas) Arany-szótára (Arany János költői életművének szókincse) most könyvtárak és iskolák (magyar munkaközösségek) számára az eredeti 9900 Ft-os ár helyett 2900 Ft-ért kapható.

Könyvpályázat

A szótárak személyesen (megbízott útján) vehetők át Budapesten (postázást nem vállalunk). Az igényeket a beérkezés sorrendjében a készlet erejéig tudjuk kielégíteni. Egy könyvtár vagy iskola vagy nevükben eljáró magánszemély egyszerre legföljebb 2 példányt (2 × 3 kötetet) vásárolhat. Kérjük, a vásárlás előtt az iroda@e-nyelv.hu címen egyeztessenek a vásárlásról és a könyv átvételéről.

**Anyanyelvápolók Szövetsége,
Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda**

Telepy Károly (Debrecen, 1828. dec. 25. – Bp., 1906. szept. 30.). Apja, Telepy György színész 1841 és 1855 között a Nemzeti Színház tagja, aki díszlettervezéssel és díszletfestéssel is foglalkozott.

Telepy Károly Pesten a piaristáknál végezte iskoláit. 1845-től Barabás Miklós tanítványaként tanult rajzolni, de az 1848–49-es szabadságharc megszakította tanulmányait. Egyike volt a márciusi ifjaknak.

A szabadságharc után 1849-től Münchenben, majd 1852–57 között a velencei akadémián tanult. 1857-ben Rómába ment, ahol két évet töltött, és rajzolta az antik romokat, műemlékeket. A borítón látható kép is ebben az időben készült. A karthauzi kolostor előtt látható három ősrégi ciprust a hagyomány szerint Michelangelo ültette.

1861-ben Pesten telepedett le. Eleinte főként portrékat festett, de később áttért az egész életművére jellemző romantikus tájfestésre. Részben külföldi útiélményei, részben a hazai táj szépségei ihlették (Diósgyőri várrom, Dévény, A Balaton Aligánál, Mátraszentkereszt stb.).

1861-től haláláig a Képzőművészeti Társulat titkáraként jelentős szerepe volt a korszak képzőművészeti életének irányításában.

Műveiből 1966-ban a debreceni Déry Múzeumban rendeztek emlékkiállítást, számos képét a Magyar Nemzeti Galéria őrzi.

TARTALOM

Balázs Géza: Rákosmező, a magyar államiság jelképe	3
Lengyel Klára: A megengedő <i>ugyan</i> szórendjéről ..	4
Balázs Géza: Öröklött struktúráink (1.)	5
Elek Lenke: Bornévkostoló	6
Kemény Gábor: Szép magyar vers. Jékely Zoltán: Rezeda Kázmér búcsúja	7
Blankó Miklós: Nyelvjárás az iskolában	8
Kóti Nikolett: Webshop-helyesítés	9
Szívósné Vásárhelyi Zsuzsanna: Nyelvhasználatunk buktatói. Beszélgetés Sámbokrétthy Péter atyával	10
„A fiaim megígérték...” Zágorec-Csuka Judit ot kérdezi Balázs Géza ...	11
„Remélem, a tájszavak megmaradnak”. Ambrus Lajost Egyházashetyén látogatta meg Bincze Diána	12
„A határontúliséget elengedtem”. Nagy Koppány Zsolt ot kérdezi Birtalan Andrea ..	13
Büky László: Irodalmi számtan	14
Kemény Gábor: Új szavakat tanulok	15
Barta Andrea: Túlvilági praktikák a nyelvtörténet szolgálatában	16
Balázs Géza: Hogyan lehet ezt a nyarat elmondani? A Tüskevár időszerűsége	17
Horváth László: <i>Megvásárol</i> – tárgy nélkül.	18
Mózes Huba: „Testi bínt eltávoztass.” A Példák könyvének verses tízparancsolata	19
Dóra Zoltán: <i>Pandémia</i>	19
H. Varga Márta: <i>Örömet vagy örömet?</i>	20
Kemény Gábor: A gondolatokhoz odataláló nyelv. Adamikné Jászó Anna nyelvművelő írásai	21
Adamikné Jászó Anna: Dóra Zoltán: A Dunától a Hargitáig.	22
Holczer József: Egy anakronizmus margójára	22
Blankó Miklós: Nyelvünk és kultúránk négy fiatal szemével.	23
Hírek, tudósítások	24–25
Pontozó	26
Keresztretjtvény	27
Új szavak, kifejezések (112.)	27
Minya Károly (összeállította): www.manyszi.hu . Kérdések és válaszok	28

ÉDES ANYANYELVÜNK • AZ ANYANYELVÁPOLÓK SZÖVETSÉGÉNEK FOLYÓIRATA

Megjelenik évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, szeptemberben és novemberben. Szakmai támogatók:

Magyar Nyelvtudományi Társaság,
MTA Magyar Nyelvi Osztályközi Bizottság,
Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport

Kiadja: az Anyanyelvápolók Szövetsége

Felelős kiadó: Juhász Judit

Felelős szerkesztő: Grétsy László

Szerkesztőség:

Balázs Géza balazs.geza@gmail.com,
Kemény Gábor kemeny.gabor2@yahoo.com,
Kovács Zsuzsanna (titkár)
kovacs.zsuzsanna@anyanyelvapolo.hu,
ea.szerkesztoseg@gmail.com

Szerkesztőbizottság:

Balázs Géza, Grétsy László, Heltainé
Nagy Erzsébet, Juhász Judit, Kemény Gábor
A szerkesztőség címe:
1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Honlap: www.anyanyelvapolo.hu
(vagy: www.anyanyelvapolo.hu)

A szerkesztőség csak a megrendelt írásokért fizet honoráriumot. Meg nem rendelt kéziratot nem őrünk meg, nem küldünk vissza.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.
Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.).
Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél.
E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu
Fax: 303-3440

Információ, reklamáció: 06 80 444-444

További terjesztő: Könyvtárellátó Kht.

Az ASZ tagjai a lapot a tagdíj fejében
illetménylapként kapják. Tagdíj: 2000 Ft/év,
tanulóknak, nyugdíjasoknak: 1500 Ft/év.

Bankszámlaszám: 11705008-20132015.

Belépési nyilatkozat kérhető:
Anyanyelvápolók Szövetsége,
1053 Budapest, Károlyi u. 16.
Tel.: 317-3062, 317-3611/208

Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula

Lapunk kiadását

az Emberi Erőforrások
Minisztériuma,

a Nemzeti Kulturális
Alap,

a Magyar Művészeti
Akadémia

segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)

ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: Opticult Bt.

Nyomás: mondAT Kft.

Rákosmező, a magyar államiség jelképe

„Beépítés miatt eltűnhet a régi magyar országgyűlések színhelye” – hívja fel a figyelmet egy írásban és a világhálón megtalálható összeállításában a Magyar Patrióták Közössége. „Bár a történelemórán még remélhetőleg mindenki tanul a középkori országgyűlések és hadrakelések színteréről, a Rákosmező pontos fekvése teljesen kikopott a köztudatból. A magyar történelem sorsfordító tanácskozásai Budapest X. kerületéhez, a kőbánya-felsőrákosi Királydombhoz köthetők.” Már a reformkorban Kisfaludy Károly így sóhajt fel: „Rákos, Rákos, hová lettél? Szép híredből de kiestél!” Később szobor állítását szorgalmazta Boráros János, Pest város főbírója. A XIV. kerületben azóta állítottak egy emlékkövet és elneveztek egy teret is Rákosmező térnek – bár az országgyűlések helyszíne ennél délebbre, a mai X. kerületben található. „A magyar történelemmel foglalkozó ismeretterjesztő és tudományos művek Rákosmező meglétéét még csak-csak, a Királydomb létezését azonban már nem tartják említésre méltónak. A legalább harmincöt országgyűlésünknek otthont adó helyszín nem szerepel a Nemzeti emlékhelyek listáján, pedig ezen a jegyzéken Ópusztaszer, az anonymusi hagyomány szerinti első országgyűlés helyszínét és a jelenlegi Országházat egyaránt megtaláljuk”. Magam, e táj szülőtteknek csaknem negyven éve figyelmeztetek erre.

A történelem lapjain sokszor szereplő Rákos-patak mentén születtem, annak is a budapesti Kőbánya és Zugló közötti részén, éppen a Rákos-patak partján lévő Méhes utcai szülőotthonban. A Rákos-patak a Gödöllői-dombvidéken, Szada és Gödöllő között ered, átfolyik Gödöllőn, Isaszegen, Pécelen, a Rákosokon (Rákoscsaba, Rákosliget, Rákoskeresztúr) – itt éri el a történelmi Rákosmezőt, majd a kőbányai-zuglói határon átkelve Angyalföldnél, a Dagály strand fölött torkollik a Dunába. A patak nevét a benne egykor élő állatokról kapta. Később a part menti zombócokosokban, mezőkben fölfedezték a vipera sajátos helyi változatát, az ártalmatlan rákosi vipérát, melynek nevét az 1950-es években (hogy ne legyen belőle áthallás, kellemetlenség) rákosréti vagy még inkább parlagi vipérára módosították. A mai Kőbánya és Zugló határán egykor egy falu volt: Rákosfalva. Rákosfalva korábban a főváros X. kerületéhez, Kőbányához tartozott, gyermekkoromban még valódi falu volt. Az 1970-es évek elején lerombolták, s helyére épült a Füredi úti lakótelep. Rákosfalvával szemközt, a kőbányai részen állt a Hatház, az 1938-ban rendezett eucharisztikus kongresszusra épült kis lakásokkal – a háború után szükséglakásként szolgáltak. Voltak a környéken kastélyok, a kis dombon álló Cziráky-kastély (a helyiek „Mária Terézia kastélynak” nevezték), és a közvetlenül a Királydomb alján, a patak partján álló, az 1990-es években lebontott Kopottbáró. A helyiek szerint nevét arról kapta, hogy egykori gazdag lakója eladósodott.

A Kopottbáró mellett emelkedik a 137 méter magas Királydomb (amelyet az új Budapest-térkép Király-hegyként tisztel), ma a Váltó és Nagycice utca szeli keresztül. És ezt öleli körbe a Rákosmező. Ma szántóföldek, nyomokban kiserdők, mezők, lápos rétek között folyik a már betonágyban vezetett patak (az utolsó betonozott szakasz az 1980-as években készült el), s csak néhány kiszáradóban lévő kanyargós patakág emlékeztet arra, hogy egykor itt széles területet foglalhatott el a víz. Az egykori gazdag víz közeli életből csak nyomok maradtak. Volt egy pataki fürdő a Kopottbáró mögött – itt forgatták az 1960-as években a Kárpáthy Zoltán című dunai árvízi jelenetét – én is ott voltam a szemlélődők között. Ma lakópark van a helyén. Egy másik pataki fürdő nyomai még látszanak a Rákos-patak és a Kerepesi út kereszteződésében.

A szerző írásai a Rákosmezőről:

A jeltelen Rákosmező. Utazási Magazin, 1984/2. 19. – Rákos-patak: múlt – jelen – jövő. Átjáró. Interdiszciplináris folyóirat (3.) Tére és réten. (Városi parkok és zöldövezetek.) 2014/2. 57–70. – A Pál utcai, a rákosi és a szarvasi fiúk – Havas Zsigmond Rákosi fiúk és Hartay Csaba Lerepül a hűlye fejetek című regényének olvasása nyomán. Kortárs, 2015/3. 35–38.

A Rákos-patak minden kilométerét bejártam. Voltam a forrásánál Gödöllő és Szada között. Gödöllőn a Grassalkovich-kastély előtti parkon folyik keresztül. Gödöllő és Isaszeg között halastavak övezik. Jártam Isaszegen a patak partján álló óriási tölgyfánál, amelynél a híres isaszegi csatában előbb Windischgrätz, később Görgey, Damjanich, Aulich, Nagysándor József és Klapka állomásozott. Pécelt elneveztem „második Széphalomnak”, mert a nyelvújítás számos eseménye kapcsolódik hozzá. Itt épített kastélyt Ráday Pál, Rákóczi Ferenc legbizalmasabb embere. Irodalmi munkásságát szerelmi és vallásos költészete mellett a Rákóczi-szabadságharc kiáltványának (Recrudescunt vulnere) megszövegezése is jellemzi. Fiát, Ráday Gedeont tekintik a rimes-időmértékes verselés meghonosítójának. Kazinczy példaképének tekintette Ráday Gedeont. A kastély mellett született Szemere Pál, aki 1815-ben a nyelvújítást támadó Mondolatra írta Kölcsy Ferencsel válaszul a Feleletet. Elkészítette a nyelvújítás szótárát, de kiadatnia nem sikerült. Az általa alkotott sikeres szavak száma megközelíti a százat. Nem messze Péceltől, a mai Rákoscsaba templomában esküdtött meg Jókai Mór és Laborfalvi Róza.

Rákosmezőn több évszázadon keresztül, 1277-től (más forrás szerint 1286-tól) 1540-ig tartották az országgyűléseket (a szájhagyomány szerint a király sátra azon a bizonyos Király-dombon állt). Kisfaludy Károly verset írt Rákosi szántó a török alatt címmel:

Miről apám nagy búsan szólt,
Hogy itt hajdan szebb élet volt,
Érzi szívem s felsóhajtok,
Amint Rákos terén szántok. [...]
Rákos, Rákos hová lettél?
Szép híredből de kiestél!
Fáj szívem, fáj, ha ezt látom,
S hazám földét sírva szántom.

A Király-domb – ma (BG)

Politikai jelentősége 1848-ban is volt Rákosmezőnek. A márciusi ifjak a Rákos mezejére népgyűlést hívtak össze, amelyet az időközben kitört forradalom miatt nem kellett megtartani. Rákosmező volt a magyar repülés szülőföldje is. Itt hajtották végre az első próbarepüléseket (ez vagy a mai mátyásföldi repülőtéren, vagy még inkább az Őrs vezér tere közelében lévő, gyermekkoromban Gyakorlóterének nevezett mezőn történhetett). Ma Mátyásföldön és az Őrs vezér terén is van emlékműve a magyar repülésnek.

A Magyar Patrióták Közössége ezzel zárja felhívását: „Sajnos a 20. század visszavonhatatlanul átformálta a Rákosmező területét. (...) tovább nem odázható a rákosmezei Királydombon egy méltó emlékjel felállítása és emlékpark kialakítása.” (Kontos Gábor – Magyar Patrióták Közössége, 2020: <https://magyarpatriotak.hu/beepites-miatt-eltunhet-a-regi-magyar-oraszaggyulesek-szinhelye/>)

Balázs Géza

Kis magyar grammatika az iskolában

A megengedő *ugyan* szórendjéről

„*Ugyan* nem járványhelyzetet elemző, tényfeltáró riportról van szó, hanem novelláskötetről, S. könyve nem kevésbé aktuális témákat feszeget.”

„Tavalyelőtt *ugyan* közelebb voltam Dovihoz, meglátjuk, hogy idén mire leszünk képesek.”

„*Ugyan* már több szempontból vizsgálták, mai napig írónak olyan értelmezések, amelyek témájául ez a verseskötet szolgál.”

A fenti példamondatok kapcsán úgy érzem, hogy akkor lennének nyelviileg helyesek, ha a *Bár...* vagy a *Noha...* szerkezet szerepelne bennük, az *ugyan* után viszont következnie kellene a mondatban egy *azonban*, *de*, *mégis* típusú ellenpontnak. Egyre terjedő, a sajtóban az utóbbi években felbukkant nyelvi jelenségnek érzeltem ezt, kíváncsi volnék a szakember véleményére.

(Olvasói levél)

A megengedő mondat összetett jelentésű, ennek megfelelően tipikusan egynél több jelölőelemmel ellátott szerkezetű. Két alapjelentés adódik benne össze: az ok-okozati jelentés és az ellentétes jelentés. Pl. *Bár huzat volt, mégsem csukták be az ablakokat.* Az úgynevezett megengedő jelentés azzal jön létre, hogy az okozat eredete egy meglepő, az okozatnak meg nem felelő jelentésű ok. Illetve fordítva: az ok következménye egy váratlan, az okból nem következő (nem megengedett) okozat. A megengedő mondatok felismerését éppen ezért úgy magyarázom a tanárjelöltjeimnek, hogy a megengedő mondatban olyan következtetés van, amit valójában nem engednénk meg.

Amikor huzat van, akkor becukjuk az ablakokat. Szabályos megengedő mondatot ebből úgy nyerünk, ha a két állítás közül az egyikbe megengedő kötőszót teszünk, a másikat pedig ellentételezzük: *Noha nem volt huzat, mégis becukták az ablakokat.*

A kettős logikai (ok-okozati, valamint ellentétes) alapjelentés nyelvtani, rendszerbeli megítélése hosszú évtizedeken keresztül bizonytalan volt. Kérdéses maradt ugyanis, hogy a megengedő tartalmú összetett mondat alárendelő vagy mellérendelő szerkezetű-e. Első és igen gazdag háttértudással vizsgálódó kutatói, Simonyi Zsigmond (1881) és Klemm Antal (1934) mind az ellentétes mellérendelések, mind a határozós alárendelések között számon tartották a megengedőket. Rendszerezésüket áttekintve megállapíthatjuk, hogy joggal, hiszen a megengedő jelentésű mondatok az okság elvonásával átalakíthatók mellérendelőkké is: *Huzat volt, de nem csukták be az ablakokat;* illetve az ellentét elvonásával alárendelőkké: *Amikor/Ha/Mivel huzat volt, becukták az ablakokat.*

Végül is Bánréti Zoltán (1983) rögzítette azt az oktatásban is kiválóan alkalmazható szabályt, hogy az alá- és mellérendelő mondat szerkezetek megítélésében döntő jelentősége van a felcserélhetőségnek. Az alárendelő mondatok tagmondatai tipikusan felcserélhetők: *Azt edd meg, amit megfoglalt;* és: *Amit megfoglalt, azt edd meg!* A mellérendelő összetett mondat tagmondatai nem cserélhetők meg: **És a piacra is bementem, voltam a cipésznél.*

Irodalom

Bánréti Zoltán (1983): *A megengedő kötőszók szintaxisáról és szemantikájáról.* Nyelvtudományi Értekezések 117. sz. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Klemm Antal (1934): A megengedő mondatok. *MNy.* 30. évf. 1–2. sz. 7–12.

Simonyi Zsigmond (1881–1883): *A magyar kötőszók, egyúttal az összetett mondat elmélete I–III.* (Kiemelten: Megengedő mondatok 127–133.)

Ennek (is) megfelelően a megengedő kötőszós mondatok alárendelőnek minősülnek, hiszen a tagmondatok megcserélhetők: vö. a fentiekkel: *Nem csukták be az ablakokat, noha huzat volt.* – *Noha huzat volt, nem csukták be az ablakokat.*

Simonyi Zsigmond nevezte el a megengedő mondatok két tagmondatát. A mondatípusban van egy ún. megszorító tagmondat (legtöbbször *de*, *mégis*, *mégsem* kötőszóval) és egy megengedő tagmondat (legtöbbször *bár*, *noha*, *jóllehet* kötőszóval). Ezeket a terminusokat a mai klasszikus leíró nyelvtan már különválasztva használja. A „megszorító” elnevezés az ellentétes mellérendelések utótagjaira vonatkozik, pl. *Sötét van, de nem félek.* A megengedő összetett mondatokban nem veszünk tudomást jelenlétükről.

A megengedő jelentésű kötőszók (*bár*, *noha*, *jóllehet*, *ha ... is*, *habár*, *ugyan*) története igen színes. Különösen kényes kérdés az *ugyan* szó helyzete, megítélése, szófaji besorolása. Megjegyzem: az *ugyan* használata kb. 150 éve, azaz Simonyi első, alapos elemzése óta szinte változatlan.

Noha Simonyi besorolja a megengedő kötőszók közé, ezzel együtt elismeri, hogy egyes megengedő mondatípusokban az *ugyan* nem kötőszó, hanem ún. „ráhagyó szó”. Mi a különbség? – Az *ugyan* kötőszónak minősül az efféle mondatokban: *Huzat volt ugyan, mégsem csukták be az ablakot.* Ilyen esetben a *bár*, *jóllehet* stb. megengedő kötőszókat helyettesíti. Ráhagyó azonban az olyan mondatokban, amelyekben megengedő kötőszós mondat jelentését nyomósítja, vagy nem a megengedő, hanem a megszorító tagmondatban jelenik meg. Mai nyelvtanainkban a partikulák közé soroljuk a nyelvtani alapjelentést nyomatékosító szavakat. *Bár sokat magyaráz, abból ugyan nem következik semmi.* Sőt: *Ha (ugyan) telik is neki valamire, attól (ugyan) nem lesz boldogabb.* Ezekben bármelyik helyre betehető az *ugyan*, az összetett mondat megengedő jelentésű.

Az *ugyan* tehát nem tipikus kötőszó. Megengedő jelentéstartalmához nem fér kétség, de kötőszói viselkedése bizonytalan. A *noha*, *bár*, *jóllehet* megengedő kötőszóktól lényegesen eltér abban a tekintetben, hogy az *ugyan*-nal kapcsolt tagmondatok felcserélhetősége igencsak kérdéses. Vö. *Noha sötét volt a szobában, nem gyújtott villanyt.* És: *Nem gyújtott villanyt, noha sötét volt a szobában.* Ezzel szemben: *Sötét volt ugyan a szobában, (de) nem gyújtottam villanyt.* És: *??Nem gyújtottam villanyt, sötét volt ugyan a szobában.*

További különbség az *ugyan* és a már grammatikálizálódott megengedő kötőszók között, hogy az *ugyan* nem kívánczik a megengedő alárendelt tagmondat élére: *Fáj ugyan a szívem érte, mégis szakítok vele.*

Összességében megállapíthatjuk, hogy az *ugyan* megengedő jelentésű szó, kötőszói grammatikalizációja még nem fejeződött be, nem egyenértékű a *bár*, *noha*, *jóllehet*, *ha ... is* kötőszókkal.

Ezen a ponton érdemes visszatérni az olvasói levélhez. Minek köszönhető, hogy az *ugyan* használatában jól megfigyelhető a változás: az *ugyan* a mondat élére kerül, és a megszorító jelentésű mellékmondatból kimarad a kötőszó (lásd a cikk elején olvasható mondatokat)?

Úgy vélem, a változás oka nem egyszerűen a beszélői pongyolaság, hanem – sokkal inkább – az analógia. Az idézett mondat szerzője az *ugyan*-t vérbeli megengedő kötőszóként használja: *Ugyan többen vizsgálták – még ma sincs tisztázva.* Mondat elején, a megengedő jelentés egyedüli képviselőjeként, megszorító kötőszó nélkül.

Megbírja-e, elbírja-e ezt a terhet, azaz a kettős logikai jelentést az *ugyan*? – Az olvasói vélemény szerint nem. Hasonlóan gondolkodom: az irodalmi (tervezett) és írott nyelvben ez a megengedő mondatforma igencsak szokatlan. A beszélt nyelvben a megfelelő hangsúlyozás és a tagmondatok közötti szünet megtartásával azonban tökéletes.

Fogadjuk el, hogy az *ugyan* szórendi helyét egyelőre nem rögzíthetjük szabályok által, hiszen az *ugyan* – megengedő jelentésének és kapcsoló erejének függvényében, a mondatban helyet foglaló más grammatikai elemek kapcsolatrendszerében – ma is sokszínű, többfajta funkciót betöltő szavunk.

Lengyel Klára

Miért érdekes?

Öröklött struktúráink (1)

Az ember, az emberiség nagy kérdése: mit hozunk magunkkal? S még inkább, mindannyiunkban megfogalmazódik a kérdés: mit viszünk magunkkal? Másként: milyen nyomot hagyunk, mi marad utánunk? Költői válaszok: az egyedi ember egy szem a láncban, vagy posta, vagy sürgönypózna: „Tudom, a mi törvényünk állani: / Mi vagyunk a Vezeték várai. / Nem tudjuk honnan, nem tudjuk kinek, / De rajtunk megyen át az Üzenet. / Az ismeretlen Igét hordja vállunk. / Bennünket ideállítotak. Állunk.” (Sík Sándor: Az acélember)

A „velünk születettség” nem csupán nyelvi, hanem egyéb mentális: viselkedésszerű, hagyománybeli, kulturális öröklési jelenségre is igaznak látszik. Egymástól különböző – filozófiai, etológiai, pszichológiai, folklorisztikai, mitológiai, szemiotikai, nyelvészeti, irodalomtudományi stb. – 20. századi megközelítések mintha hasonló módon kérdeznének, közelítenének, hasonló jelenségekre világítanak rá, és hasonló következtetésekre jutnának. Vagyis az ember magában, sőt magán hordozza elődök és évezredek közös tapasztalatát. A válasz az öröklött (preformált) struktúrákban rejlik.

Kétféles írással

gondolatmenete a következő: (1) A filozófusokat kezdetektől fog-

A természet kezéből sokat kaptunk

lalkoztatja az a priori (vagyis a kezdetektől való) kérdése. (2) Chomsky rátalál Peirce filozófus-szemiotikus – egyébként negyven évvel korábban (1918) született, de csak 1957-ben publikált – gondolataira az abdukcióról (egy velünk született hatékony következtető módszer). (3) Rábukkan Konrad Lorenz egy másik által nem reflektált gondolatára (1941) a biológiai örökletességről. (4) Vele párhuzamosan (ám szerintem nem függetlenül) formálódik Jung elmélete a kollektív tudatalanról, majd pedig az archetípusról (1933–1955). (5) Hatásukra fogalmazza meg Polányi Mihály a kollektív hallgatolagos tudás (első változata: személyes tudás) elméletét (1964). (6) Az öröklött és hagyományozódó kulturális tartalmakra további elképzelések születtek: kulturális utasítások, Dawkins mémelmélete (1976). (7) Konkrét említések az öröklött (preformált) struktúrákra: pl. egyszerű formák (Jolles), „élvezetes struktúrák” (Fónagy Iván), álomelbeszélésekből kirajzoló ősnyelv, archaikus műfajok, témák.

Elmélkedésem első részében az első három pontot vizsgálom.

(1) A filozófiai megközelítés szerint a velünk született eszmék olyan fogalmak és tételek, amelyek kezdetétől fogva hozzátartoznak az emberi gondolkodáshoz, és nem a tapasztalatból származnak. Másként: a priori (eleve, a korábitól fogva), illetve az apriorizmus néven említik. Wittgenstein (1989: 34) így utal az öröklött háttérre: „világképem nem attól van, hogy meggyőződtem helyességéről. Hanem ez az az öröklött háttér, amely alapján igaz és hamis között döntök”.

(2) A modern nyelvészet a nyelvi struktúrák „velünk születettségét” (innatizmus) vallja: van „valamilyen” velünk született nyelvelsajátítási program. Csakhogy a „velünk születettség” nem csupán nyelvi, hanem egyéb mentális: viselkedésszerű, ha-

gyománybeli jelenségekre is igaznak látszik. Meggyőződésem, hogy Chomskyra nemcsak a filozófiai, hanem a pszichológiai előzmények is hatottak; s hogy az egész gondolatoktágabb összefüggésben kell magyarázni. Pléh Csaba (1995: 270) a pre-determinált jellegzetességek kapcsán említi, hogy Chomsky a mentalisztikus gondolatmenetet összekapcsolva az innatizmussal (ezt nevezik innata-hipotézisnek) valamiféle köztes javaslatként a semmiből tudást létrehozó felfogással szemben a szelekciós, a változást belülről létrejövő változatok közötti válogatással magyarázó felfogást támogatja. Pinkler (1999: 319) a választ a bizonytalanul megfogalmazott grammatikai génekben véli megtalálni. A modern nyelvészeti összefoglalóban ezt olvashatjuk: „kísérletileg igazolt tény, hogy a gyermek már magzati állapotban is hallja a külvilág hangjait (a legjobban anyját), s anyja hangját már az újszülött is meg tudja különböztetni az idegenekétől. [...] A gyermek sokkal gyorsabban odaforog az anyanyelvi beszédhez... [...] Velünk született ideg-életleni struktúrák teszik lehetővé a nyelv előtti hangadás fejlődését is... [...] Velünk született ideg-életleni struktúrák alapulnak továbbá azok a lelki folyamatok (például figyelem, emlékezet) is, amelyek megfelelő fejlettségi szintje egyben a nyelv elsajátításának is előfeltétele. [...] feltehetően velünk született [...] az érzelmi kapcsolódás elemi szükséglete, a gyermek eredendő társas hajlamai, szociális beállítottsága, amelyek a nyelv elsajátításának legfontosabb érzelmi és motivá-

ciós bázisát alkotják.”

(Kenesei 2004: 191–

192.) Gazdagnak tűnik

örökségünk: „A velünk

született készlet mai nézeteink szerint óriási méretű. Úgy tűnik, hogy (Hume kifejezésével élve) a »természet kezéből« sokkal többet kapunk, mint amennyit felnőtt korunkban ebből felhasználhatunk.” (Piatelli-Palmarini 1996: 231.)

Chomsky (1995: 251 és 252) felhívja a figyelmet arra, hogy Peirce hasonló elképzeléseket fejtett ki az ismeret elsajátításával kapcsolatban: az „evolúciós fejlődés magyarázatának problémája [...] hasonlít a sikeres abdukció megmagyarázásának problémájához”.

(3) Peirce szerint az abdukció jelensége az állatvilágban is kimutatható: „lényeges hasonlóság áll fenn az abdukciót szabályozó megszorítások jellemezte emberi intelligencia és az állati ösztön között”. Chomsky (1995: 259) szerint az etológia „kísérletet tesz azoknak az öröklött tulajdonságoknak a feltárására, amelyek meghatározzák az ismeretszerzés módját és az ismeret jellegét”. Az összehasonlító etológia „a szubhumán organizmusokban jelenlévő a priori, a velünk született működési hipotéziseket vizsgálva” az emberi gondolkodás a priori formáira következtethet (idézi Konrad Lorenz egyik korai, 1941-ből származó tanulmányát Chomsky 1995: 257); „Úgy hisszük, hogy képesek vagyunk bebizonyítani a legszorosabb funkcionális és valószínűleg genetikai kapcsolatot ezek között az állati a priorik és a mi humán a priorink között: Hume-mal ellentétben úgy hisszük, amint azt Kant is hitte, hogy lehetséges az emberi gondolkodás öröklött formáinak »tisztá« tudománya” (Chomsky 1995: 257–258). Lorenz egy későbbi, közismertebb munkájában az emberi teljesítmények (beszéd, gondolkodás) felhalmozásának és továbbadásának következményeire is utal: „A specifikusan emberi teljesítmények, a beszéd és az elvont gondolkodás lehetővé tették bizonyos általános, közös tudás felhalmozását és hagyományos továbbadását. Az emberiség ebből következő történelmi fejlődése sokkalta gyorsabban zajlott, mint a többi élőlény merőben organikus törzsfajlódása. De az ösztönök, az ember vele született akciói és reakciói továbbra is a szervezet jelentékenyen lassúbb fejlődési tempójához kötődtek, ennek folytán nem is tudtak lépést tartani az emberiség kultúrtörténeti fejlődésével: a természetes »hajlamok« immár nem egyeztethetők össze maradéktalanul az ember szellemi eredményei révén elért kultúra feltételeivel” (Lorenz 1973: 173–174). (Folytatjuk.)

Balázs Géza

Irodalom

Chomsky, Noam: Mondattani szerkezetek; Nyelv és elme. Osiris-Századvég, Bp., 1995. – Kenesei István szerk.: A nyelv és a nyelvek. Akadémiai, Bp., 2004. – Lorenz, Konrad: Ember és kuty. Gondolat, Bp., 1973. – Piatelli-Palmarini, Massimo: Evolúció, szelekció és megismerés. In: Pléh Csaba szerk.: Kognitív tudomány. Osiris-Láthatatlan Kollégium, Bp., 1996. 223–253. – Pinkler, Steven: A nyelvi ösztön. Typotex, Bp., 1999. – Pléh Csaba: A mindig időszerű szellemi forradalmár: Chomsky. In: Chomsky, 1995. 265–273. – Wittgenstein, Ludwig: A bizonyosságról. Európa, Bp., 1989.

Bornévkóstoló

Olvasom a Magyar Tudományos Akadémia borversenyének eredménylistáját az egyik tudósításban – e vetélkedést minden évben megrendezik –, eszerint „7 bortípusban, 14 borvidék 48 pincészetének 142 bora állt rajthoz. Kevés volt a kék-frankos és a kadarka a nevezett borok között és a hazai tradicionális házassítás, a bikavér is. Viszonylag ugyancsak kevés volt a benevezett aszú.”

A borok nevezéktanáról levelezek közben az egyik hazai szaktekintéllyel, Zilai Zoltánnal, a Magyar Szőlő- és Bor-kultúra Nonprofit Kft. ügyvezető igazgatójával. Véleménye megegyezik a sorok írójának meggyőződésével: a bornevek háza táján szinte méltatlanul nagy a helyesírási káosz.

Az mindenesetre alapszabály, hogy a szőlő- és borfajták nevét nagy kezdőbetűvel kell írni, nem úgy, mint azt a fenti tudósítás szerzője tette.

Ez világos, de a gyakorlat mégis sokszor rácafol. Másképp írják ugyanannak a bornak a nevét a termelők, a kereskedők, a köznyelv és a szakmai média képviselői. Ha leugrom a szupermarketbe, hogy vásároljak egy üveg bikavért a vacsorához, senki nem hiszi, hogy a hatalmas állat vérét fogjuk kiszívni, hanem a legjellegzetesebb magyar vörösbort-házassításra gondol. Az már más kérdés, melyik borászat termékére. Ráadásul másképp írják a bor és a szőlő nevét, nem beszélve most a borvidékekről, ahonnan származik.

Ugyancsak a fenti tudósításból derül ki, hogy „a nagy aranyérmesek közül a fehérborok felső kategóriájában a Hilltop Pincészet Hilltop Premium Pinot Gris 2017, desszertborban a Füleky Pincészet Tokaji aszú 6 puttonyos 2013, vörösbortban a

Koch Borászat Villányi Csanád Cuvée 2012 nevű bora győzött.”

Ha tehát ragaszkodunk az „anyakönyvezett”, hivatalos bornévhez, ráadásul évjáráttal ellátva, olykor az „anyakönyvezett”, hivatalos bornévhez, ráadásul évjáráttal ellátva, olykor

még „keresztnévvel” gazdagítva, az hosszadalmas és bonyolult, amit a magyar nyelv – különösen a mai, élő nyelv – nem szeret. Igaz, annyiféle bort árusítanak ma Magyarországon webshopon és üzletekben, amennyit nem is lehet megjegyezni.

A hosszú név egyfajta minőséget, eleganciát sejtet, amely az árakban is megmutatkozik: például Áts Károly Tokaji Szent Tamás Furmint, Balla Géza Ménesi Fekete leányka Selection, Bogdán Birtok Nagy-Somló Juhfark, Borbély Pincészet Furmint Virgin Vintage. Mint láthatjuk, nem ritka az idegen szavak használata, de a poénos elnevezés is előre tör: Babarcsi Zsuzsától Buborcsi néven kínál az egyik borkereskedés bizonyára bubis italt. A Tündérfi vagy a Tündérleány bájos név, akárcsak a leánynévként is divatos Hanga. Szójáték, egyben a pincészetre utaló, bulikra kiváló ital bizonyára a Bock&Roll...

A Tokaji aszú tulajdonnév – ráadásul hungarikum –, rendben tehát a nagy kezdőbetű. Akkor tehát mindenütt Tokaji aszúnak kellene írni, ami korántsem jellemző. No meg: általában nem létezik tokaji aszú, hanem egy bizonyos pincészet bizonyos nevű és évjáratú nedűjéről esik szó. Ekkor még inkább jogsos a nagy kezdőbetű.

De még csak ezután kezdődnek a bonyodalmak. Az aszú (németül *Ausbruch*) ugyanis egy borkülönlegesség, amely aszúsodott szőlőszemek hozzáadásával készül. De nemcsak Tokajban készül ilyen: ismert vagy ismert volt még a Móri, a Ruszti, a Szerémi, valamint a különleges módon, vörösbortból készült Ménesi Aszú – adja tudtul egy internetes szakmai portál. Ebben a jelzős összetételben, amely egyébként tulajdonnévként funkcionál, az *aszú* is nagy kezdőbetűs. A Tokaji aszúnál viszont kicsi?

Itt rögtön belebotlunk a másik jellegzetes hibába: Egri Bikavér vagy Egri bikavér? Tokaji aszú vagy Tokaji Aszú? És ha az a bikavér nem is Egerben készül, hanem Szekszárdon? A bi-

kavér ugyanis nem szőlőfajta – mint a Kadarka – hanem több bor házassítása.

A *jégbort* kis- vagy nagybetűvel írjuk? A *jégbor* ugyanis egy olyan meghatározott termőhelyről származó minőségi bor, amelyet túlértet, megfagyottan szüretelt és préselt szőlőbogyók felhasználásával készítenek, és minimum 282 g/l cukrot tartalmaz – állítják a szakemberek. A Tokaji borvidéken kívül, ritkán Sopron környékén, a Hajós-Bajai borvidéken és Mórton lehet leginkább találkozni a nektár édességű különleges jégborral.

Amint azt dr. Csizmadia András borászati szakíró több helyütt, például az egyik 2014-es összefoglalójában hangsúlyozza, a szőlőfajták nevét, akárcsak a borvidékeket, nagy kezdőbetűvel írjuk. (A bikavér egyébként nem szőlőfajta, mégis nagybetűvel írjuk?) A leghíresebb magyar vörösbortból létezik Superior és Grand Superior fokozat is, ezek igazi csúcsborok. És még csak ezután jön a pince, a borászat nevének helyesírási gondja: van, ahol a *borászat* kis kezdőbetűs, van, ahol nagy. A dolog még inkább bonyolódik, ha több szóból áll a pincészet neve.

Több tucatnyi szőlőfajtát ismerünk, olyanokat, amelyek elterjedtek és népszerűek ma is, és olyanokat, amelyeket már csak kis területen termesztnek, vagy éppen „kihaltak”, szunyadnak. Olykor a szakíró is tanácstalan: van, amikor a két szóból álló szőlőnévben – például Cabernet sauvignon – a második szó már kis kezdőbetűs, de például az Egri Csillag esetében – amely nem szőlőfajta, hanem házassítás – nagy az is. Az Irsai Olivér írásakor könnyű a döntés, hiszen eleve tulajdonnévről van szó. De mi a helyzet a Villányi Franc-nal, miért is nagy kezdőbetűs a második szó?

A szőlő- és borfajták némelyike magyar eredetű, de többségükben külföldön is ismert, vagy éppen onnan származik, ilyenkor eleve többesélyes az átírás módja.

Tudják-e, hogy a jellegzetesen magyarnak vélt Szürkebarát „leánykori” neve Pinot gris volt? És ma is sok palack címkéjén így szerepel? A Zöldveltelini, a Rizling, a Cifrandli, a Kékoportó – eredetileg Portugieser – esetében a szó hangzásán felsejlik a külföldi eredet. A Kékoportót egyébként a szakember is véletlenül kicsivel írta...

A Syrah új keletű slágerfajta, van, ahol Shirazként ismert, a Rhône északi régiójából származik, bár eleinte perzsa eredetűnek vélték. A színmagyarként ismert Kadarka a Balkánon keresztül érkezett hozzánk.

Zilai Zoltán azt a tanácsot adta e sorok írójának, hogy iránymutatás gyanánt a Csepregi-Zilai-féle ampelográfia írásmódját kövessük. A kérdéskört legalaposabban – történeti, valamint nemzetközi összevetésben is – elemző összeállítást Csepregi Pál Szőlőtermesztési ismeretek című könyvében, a 411–438. oldalon olvashatjuk. A kötetet a Mezőgazda Kiadó gondozta, és 1997-ben jelent meg.

Borokról olvasva természetesen nem mindig a nevezéktan vagy a helyesírási anomáliák jutnak az ember eszébe. Ilyenkor mindig rájövök, hogy némelyik szakíróban költő veszett el... Egyetlen italféle, de más élelmiszer esetében sem szabadul el ennyire a képzelet, olykor a túlzásig. Itt majdnem minden meg van engedve, a metaforák, a jelzők özöne, a dicséretes csimborasszója, a ki nem élt írói hajlamok előtörése. Ezt olvasom például az egyik jellemzésben: „Nagytestű, lassú érésű, fekete gyümölcsökre, csokoládéra jellemző ízekkel, határozott férfias tanninokkal hosszú életre képes, csúcsborokra alkalmas.” Vagy: „Határozott sós, minerális, férfias – lassan érő bort ad. Erőteljes savai gyakran rusztikusak, durvák tudnak lenni, csak kiváló termelőtől érdemes kipróbálni.”

Ha nem is vesszük meg éppen a szóban forgó palackot, legalább böngésszük a fantáziadús jellemzést. Nemcsak kortyolni érdemes, de olvasni is!

Elek Lenke

SZÉP MAGYAR VERS

Jékely Zoltán: Rezeda Kázmér búcsúja

Ritkán, de előfordul irodalmunk történetében, hogy a költői tehetség apáról fiúra (vagy leányra) öröklődik tovább: Arany János és László, Tóth Árpád és Eszter, Somlyó Zoltán és György, vagy hogy egy kevésbé ismert példát is említsünk: Marconnay Tibor és Garai Gábor. De az, hogy apa és fiú egyaránt a magyar költészet élvonalába tartozik, tudtommal csak egyszer fordult elő: Aprily (Jékely) Lajos és Jékely Zoltán esetében.

Jékely Zoltánt – Vas Istvánnal, Weöres Sándorral, Rónay Györggyel együtt – a Nyugat harmadik nemzedékébe szokás sorolni, bár a folyóiratban aránylag kevés verse jelent meg: 1935 és 1941 között kerekén húsz.

Jékely költészetét Pomogáts Béla kismonográfiája (1986) így jellemzi: „elégikus költő, líráját emlékek és álmok szövik át. Jellegzetes gesztusa a búcsú, lelkiállapota az elvágódás, a múltra révedés, a világ iránt érzett testvéri szánalom, a megrendülés mások mostoha sorsa miatt”. Az elemzésünk tárgyául választott versnek már a címében is megjelenik a búcsú motívuma.

A vers 1935–36-ban keletkezett, kötetben első ízben 1939-ben jelent meg. Ekkor kezdi visszafoglalni Krúdy az őt megillető helyet a magyar irodalom köztudatában (ezt jelzi többek között Márai regénye, Hevesi András és Sötér István esszéje, Perkátai László doktori disszertációja). Ebbe a „Krúdy-reneszánszba” illeszkedik az a gesztus, hogy az „elégikus költő” az ő emlékének ajánlja versét.

A Krúdy és a Jékely-vers közötti kapcsolat azonban ennél jóval szervezesebb: a Rezeda Kázmér búcsúja az álarcos vers, szerepvers típusába sorolható.

Rezeda Kázmér egyike Krúdy két legfontosabb önarckép-alteregójának. Vagy mondjuk így: a második legfontosabb alakmás Szindbád után. Míg Szindbád inkább novellák főszereplője (bár van két Szindbád-regény is: a Francia kastély és a Purgatórium), Rezeda Kázmér regényekben szerepel (A vörös postakocsi, Őszi utazások a vörös postakocsin, Nagy kópé, Rezeda Kázmér szép élete). Fábri Anna így jellemezte a Szindbád és Rezeda közötti különbséget: „Szindbád hagyja magát szeretni [...], de ő maga tulajdonképpen ritkán szeret. Rezeda szeretni akar, ő nem alkalmazkodik, hanem partnert keres regényes elképzelései megvalósításához”; „Az udvarlás, a hódítás fontosabb Rezeda számára, mint a szerelem beteljesülése” (Fábri Anna: Ciprus és jegénye, 1978, 125, 127; a kiemelések már ott is megvannak). Látni fogjuk, hogy Jékely versében sincs szó beteljesülésről: ettől a szerelemfelfogástól merőben idegen minden boccacciói sikamlósság.

A lírai én és a Krúdy-hős alakja Jékely versében fokozatosan egymásba olvad. Aki a 3. sorban ezt kérdezi: „vajon hányadszor érem itt az estét?”, egyaránt lehet a vers költője és Krúdy alakmása. A „gombolós cipellőm hol kopog” inkább Rezeda Kázmérra utal, ezt erősítik a 2. versszak Krúdy-motí-

vumai: „Függöny lebbent, s fehér rózsát dobott / egy láthatatlan kéz; erkélyen állva, / hol lepke tánban kis láng lobogott, / csókot lehelt egy drága fruska szája / és suttogott az őszi éjszakába”. A zárószakasz első sora már inkább a lírai én megszólalásának tekinthető: „S én is csak rossz kaleidoszkóp vagyok”. Figyelmet érdemel, hogy az egyes szám első személy a nyitó versszakban kétszer fordul elő (*érem, cipellőm*), a másodikban egyszer sem, a harmadiknak viszont majdnem mindegyik sorában (*vagyok, rendezgetem, odvamban, emlékeim, meghalok*).

Jékely versét a tér- és idősíkok kontrasztja, a múlt ↔ jelen és a kívül ↔ belül ellentéte jellemzi. Az első három sor és a harmadikban felhangzó kérdés Rezeda Kázmér ifjúkorából való, a következő sorban azonban radikális időváltás történik („De ma hideg van, s régesrég halott / fülkagylócskák porára gondolok”). A középső versszak egységesen a múlté, Rezeda Kázmér szerelmi emlékei, és ezzel a villoni hangütésű kérdéssel zárul: „Hol vannak ők?” Az elégikus hangvétel az utolsó

versszakban iróniába, sőt szarkazmusba csap át: „aluszna mélyen budai határban / – vagy, ami még rosszabb: vénasszonyok”. (A nosztalgjának és az azt megtörő iróniának ez az alkalmas határozottan Krúdy követi.) A záró versszak a „De ma hideg van” közvetlen folytatásának tekinthető, abban a hideg és szomorú jelen időben játszódik. A külső szférát, a nők ablaka vagy erkélye alatti szemlélődést a belső tér, a „szürke-kék odú”, a munkaszoba magánya váltja fel. Kívülről belülről, a múltból a jelenbe, sőt a jövőbe kerülünk, hiszen az „éjfél tájban én is meghalok” már a közvetlen jövőre utal.

Itt érdemes felhívni a figyelmet az *emlékeim csillámló szemete* metaforára, amelynek képi eleme maga is körülíró metafora: *csillámló szemét*, vagyis csillogó, de értéktelen, sőt kidobandó hulladék. Ez durván érvényteleníti a középső rész emlékcsillámlását, s már egyáltalán nem krúdy.

Jékely verseléséről ezt írta Weöres Sándor 1937-ben, még az első kötet alapján: „a magyar költészet elnyúlt házikabátját, a jambust viseli, mely a trochaikus, bölcsőringatás ütemű magyar nyelvben alapjában véve ma is idegen”. A most elemzett

versnek a metrumba hasonlóképpen jellemezhető, de a konkrét versritmus nem zárja ki a trochaikus értelmezést sem. A rímek elhelyezése a villoni balladákra emlékeztet (a-b-a-b-b-c-b-c), de annál is feszebb, mert szakaszonként csak kétféle rím van: a-b-a-b-b-a-b-a // b-c-b-c-c-b-c-b // b-a-b-a-a-b-b-a. Az a-o hangzók rímek makacsul végigkísérik a verset, és ezzel borús, szomorúvá teszik. Olyan ez a hangzás, mint a görögűs dobogása a koporsó födelén (a 24 sornak éppen a fele ilyen). Ez a hangszerelés gondosan előkészíti a halál motívumát, amely a vers végén, az utolsó előtti sorban jelenik meg. Weöres, a jó szemű (és fülű!) fiatal kritikus már az első Jékely-kötet kapcsán rámutatott, hogy versei „ábrándok gőzeitől felhős szerelmekről, temetőkről és a halálról és megint csak a halálról” szólnak. Ez lényegében elmondható a Rezeda Kázmér búcsújáról is, amely nemcsak az ifjúságtól, a szerelmektől, hanem magától az élettől is búcsúzik.

Van abban valami sajátságos, hogy ezt a verset egy 22-23 éves költő írta. Szerintem nem is szabad egészen komolyan venni a „halálos” befejezést. A fiatal Jékely – éppen úgy, mint Krúdy – hajlamos arra, hogy kacérkodjon az elmúlással, és mintegy idézőjelbe tegye szerelem és halál, múlt és jelen, nosztalgia és irónia ellentmondását.

Kemény Gábor

Rezeda Kázmér búcsúja

Krúdy emlékének

Függönyeik lassan mind leeresztük,
mint kicsi színpadok, az ablakok;
vajon hányadszor érem itt az estét?
De ma hideg van, s régesrég halott
fülkagylócskák porára gondolok,
kik, életükben, minden este lesték,
hogy gombolós cipellőm hol kopog,
s lüktettek bennük rózsaszín erecskék.

Függöny lebbent, s fehér rózsát dobott
egy láthatatlan kéz; erkélyen állva,
hol lepke tánban kis láng lobogott,
csókot lehelt egy drága fruska szája
és suttogott az őszi éjszakába –
Hol vannak ők? Szívük rég nem dobog,
aluszna mélyen budai határban
– vagy, ami még rosszabb: vénasszonyok.

S én is csak rossz kaleidoszkóp vagyok,
rendezgetem reszketve szürke-kék
odvamban, mit az idő itthagított:
emlékeim csillámló szemetét.
S az éjszaka mind kékebb, feketébb,
elüszkösödnek mind az ablakok
– és éjfél tájban én is meghalok,
mint a baglyok, vagy mint a remeték.

(Új évezred felé, 1939)

Szó szót követ

Nyelvjárás az iskolában

**Budapesten nőttem fel, s a bölcsészkaron talá-
koztam először nagyobb számban nyelvjárási be-
szélőkkel. Közülük sokan számoltak be arról, hogy
magyartanárunk milyen elmarasztalóan minősítette
őket emiatt.**

Éppen ezért fogalmaztam meg mostani kérdésünket:

*Mi adódik a nyelvjárási-köznyelvi beszélők közötti kü-
lönbség miatt az iskolában? Mennyire avatkozzon be ebbe a
folyamatba egy szaktanár? Kijavíthatja a tanuló szóbeli és
írásbeli fogalmazásában a nyelvjárási jelenségeket?*

KISS JENŐ akadémikus, professor emeritus • Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest)

Az adódik, hogy gúny tárgya lehet a nyelvjárásiasság (gondoljon Illyés Gyula nevezetes esetére A puszták népéből). A nyelvjárási beszédmód miatt stigmát kap az így beszélő diák. A másik tanári feladat: okosan, tapintatosan megelőzni a gúny tárgyává válás lehetőségét, mégpedig az-
al, hogy már az oktatás elején, az első órán elmondja, és szükség esetén többször is megerősíti, hogy a nyelvjárást tudni természetes dolog. Természetesen a tanulónak a társadalmi nyelvhasználati versenyképesség biztosítása miatt érdeke, hogy a köznyelvet elsajátítsa, így a tanárnak bizony ki kell javítania a tanuló (elsősorban írásbeli) regionalizmusait. De ezt úgy kell megtenni, hogy közben ne irtsuk a nyelvjárásiasságokat, hanem tudatosítsuk, hogy azokat az iskolán kívül, pl. otthon és a rokonságban használják bátran továbbra is.

JUHÁSZ DEZSŐ egyetemi tanár • Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest)

A körkérdésben három részkérdés rejlik. A kapocs közöttük a nyelvjárási-köznyelvi viszony és az iskola mint helyszín. A „Mi adódik...” kezdetű mondat helyzetelemzést feltételez. Ilyen tárgyú szaktanulmány bőven van, de nem elég. A lényegük: azoknak a konfliktushelyzeteknek a feltárása-orvoslása, amelyek a köznyelvi központi nyelvi norma és a területi nyelvváltozatok presztízse, használati köre között feszülnek a különböző kommunikációs szinteken. Az iskola mint helyszín azért kiemelt fontosságú, mivel a jövő generáció nyelvi nevelésének – a család mellett – elsőrendű színtere, de nemcsak a nyelvi kompetencia fejlesztésének szempontjából, hanem a társadalmi szemléletformálás miatt is. A tanár szerepe többrétű: nem kerülheti ki a közös, nemzeti beszéd- és írásnorma közvetítését, ugyanakkor a nyelvváltozatok bemutatása során érték-harmóniát kell teremtenie mindegyik vonatkozásában: hangsúlyoznia kell ezek lokális és szituációs szerepkeit, helyénvalóságát, tiszteletre méltó értékeit. Azok a diákok, akik a szülőhelyükön elsődleges nyelvváltozatként egy nyelvjárást sajátítanak el, a helyi változathoz „melléteszik”, „mellétanulják” a köznyelvet. Ami az írásbeli produktókat illeti, itt szigorúbbak és differenciáltabbak a társadalmi elvárások.

PARAPATICS ANDREA egyetemi docens • Pannon Egyetem (Veszprém)

Tisztán nyelvjárási beszélővel egyre kevésbé találkozunk, inkább nyelvjárási háttérű, illetve regionális köznyelvi beszélőkkel. Sok olyan tanuló van, akinek regionalizmusok is jellemzik a nyelvhasználatát: valakinek például az a természetes, ha a *terítő* szót *terített*ként ejti. De léteznek regionális különbségek a nyelv többi szintjén is. A szaktanár feladata, hogy tudatosítsa: e sokféleségben többféle alak is lehet helyes, még ha a presztízsváltozat a köznyelvi is. Előfordul, hogy egy nyelvjárási ejtősváltozat írásban is megjelenik, ekkor helyesírási hibának minősül. Mivel a magyar helyesírás nincs tekintettel nyelvjárási változatokra, a szaktanár akkor jár el helyesen, ha ezeket kijavítja. Fontos azonban, hogy a javítást megfelelő magya-

rázat is kísérrje, amely tudatosítja a hiba okát, miközben elismeri a tanuló anyanyelvjárási helyénvalóságát is.

KOÓS ILDIKÓ egyetemi docens • Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest)

Beszédmódunk erős identitásjelölő: azonosságtudat, közösséghez tartozás megnyilvánulása is. Nyelvi gátlás forrása lehet, ha mindez sérül. Ezért a tanár ne kritizálja a tanulók nyelvjárási jellemzőit, adjon lehetőséget a spontán szóbeli önkifejezésre! A nyelvhasználat tudatosítása, benne a szituációkhoz kötődő nyelvi kódváltás képességének kialakítása iskolai feladat. A nyelvjárási kódhasználat stiláris értékességére, a nyelvi kódváltás kommunikációs jelentőségére világíthat rá nyelvjárási jellemzőket tartalmazó különféle kortárs szövegek (interjú, novella, magánlevél, film) feldolgozása, szituációk órai dramatizálása. A helyesírási hibát okozó hang-, illetve alaktani eltéréseket írásban javítanunk kell, de azok szankcionálását kezdetben mindenképpen mellőzzük!

P. LAKATOS ILONA ny. főiskolai tanár • Nyíregyházi Egyetem (Nyíregyháza)

Mi adódik? A nyelvi változatosságot, a nyelvváltozatok egyenértékűségét, de eltérő funkcióját kevésbé tudatosító, a jellemzően standardközpontú és -presztízsszerű szemlélet miatt – főleg a városba, más településre kerülve – a nyelvjárási háttérű gyerekek kinevetése, megbélyegzése, ezzel hátrányba szorítása; következményeként az anyanyelvjárási kerülete, legrosszabb esetben szégyenlése, feladása. Mi adódhatna? Elfogadó attitűddel az azonosságtudat, a kisebb közösségekhez való érzelmi kötődés erősödése, a nyelvjárási háttérből adódó előnyök tudatosítása; a köznyelvi beszélők részéről az elfogadás, a szemléletváltozás, az előítéletek felszámolása. A legfontosabb a kódváltás képességének kialakítása.

DUDICS LAKATOS KATALIN főiskolai docens • II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (Berégcsász)

Sajnálatos módon az egész magyar nyelvterületen erősen stigmatizált egy olyan nyelvváltozat, amelyet az anyanyelvi beszélők legtöbbször sajátját el, s nagy többségünk használ is a mindennapokban. Az iskola feladata az, hogy az otthonról hozott nyelvváltozat mellé sajátíttassa el a tanulókkal a köznyelvet is, s tudatosítsa mindegyik változat funkcióját. A tudományos kutatások eredményei alapján, negatív és pozitív sztereotípiáktól mentes pedagógusi attitűd pedig elengedhetetlen ennek a folyamatnak az irányításában, alakításában. Bárminemű diszkrimináció (akár pozitív, akár negatív) pedig megengedhetetlen. Hiszen a cél az, hogy az iskolákban magabiztos, öntudatos anyanyelvi beszélők kerüljenek ki mind Magyarországon, mind kisebbségi körülmények között.

CSOMORTÁNI MAGDOLNA adjunktus • Babeş-Bolyai Tudományegyetem (Kolozsvár)

A standardizált nyelvek esetében a nyelvjárássokra a köznyelvhez való közeledés jellemző, ennek ellenére még napjainkban is a nyelvjárási alapnyelvre az iskolába érkező gyerekek jelentős részének. A köznyelv-orientált koncepción alapuló anyanyelvoktatás sajátos módon viszonyul ezekhez: a köznyelvi szempontjából kerülendő hibáknak tartja, többnyire kiutasítja őket. A nyelvjárási-orientált koncepciók egyikét, a funkcionális-szituatív kettősnyelvűsége nevelő követő anyanyelvoktatás viszont, amely magyar vonatkozásban különösen ajánlott, nem kiutasítja, hanem beépíti a köznyelvi oktatásába azokat. A szaktanár feladata a nyelvjárási háttérű köznyelvi hibák kiszűrése, az azok háttérében álló nyelvjárási jelenségek tudatosítása.

Pedig a magyar nyelv – valamilyen „formában” – mindannyiunkkal együtt van, ahogy Faludy György írja: „Magyar nyelv! Vándorutakon kísérom, / sértett gögömbben értöm és kísértöm.”

Blankó Miklós

Webshop-helyesírás

Korrektorként dolgozó kolléganőimmal, Cseh Vandával és Mosolygó-Marján Erzsébettel felmértük, hogyan viszonyulnak az internetes vásárlás iránt érdeklődők a webáruházakban található hibákhoz. Kiderült, hogy a válaszadók 94,7%-a találkozott már elütéseket és helyesírási hibákat tartalmazó webshoppal.

Nyáron készítettünk egy online kérdőívet „Befolyásolja-e vásárlási szokásaidat a webáruházak helyesírása?” címmel, amelyre mintegy 1100-an válaszoltak. A feleletek túlnyomóan egy Facebook-hirdetés nyomán érkeztek be hozzánk. A hirdetésben 18 év fölötti, Magyarországon élő, internetes vásárlás (vagyis nem kifejezetten a nyelvhelyesség) iránt érdeklődőket jelöltünk meg célközönségként, ennek ellenére is fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy nem reprezentatív kutatást végeztünk. Kiindulópontként Mosolygó-Marján Erzsébet korábbi kérdőíve szolgált; ezúttal néhány statisztikai szemponttal kiegészítve, szélesebb körben tudakoltuk meg a felhasználóktól, hogyan vélekednek a kérdéssről. Az összegzés alább, a cikk teljes egészében pedig a szovegirotkeresek.hu/blog oldalon olvasható.

A nyomtatott kiadványok szövegezését általában több szakember, korrektor, időnként lektor, továbbá szerkesztők is átnézik, ezzel minimalizálva a hibalehetőséget. A weboldalakon megjelenő tartalmak zömét tekintve valamiért nem alakult ki ez a többlépcsős folyamat – szövegíróként kevés olyan társamról hallottam, aki csak korrektúrázott anyagot ad ki a kezei közül, sőt az online újságok sem mindig alkalmaznak olvasószerkesztőt és korrektort. Így tehát nem meglepő, hogy az interneten fellelhető szövegek színvonala finoman szólva is változatosnak nevezhető.

A felmérésben részt vevők 98,1%-a jelölte fontosnak, hogy olyan webáruházból rendeljen, amely részletes termék-leírást is ad – a szövegírók ezeknek a szövegezésében tudnak segíteni. De mi történik akkor, ha a feltöltött írományokban egy-kettőnél több hiba található? Hadd idézzem a hirdetés alatti legnépszerűbb hozzászólást: „*Magyar webáruháznál zavar. Ez az igénytelenség egyik jele (nem olvassa át, hogy mit is akar posztolni vagy reklámozni, eladni). És ha ebben igénytelen, akkor talán másban is az.*”

A kérdőívre válaszolók közül majdnem mindenki (94,7%) találkozott már olyan webshoppal, amelynek leírásai elütéseket vagy hibákat tartalmaztak. Saját bevallásuk alapján a válaszadók 90%-át zavarja a rossz helyesírás. A Facebook-bejegyzésekben található „bakikra” is érvényes ez: a kitöltőknek több mint a fele (53,2%-a) szövé tette már legalább egy ismerősének vagy az adott vállalkozás képviselőjének azt, hogy mit rontottak el.

Egy hozzászóló online marketingesként szokta tudtára adni partnereinek, ha webáruházai hibára lel: „*Vol-tak ügyfelek, akik hálásak voltak a jelzésemért, viszont voltak olyanok is, akik úgy álltak hozzá, hogy »minek kijavítani, így is megy a bolt«.*” A kérdésre, hogy az eddigi tapasztalatokra visszagondolva hogyan kezelték a vállalkozások azt, amikor a válaszadók hasonló megjegyzést tettek, egyes reakciók érkeztek a probléma elhárításától kezdve a semmit sem tévésen át egészen a zaklatást kiáltásig.

Egy konkrét példát említve („Egy cég úgy hirdeti a Facebookon termékeit, hogy ha azokat választod, »érezni fogod a különbséget«. Mit teszel?”) a kitöltők mindössze 6,5%-a nyilatkozott úgy, hogy nem érdekli, mit és hogyan írnak le, mivel a szándék a fontos, míg 21,9%-uk kommentben is szövé tenné a hibát. A másik kérdés („Szeretnél vásárolni egy adott terméket, mondjuk egy nappali arcápolót. Ugyanazon az áron két magyar webshopban is

elérhető: az egyikükben azt írják, hogy az arckrém »eltö-mődött pórusokra«, a másikban pedig azt, hogy »eltö-mődött pórusokra« ajánlott. Melyiket választanád?”) kapcsán a kitöltők 73,4%-a választotta azt az opciót, hogy nemcsak észreveszi a különbséget, de az befolyással van a vásárlással kapcsolatos döntésére is.

Hasonló volt az arány, amikor arról érdeklődtünk, vajon rendelnének-e olyan vállalkozástól, amelynek az interneten megjelenő anyagaiban több hibát is felfedeznek. Erre a válaszadók 74,1%-a nemet mondott – ők úgy gondolják, ha egy vállalkozás ebben igénytelen, akkor előfordulhat, hogy mást is hanyagul kezelne, például a termék minőségével, a kiszállítás folyamatával vagy az ügyfélszolgálati kérdésekkel kapcsolatban is joggal lehetnek kétségeik. Az egyik hozzászóló gyanúsra találja a hibáktól hemzse-gő szövegeket: „*Vagy kamu, vagy lehúzás, vagy valami nem korrekt dologra enged következtetni.*”

Amikor azt tudakoltuk meg, hogy két, hasonló termékeket forgalmazó webshop közül melyiktől rendelnének szívesebben: attól-e, amelyik tömören fogalmaz, de a szövegek rövidsége ellenére elütéseket és helyesírási hibákat is tartalmaz, vagy a valamivel drágább, de részletes és informatív, helyesen írt leírásokat közlő oldaltól, a válaszadók 79,9%-a a második lehetőséget választotta; vagyis hajlandóak lennének valamivel többet fizetni, ha tudnák, mit és milyen minőséget kapnak a pénzükért.

Habár a kérdőívet szép számban kitöltötték, a felmérés nem tekinthető reprezentatívnak. A válaszadókról elmondható, hogy többségükben legalább középiskolai végzettséggel rendelkező, városban, Budapesten vagy Pest megyében lakó nők osztották meg velünk véleményüket. Az életkort firtató válaszok kapcsán legalább akkora szó-rásról beszélhetünk, mint az anyagi helyzetet tekintve. Az eredmény alapján a kérdőívet kitöltők nettó jövedelme nem befolyásolja azt, hogy észreveszik-e az internetes szövegekben fellelhető hibákat, valamint hogy zavarják-e őket ezek.

Kissé leegyszerűsítve bár, de úgy tűnik: a nyelvi igényesség mint elvárás nincs összefüggésben azzal, hogy a vásárlóknak mennyi pénz érkezik havonta a számlájukra. Meglehet, hogy az alacsonyabb jövedelemmel rendelkezők az olcsóbb boltot választják, de ez nem jelenti azt, hogy nem bosszantják őket a hiányosságok, vagy nem nézelődnek szívesebben azon a helyen, ahol részletekbe menő és jól megírt szövegek olvashatók.

Hogyan lehet odafigyelni helyesírásunkra? Egy hozzá-szó-ló a beépített helyesírás-ellenőrzők alkalmazását javasolta – ilyet például a Word vagy a LibreOffice is tartalmaz, de az e-nyelv.hu és az MTA ingyenes moduljai szintén szabadon használhatók, ráadásul pontosabbak a fentieknél. És ami talán a legkézenfekvőbb megoldásnak tűnik, ha már közkinccsé tesszük gondolatainkat vagy portékánkat: egy alapos és hozzáértő korrektor vagy legalábbis egy helyesen író szövegíró megbízása.

Honnan tudhatjuk, hogy jól végzi majd a dolgát, és nem csak egy önjelölt szakember az illető? Utána lehet nézni referenciáinak vagy megtekinteni weboldalát. Amennyiben kevés információ található róla, egy rövid próbamunkát érdemes kérni tőle, hogy lássuk, hogyan dolgozik. Az, hogy megéri-e a befektetett összeg és energia, persze a honlapok tulajdonosain múlik, de a döntés meghozása előtt nem árt mérlegelni, hogy ami egyszer kikerül az internetre, arról véleményt formálhatnak a fogyasztók és az érdeklődők is. Egy vállalkozás reputációját tehát nem csupán a termékek minősége és a kiszolgálás színvonala növelheti.

Kótis Nikolett

Nyelvhasználatunk buktatói

Beszélgetés Sámbockréthy Péter atyával

Hatvan éve él Pannonhalmán Sámbockréthy Péter szombathelyi egyházmegyei pap, aki évtizedek óta foglalkozik nyelvészeti, nyelvművelő kérdésekkel. Rendszeresen publikál: cikkei, tanulmányai különböző nyelvi jelenségekről, nyelvhasználati kérdésekről szólnak. Kiemelkedő nyelvművelő tevékenységéért 2015-ben megkapta a Péchy Blanka-díjat.

Hogyan került szorosabb kapcsolatba az anyanyelvvel, a nyelv-ápolással?

Már gyermekkoromban elkezdtem verseket írni, ahogy – gondolom – sok más fiatal, és megmutattam azokat Harsányi Lajos pap költőnek. S ahogy nézegette a zsemeim, azt a tanácsot adta, ha nem sikerül költőként érvényesülnöm, akkor is valamilyen nyelvi vonalon kellene elindulnom vagy továbbmennem.

Az anyanyelvvel való szorosabb kapcsolatomban egyébként életrajzi vonatkozásai vannak. Pap vagyok, de papként nem engedtek működni. Mivel a szombathelyi egyházmegyei állami kényszerből el kellett hagynom, Pannonhalmára kerültem. Kitapultam a könyvkötőmesterséget, mesterlevelet is szereztem, s a gimnáziumban lettem gyakorlati oktató, egyben a könyvkötő műhely vezetője. Ám ott is szálla voltam az Állami Egyháziügyi Hivatal szemében. A főpánt urat sok támadás, kellemetlenség érte alkalmazásom miatt, de ő mindig kiállt mellettem. Kényszerű távozásom után azonban a gimnázium akkori igazgatója folyton jelentgetett rólam, majd elérte, hogy felmondjanak. Így más állás után kellett néznem.

S milyen foglalkozást választhat magának egy pap?

Kiseb kitérők után hírlapkézbesítő lettem. Gyakran mentem le előtte is a postára, mert nem minden küldeményt hoztak fel a várba, s láttam kiírva, hogy postást keresnek. Gondoltam, ez jó lesz nekem. Felvettek, de kérték, hogy ne hagyjam ott őket én is két hét múlva, mint a korábbi jelentkezők. Azt válaszoltam, hogy ha kell, én nyugdíjig maradok. Így is lett, onnét mentem nyugdíjba.

S postásként lett nyelvművelő?

Volt egy kis rádióm, amit fel tudtam erősíteni a biciklim kormányára, s hogy ne unatkozzam a kézbesítés közben, rádióműsorokat hallgattam. Nagyon színvonalas előadások voltak akkoriban a rádióban, neves emberek fajsúlyos előadásokat tartottak, hallgatásuk szinte második egyetemmel ért fel. Grétsy László *Magyarán szólva* műsorával már korábban kezdtem levelezni. Ő jelentette meg az első cikkemet, onnan kezdve rendszeresen publikáltam.

Hogyan kezdte el hallgatni a Beszélni nehéz! adásait, és miért?

1976-ban kezdődött a Beszélni nehéz! adása a Kossuth rádióban. Ez azért volt érdekes, mert élő szövegeket hallgattunk, s azokat meg lehetett bíráltni, miért jók, miért nem, indokolni kellett és megírni, én hogyan hangsúlyoznám a szövegeket. Lehetett nyerni is. Csatlakoztam, mert nagyon tetszett, de a megfajtésekhez újra meg újra meg kellett hallgatnom a szövegeket, megírnom a megfajtéseket, ezt már munka közben nem tudtam csinálni. Ezért ott-hon bekapcsoltam időzítőt a magnót és felvétel készítem. Deme László professzor úr, az adás egyik vezetője ugyan elmondta, hová tegyük a hangsúlyt, de ez akkoriban még nem jelent meg nyomtatásban, csak később. Ezért is kezdtem az adásokat rögzíteni. Nem utolsósorban felismerhettük és gyűjtögethettük a nyelvhasználat buktatóit is.

A kezdeti cél, hogy vissza tudja hallgatni az adásokat, változott-e menet közben?

Korábban is gyűjtöttem felvételeket, főleg zeneieket. Szerettem játszani a zenei vetélkedőkön, mert lehetett nyerni. Egyszer meghívtak a rádióba is. A Beszélni nehéz! adásokat is elkezdtem gyűjteni, és kialakult egy komoly levelezés az adás szerkesztőivel, többször találkoztam Péchy Blankával, sokat beszélgettünk, de ez inkább már a Beszélni nehéz! mozgalom története. Később, persze már fontos volt, hogy minden adás meglegyen, tehát a gyűjtés is egyre nagyobb szerepet kapott.

Hány év felvételét gyűjtötte össze, s mi lett ezeknek a sorsa?

Kezdetül megvannak a felvételek, ezért is kaptam többek között a Péchy Blanka-díjat. Nagy nehezen sikerült elérnem, hogy ezeket digitalizálják. Maróti István kezdte el a Petőfi Irodalmi Múzeumban, de halála után elindult az anyag hányattatása. Most a Magyar Nyelv Múzeumba került, de az anyagnak csak kb. a fele van digitalizálva. Sajnos, ha ez tovább húzódik, tönkremegy az adathordozó, a kazetták nem tartanak örökké, mint a kódexek.

A mai napig gyűjti a felvételeket?

Már nem, mert a Katolikus Rádió Szórol-szóval adásának felvételeit megkapom.

Mint régi nyelvművelőnek, mi a véleménye a mai nyelvhasználatról? Valóban romlik a nyelvünk?

Helytelen kifejezés az, hogy nyelvromlás, nem a nyelv romlik, hanem a nyelv helytelen használata terjed. Úgy vélem, maradandó károsodást nem lehet okozni a nyelvnek, de a nyelvhasználatban lehet terjeszteni a helytelen formákat. Vannak nyelvtani szabályok, s ha ezeket súlyosan sértik a nyelvhasználók – ragozási, egyeztetési hibákkal, a ragok, végződés, névutók nem megfelelő használatával, nyelvtanilag hibás feliratokkal, valamint hibás televíziós és rádiós reklámok sugárzásával –, akkor ezek előbb-utóbb rögzülnek, s mindez visszahat a köznyelvre is. Ilyen hibákkal egyre gyakrabban találkozom. A nyelv nem természetes változása azért veszedelmes, mert az igényesen beszélni kívánót is beleviheti bizonyos nyelvi szabályok felrúgásába, a szóhasználat eldurvulásába, általában is a szókincs szűkítésébe, szűkítésébe. Ez, persze, szoros összefüggésben áll a gondolkodás egyszerűsödésével, ellaposodásával, igénytelenedésével.

És mi a helyzet a kiejtéssel, a hangzó beszéddel?

Itt is sok a vitás kérdés, hiszen kiejtési normát, kiejtési szabályzatot nem ismer a szakirodalom. A helyes hangképzésnek vannak szabályai, de ezt sem úgy értelmezik mint nyelvi normát. Szűken értelmezett „norma” tehát nincsen, de a jobb, a hitelesebb megértést befolyásoló hangsúlyozási szabályok vannak. Le lehet írni a kiejtési jelenségeket, illetve diagnosztizálni bizonyos beszédhibákat. Kérdés marad továbbra is, milyen alapon mondhatjuk, hogy egyes beszélők nem beszélnek szépen vagy helyesen. A tájnyelvi változatok nem hibásak, sőt meg kell őrizni a nyelvi – így a kiejtési – változatosságot.

Számít-e a nyelvnek, hogy az egyes ember hogyan beszél?

Rengeteget. Nemcsak azért, mert „... a beszéd módja mindenkit leleplez” – ahogy Illyés Gyula mondta –, hanem azért is, mert a gyerekeknek valakitől meg kell tanulniuk beszélni. S ahogy az édesanyák használják a nyelvet, úgy fogják megtanulni azt a gyermekek is. Ha ők helyesen és szépen beszélnek, ha igyekeznek elmagyarázni gyermekeiket a magyar nyelv rejtelmeiben, a magyar nyelv helyes használatában, ami nyelvtani szabályokon is alapul, akkor a felnövekvő generáció igényesen fogja használni anyanyelvét. Ezért nagy az anyák, aztán az óvónők, tanárok felelőssége is.

Van-e valami, amit szívesen tanácsolna az érdeklődőknek a nyelvműveléssel kapcsolatban?

Olvassanak sok verset, klasszikusokat! Rengeteg nyelvi játék, rejtély létezik, ezek élvezetessé tehetik a nyelvben való bűvárkodást, a nyelvhasználat fejlesztését, de még a nyelvtanórákat is.

Szivósné Vásárhelyi Zsuzsanna

Sámbockréthy Péter (jobbra) és Németh Tibor, a győri Kazinczy Gimnázium igazgatója (kép: BG)

„A fiaim megérték...”

Zágorec-Csuka Juditot kérdezi Balázs Géza

Honnan az elkötelezettség, hogy magyarul szóljon és írjon Szlovéniában?

Lendva mellett, Kapcán élek, kétnyelvű léthelyzetben. Azért írok és szólok meg magyarul, mert számomra ez a természetes, így neveltek a földműves szüleim Göntérházán, akik családi birtokon gazdálkodtak két kilométerre a magyar határsávtól.

Költő, író, művelődéstörténész, nyelvész, tanár és talán népművelő is. Kisebbségi sorban élve mindez egyszerre nyilván létszükséglet. Melyik tevékenységben tud leginkább elmerülni?

Mindegyikben. Jelenleg könyvtáros tanár vagyok, tagja a Muravidéki Magyar Tudományos Társaságnak és a Muravidéki Akadémiai Tudósok Uniójának. Az 1980-as évektől jelennek meg verseim, eddig 8 önálló verseskötetem, egy levélregényem és egy novelláskötetem látott napvilágot. 2015-től tagja vagyok a Magyar Írószövetségnek. Emellett 9 tanulmánykötetet és 3 monográfiát publikáltam a szlovéniai magyar nemzetiségi könyvkiadás, könyv- és könyvtártörténet, a muravidéki magyar nyelv és irodalom, valamint a kisebbségkutatás területéről. 2015-ben *A magyar-szlovén és szlovén-magyar irodalmi kapcsolatok tükröződése a fordításirodalomban* címmel jelent meg a monográfiám, 2017-ben *A szépirodalom önismereti és gyógyító ereje* című biblioterápiai munkám, 2019-ben a *Nyelvi mozaikok a muravidéki magyar nyelvben* című tanulmánykötetem.

A határok ma átjárhatók. Milyen szakmai támogatást kap Magyarországról?

Mint határon túl élő magyar értelmiséginek kötelességem tartani a kapcsolatot magyarországi szakmai közösségekkel, intézményekkel. Több, mint tíz éve kapcsolatban vagyok az Anyanyelv-ápolók Szövetségével, az MTA Domus Irodával, a Magyar Írószövetséggel. Zrínyi-kutatásaim miatt az utóbbi években a Nemzeti Közszerológiai Egyetem tanáraival, de a Magyar Könyvtárosok Egyesületével is. Tagja vagyok a pilisvörösvári székhelyű Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesületnek, amelynek vezetője Ruda Gábor, számos kötetem felelős kiadója.

Milyen ma a szlovéniai magyarság helyzete?

Egy hétezeres közösségről van szó. Csakis tőlünk függ, hogy meg akarunk-e maradni magyarnak, meg akarjuk-e őrizni az anyanyelvünket, magyar örökségünket. Ha beolvadunk a szintén kis szlovén nemzetbe, mert magas a vegyes házasságok aránya, akkor az is a muravidéki magyarság választása lesz. Szlovénia demokratikus állam, a kétnyelvű oktatásban elvileg adottak a lehetőségek a nemzetiség számára anyanyelvének megtartására. Vége a kommunizmusnak. Az EU és a globális világ keresztútjába kerültünk, valami új kezdett kialakulni, s ebben nekünk kell megtalálni az utakat. Az is igaz, hogy nem vagyunk könnyű helyzetben, mert a kis létszámunk sok mindenben behatárol. De eddig megmaradtunk, pedig voltak nehezebb körülmények is.

Milyen nyelvi, nyelvstratégiai szükséglete lenne a szlovéniai magyarságnak?

Hiszek abban, hogy egy hétezeres kis közösségnek is van jövője. Multikulturális helyzetben mindenféle természetes és egyéb asszi-

miláció létezik. Trianon után én már a harmadik „jugoszláviai” generáció vagyok. A Muravidéken létezik magyar nyelvi stratégia a kétnyelvű iskolák tanterveiben, és a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézetben működő anyanyelv-ápolási munkacsoport tervében is. A nyelvmegőrzés a Maribori Egyetem Magyar Tanszékén és a Fordítói Tanszékén is folyik. A jövőben ezeknek az intézményeknek erősebb kapcsolatot kellene kialakítaniuk a magyarországi, nyelvstratégiát megalkotó és alakító nyelvi és egyéb intézményekkel. Ezen a téren szorosabb kapcsolatot várnék el a nyelvészek között, főleg a kétnyelvűségkutatók szakmai együttműködése terén.

A fiaim megérték, hogy beszélni és őrizni fogják a magyar nyelvet, s talán ez az, amire én személyesen építenék: a hűség, az ígéret, amit nekem tetek, édesanyjuknak. Nyilvánosan is elmondták ezt nemrég egy értekezési banketten, büszke voltam Ádámról és Dávidról, mert ez elhangzott a családban, a rokonság előtt, és őszinte volt az ígéret. Nem lesznek könnyű helyzetben, mert Ádám fiam a fővárosban, szlovén közegben él.

2015-ben kezdeményezője voltam, hogy a Muravidéken

is ünnepeljük meg a magyar nyelv napját. Azóta ez minden évben megvalósult. Támogatónk a Lendvai Magyar Főkonzulusátus, a projektbe bekapcsolódott a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet. Anyanyelvi projektben minden magyar ajkú tanuló részt vett a Muravidéken, közel 300 gyermek és fiatal.

Gyakran példálózik Zrínyivel!

Zrínyi aktualitása a rendszerváltások után vált meghatározóvá: Csáktornya és Murakeresztúron, azaz a magyar-horvát, valamint a szlovéniai magyar határsávbán, Lendván, de az akadémiai közegekben, Zágrábban és Budapesten is. Csáktornya szomszédságában élek, egy 400 oldalas könyvet írtam kutatásaim eredményeiről, interjút is készítettem 32 személlyel. Most ünnepeljük Zrínyi Miklós, a költő és hadvezér születésének 400. évfordulóját, neki írtam elsősorban, tisztelegni szeretnék vele nagysága és személye előtt. A Zrínyiek kultuszáról a kommunizmus idején nem volt illedomos beszélni, Horvátországban még kevésbé, mint Magyarországon, mivel a Zrínyiek arisztokraták voltak. Most kutatják őket, Zrínyi-fesztiválokat, -megemlékezéseket szerveznek, nemzetközi konferenciákat rendeznek, és vasikos tanulmányköteteket adnak ki. Hogy miért? Mert nehéz sorsuk ellenére nemzetépítő, nemzeti-szabadító, autonóm személyiségek, európai hírnévű magyar és horvát főurak voltak, akiknek erénye volt a hazaszeretet, a hősieség és a keresztény erkölcsiség. Szerb Antal szerint Zrínyi Miklós, a költő és hadvezér „az országa szolgálatára alkotta az Istent...” Mintha az EU a Zrínyiek kultuszára is jó hatással lett volna! A Zrínyi-kultusz erőteljesebb jelenléte megelőző tizenöt esztendőben változásokat hozott a Mura mindkét oldalán élő népek körében, mind a magyarok, mind a horvátok kezdtek felülemelkedni a nemzeti sérelmeken. Az EU-ba lépve előbb Magyarország és Szlovénia (2004), majd Horvátország (2016) határmenti sávjában új, partneri viszonyok alakulnak. A múlt hagyományaiból merítve újra elővették a történelem hiteles értékeit, vagyis a közös múltból a Zrínyi-hagyományokat, és elkezdtek rá építeni, így a Zrínyiek kettős identitása újra aktuálissá vált.

Mennyire szerethető Zrínyi nyelvezete?

A költő és hadvezér Zrínyi Miklós Szigeti veszedelem című eposzáinak a nyelvében felfedezhetők a nyugat-dunántúli, göcseji nyelvjárás sajátosságai, amelyek a muravidéki magyarok nyelvén is jelen vannak, és ez 400 év távlatából is identitásépítő erővel bír. Foglalkozom Zrínyi nyelvezetével, gazdag az eposz nyelvi anyaga, sok szép frázis, költői gondolat, nyelvjárási szó van benne.

„Remélem, a tájszavak megmaradnak”

Ambrus Lajost Egyházashetyén látogatta meg Bincze Diána

Ha visszapörgethetné az idő kerekét, újra ideköltözne Kemenesaljára?

Igen, ide – a harmonikus, csalogató magyar tájba. Városból jöve, bő harminc év előtt is két szempontom volt: a táj poétikus szépségű legyen, és a kultúra tisztelete is érződjön rajta. Kemenesalja se nem alföld, se nem dombvidék: „köztes” táj; csöndes, mai értelemben vett otthonos, „zöld” vidék. Körbeveszik az utolsó tanúhegyek, Somló, Ság, Kis-Somlyó – a nagy vulkáni őserők csudás emlékei. Az író Németh László, amikor az én falumban járt a 30-as évek második felében, Berzsenyi halálának 100. évfordulóján egyik legjobb könyvére, a *Berzsenyi* címűre készülve, szóval eljött ide, s azt jegyezte föl: itt minden más. Különleges erejű az itteni tájgénéusz – más a levegő, mások a színek: élesebbek, a zöldek is mélyebbek, de még a cseresznye is pirosabb. S bár csupán átutazó volt, a lényeg tekintve mégis mélyen értette Berzsenyi táját. Én is ezt a lokális civilizációt ismertem meg, egyrészt Berzsenyi lírájából, másrészt a valóságban. És amikor itt megláttam ezt a régi, kisnemesi házat, amelyben most beszélgetünk – rabul ejtett.

Aztán kulturális adalékként Hamvas Bélát is említhetem, aki az *Öt génuszban* Kemenesalját a délnyugati génusz központjává teszi, amelyben a szociális báj és a kozmikus harmóniák szerencsésen egyesülnek.

Egyházashetyén olyan házat találtunk, amelyet meglátni és megszeretni egy pillanat műve volt. A pusztulás szélén állott, de fölsejlő stílár színpompás fedelmi volt. Ez egy 250–300 éves oszloptornácós kis udvarház. Amint a pompás architektúrát megláttam, a döntés készen állt. Hosszadalmas értelmiségi lét-küzdelmek után sikerült is megvásárolni, majd helyreállítani – ma már műemléki védetségű házzal beszélhetünk. Kemenesalján ma már alig maradt ilyen építészeti emlék – sőt, szinte nincs is. Ezt még valódi, természetes emberi megoldásokkal készítették; kőből építették, kőkerítésekkel, a faragható bazaltköveket a bazalthegyről hozták, a vörösfenyő gerendákat a magasabb fekvésű hegyekből, s a ház formája a régi nyugat-magyarországi hagyományokat követi. Nem volt nehéz levédeni. Ez az öreg ház ma is pontosan tudja azt, amiért készült: jól lakható, jól tagolt, élhető rendszer. Csak a legszükségesebb modernizálást hajtottuk végre, víz, villany, de például ma is régi cserépkályhákban fűtök, és fával tüzelek.

Hogyan mutatná be ezt a tájat egy idegennek?

Itt született a házammal szemben tíz méternyire Berzsenyi Dániel, a legnagyobb magyar ódaköltő. Nyilván Berzsenyin keresztül mutatnám be ezt a tájat, egy személyes történettel.

Én a szegedi egyetemre jártam, ahol Csetri Lajos kiváló és derék tanárunk foglalkozott Berzsenyivel és a korszakkal. Ő maga fontos és kitűnő Berzsenyi-könyvet is kiadott (*Nem soka-ság, hanem lélek*, 1986). De azt kell mondanom, hogy egyetemistaként nem érintett meg Berzsenyi költészete. Pátoszosnak éreztem, nehezen érthetőnek, körülményeskedőnek. És elementem mellette – viszont azóta is úratanulom. S ahogyan a lélek is „fejlődik”, mára majdnem mindennapos élményem lett az ő költészete. Egész lét-kozmosz bontható ki Berzsenyi versvilágából. Páratlan az ő egyéni sorsa és költészetének időtlen ragyogása. Leírtam már azt is, tán lassan eljutok odáig, hogy az

égi kávéházban a kiváló Csetri Lajos tanár úrral is tudnék pár érvényes mondatot váltani Berzsenyi költészetéről.

Sokféle úton lehet hozzá érkezni – az én utam a lassú épülés és a türelem útja volt. Megérteni és átélni az ő természetérzékenységét és értékérzékenységét. Ha jönnek barátaim, átme gyünk a szülőházba, szívesen beszélek róla – Berzsenyin keresztül javasolnám a tájszerelmet beoltani az érzékenyebb vállalkozókba. Kevés az olyan oldott vidék, amely olyan nagyszabású költőt adott a honnak, mint a miénk: Berzsenyit. De ez nem elég: egy kőhajításnyira Csöngye egy másik zsenit, Weöres Sándort.

Már több évtizede itt élve sikerült-e elsajátítani az itteni nyelv-járást?

Sajnos, nem tudok kemenesaljai tájnyelven beszélni. Nem is állna jól – belülről kell azt tudni! Pedig ezt a csudás nyelvjárást fontos volna megőrizni. Ismerek egy-két embert, akik gyönyörű tájnyelven beszélnek, nagy élvezet hallgatni is, de amikor idekerültem, jó darabig alig értettem őket. Mivel magyar szakos voltam, mindig is érdekelték a magyar nyelv-járások, föl ismerem majdnem min-det. Ráadásul Szegedre jártam kilenc évig, középiskolába és bölcsészkarra is, így ma is boldogsággal tölt el, ha becsületesen ő-ző nyelvjárást hallok, vagy ha Tömörkényt olvasom. Kemenesalja tájnyelve egészen különös, a zárt *ë*-kkel, az *illen*, *ollan*-okkal, a szóvégi elharapásokkal – öröm az idevaló idősebbek nyelvi világában megmártózni.

Itt élt például a harmadik szomszédban a Berzsenyi-ház gondnoka, Pécz Mariska néni, aki a háborúban eltűnt katonaférjét örök-sen visszavárta, egész élete végéig. Alexa Károly irodalomtörténész barátommal, amikor tán legelőször járt itt családostul (azóta már házat is vettek), átmentünk a szülőház múzeumába – Mariska néni nyitotta az emlékházat. Bevonultunk, majd Mariska nénénk egészen váratlanul haptákba vágta magát, és kérés nélkül szavalni kezdte a *Búcsúzás Kemenes-aljától*-t. Mozdulatlanul, rezzenéstelen arccal, mint egy kisiskolás. „*Messe setétedik már a Ság teteje, / Ezentúl elrejt a Bakony erdeje, / Szülőföldem, képedet: / Megállok még egyszer, s read visszanezék. / Ti kékelő halmok! gyönyörű vidékek! / Vegyétek búcsúkönyvet.*” És hibátlanul fújta összes strófáját, oly elképesztő nyelvjárással, hogy az ember hátán futkosott a hideg. Ez volt az a régi világ, és a gyönyörű kemenesaljai tájnyelv, amelyről a nyelvész Beke Ödön sokat írt. Hát ezt a hibátlan zárt *ë*-zést nem tudom természetesen előadni – sajnos. Ehhez olyan hangképzés és egyéb kellékek szükségesek, amelyekkel nem rendelkezem. Elsősorban, azt hiszem, ide kellett volna születnem. De a nyelvjárási sajátosságokat és a nyelvjárási környezetet megőrizni jó volna, különösen ha az itteni nebulóknak még tanítanak is.

Nyelvhasználatában megvannak-e még a tiszai nyelvjárás jellemzői?

Nyelvhasználatában megvannak-e még a tiszai nyelvjárás jellemzői?

Nyilván stilizált szöveget írok, és nem vagyok Móricz Zsigmond, aki remekül adta vissza a tájnyelvi formákat, bár a *Rózsa Sándorban* neki is akadtak a szegedi nyelvel apróbb problémái – Bálint Sándor korrigálta az *e-ö* zavarokat. Saját gyerekkori, tiszántúli nyelvhasználatunkra (Gyulán születtem), az öregapáméra például, szívesen gondolok, sőt ma is hallom: *píz* (pénz), *dóga* (dolga), *bíke* (béke) stb., aztán a tiszántúli diftongusok sokaságát, főleg *Bikis* (Békés) meg Bihar vármegyében. Nincsen meg úgy, mint Arany Jánosnál, de persze én a kézi kórsarat mindig *kaskának* mondom; az efféle dolgokat mind büszkén vállalom, amennyire tudom. Nagyon remélem, hogy a tájszavak megmaradnak.

„A határontúliségot elengedtem”

Nagy Koppány Zsoltot kérdezi
Birtalan Andrea

Névjegy: Nagy Koppány Zsolt József Attila-díjas író, műfordító, szerkesztő. 1978-ban született Marosvásárhelyen, a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem magyar–angol szakán szerzett diplomát 2001-ben. Jelenleg az Előretolt Helyőrség irodalmi-kulturális melléklet szerkesztője. Legutóbbi kötete a Magvető Kiadónál jelent meg *Nem kell vala megvénülnöd 2.0* címmel, 2014-ben.

Úgy mondják, hogy „romániai” magyar író, fordító, szerkesztő. Trianon 100. évfordulóján mit gondol erről?

Csakúgy, mint számos Erdélyből érkező írói társamat, engem is meghatároz valamennyire a születési helyem. Jól is van ez így, az ember tudja, honnan jön: fontos. Irodalmi szempontból azonban egy ideje igyekszem távoltartani magamtól ezt a kitüntetést, stigmát, keresztet – ki minek éli meg, ugye. Kicsit tán nagyképpően hangzik, de mindent, amit a témáról gondolok, megírtam az *Amelyben Ekler Ágostra – emlékezünk* című regényem *A vendégmunkás dalai* elnevezésű betétnovellájában (nem klasszikus novella, inkább afféle átmenet a lírai valomás és szociográfiai punk között), a határontúliségot (hatumát? hatumasgot?) pedig lezártam, elengedtem. Azért volt erre szükség, hogy se témaként, se kényszerű hivatkoznivalóként ne jelentsen terhet az utána megszülető szövegek tekintetében: univerzális történeteket írok, és szeretném, ha „univerzálisan” olvasnák. Ami az évfordulót illeti: bár ebbe a „kész helyzetbe” nőttem bele, képes vagyok néha rácsodálkozni, sőt rá... döbenni. Ez a frissesség fontos, amíg van rácsodálkozás, addig – szellemi szempontból legalábbis – nem lesz végérvényes, ami történt.

Másként látja a magyar nyelvet egy székely író, mint egy magyarországi? Másként egy szerkesztő vagy egy angoltanár?

A nyelv eszközünk, csodálatos emberi konstrukción, végtelen lehetőségeink tárháza. Nagy szavak, de attól még mondom: menedékünk is. Írni, a nyelvet használni, játszani, gondolkodni – van-e ennél nagyobb öröm, van-e ennél nagyobb szabadság? Ezt soha senki el nem veszi, veheti. És a nyelvnek ebben a csodálatos univerzalitásában az egyes összetevőknek – igen, másképp látja a székely író a szavak egy csoportját, mint a magyarországi, másként keres hibát a mondatban egy szerkesztő, mint egy angoltanár – külön-külön még sincs akkora jelentőségük: csak a nyelv létezik, az a nyelv, amelyik könnyedén olvasztja magába a gyönyörködtető változatosságot és a beláthatatlan gazdagságot. Micsoda luxus ez, gondolom néha hálásan.

Van új téma a nap alatt, vagy csak újraírni lehet? Hogyan születik meg egy regény, egy szereplő, például Jozefát úr?

Meggyőződésem, hogy régóta csak újraírás van (Cioran mondja: „Mindenki utánoz mindenkit, de az utánzás sohasem sikerül tökéletesen”, torzulások vannak, eltérések: ezt hívják eredetiségnek”), ami persze egyáltalán nem baj – ez a helyzet adatik a pár száz éve megszülető szerzőknek/pár száz éve a megszülető szerzőknek, és ők élnek is vele: az olvasott könyvek, mondatok szervesülnek, „szerzülnek”, el-

tökéletlenednek, hogy aztán mégis szülessen valami játékosan új, valami, ami egyszerre tisztelőleg a szöveghagyomány előtt és meséli el (nyilván újra) a szerzőnek (és a kortárs olvasónak) fontos eseményt valamennyire-mégis-eredeti módon. Számomra regényt írni a legnagyobb összpontosítást igénylő, halálosan kimerítő, mégis extatikus szellemi feladat: a szöveg szinte készre írja magát a fejemben, és én legépelem. Ezért is nem aggodom, ha olykor évekig nem jelenik meg új könyvem, mert tudom, odabenn készül már a szöveg, csak még nincs készen.

Írásainak nagyon fontos jellemzője a metsző ironia, a tipikus élethelyzetek kifigurázása, mint például egy IKEA-bútor összeszerelése, és az ezzel járó szorult helyzetek mulattatóvá tétele. Nyelvileg miben különbözik egy ilyen típusú novella egy egyszerű kocsmai történetmeséléstől?

Talán a megkonstruáltságban. Bár egy jól fölépített kocsmai történet ugyanazokat az eszközöket használja, mint az irodalom, ezért az már maga is irodalom – érdemes nyitott füllel inni. A legmegfelelőbb szavakat kell a legmegfelelőbb helyeken kimondani vagy éppen elhallgatni – ennek a dinamikája adja a humor, a nevetés forrását. És ami még fontos: mindkettő épít az olvasó, a hallgató korábbi tapasztalatára, intelligenciájára, közös szellemi kincskészletére a nyelv biztosította „közös tudatalatti” referencialitásában, amely nélkül nyilván az élmény nem születhetne meg.

Legutóbbi könyvében, a *Nem kell vala megvénülnöd 2.0* című novellafüzérben egy fiktív hivatal, a Só- és Egyéb Szórányanyagok Hivatalának (SÉESZH) belső, meglehetősen groteszk világát mutatja be. A kötet négy idézettel indul, illetve

nagy mennyiségben található benne utalás más művekre, filmekre, szereplőkre. Hogyan segítenek ezek az elemek egy torz világ létrehozásában?

Ezek a szövegek – híven amúgy az irodalmi hagyományhoz – azt szolgálják, hogy az olvasóban minél pontosabban megképezzék azt a világot, amelyről írok. Valószínű, hogy egy, a közös kulturális tudásunkra tett utalás (amelyet adott esetben egy idézet testesít meg) pontosabban hozza annak minden gazdag konnotációját, mint ha én oldalakon keresztül írnám le az adott jelenséget. (Ez amúgy a Székely János-trükk, amelyet a Pálkás nevű ló halála kapcsán alkalmaz egyik szövegében – Baudelaire-től idézi az *Egy dög* című vers vonatkozó szakaszát, miután ezt mondja: „Van a szellemnek bizonyos ökonómiaja: ami egyszer már megvan, azt nem kell még egyszer megcsinálni. Mihelyt a hanyatt heverő állattetem képét valaki egyszer már tökéletesen megfogalmazta, minekünk nem kell újra vessződnünk ezzel, egyszerűen ellophatjuk tőle – erre való az idézet.”) Természetesen betartjuk az idézésre, utalásra, parafrázálásra vonatkozó összes szabályt, hiszen meghadtuk a posztmodern, vagy mi a szösz. Az idézet mindközben – elsősorban – háttérrel vagy hangulatot fest, a történet súlypontjai nálam máshol lesznek. Talán ezt hívják eredetiségnek? – kérdezném Ciorantól.

Sok idő eltelt a legutóbbi kötete óta, miközben rendszeresen írok tárcákat, novellákat a *Hajónapló* és az *Olvasat* portálokra. Várható a közeljövőben valami új, esetleg ezeknek az ugyancsak szórakoztató szövegeknek a kiadása?

Jelenleg a novelláimat rendezem kötetbe, és tervezek egy könyvet a tárcákból is, amolyan üdítő, humoros falatkákat, amelyeket a buszon is be lehet kapkodni, két megálló között. És ott van a regény, amelyik írja magát – várom a pillanatot, amikor álomban csöngtet egy picit, hogy végre elkezdhessem legépelni.

Irodalmi számtan

Babits Mihály írja egyik verse záró szakaszában: „Minden folyót vár a Styx. / Oh, megoldó biztos X!” (Elég a kóstoló). A Styx (Sztüksz) egy árkádiai folyó neve, amelynek vizét az ókorban mérgezőnek tartották. Ugyanígy hívták az ógörögök az alvilág folyóját, amelyen Kharón csónakjával átvitte a holtak lelkét. Babits a versben az élet végére tesz célzást azzal, hogy minden folyó a Styxbe ömlik, a túlvilág ismeretlenségére pedig az X utal, legalábbis annak, aki tudja a matematikából, az algebrából, hogy az ismeretlent szokás x -szel jelölni. (A jelet még a XVII. században René Descartes nyomán kezdték használni a geometriában, a matematikában.)

Nem gyakori valamilyen matematikai jel, képlet megjelenése a szépirodalomban. Régebben az ilyen műveltség híján lévő esetleg maga a *matematika* szó is elkápráztatta vagy éppen megijesztette. A Csokonai Vitéz Mihály egyik vígjátékában szereplő kirurgus, a beszélő nevű Kuruzs elmondja magáról, hogy chiromanista; egy tenyeret vizsgálva kijelenti: „[...] ez a' hosszan nyuló huzás mi volna egyéb egy kötélnél, ez pedig *mathematice* is egy valószínű akasztófa”. Kuruzs a 'matematikailag' jelentésű szóval ijedelmet keltően jósolja az akasztófára kerülést.

Arany János Hatvani című költeményében Debrecen híres tanárának magyarázata révén „[s]ok görbe szám s *ABRACADABRA* / Firkáitól hemzseg a tábla”. A szám 'számjegy' főnév és főként az *ABRACADABRA* jelzi a kívülálló számára érthetetlen matematikai jeleket, ábrázolókat. Az *abracadabra* 'zagyaság, értelmetlen beszéd' jelentése ezt jól igazolja.

Móricz Zsigmond a régi deákok mondását – Csokonai is leírta egy helyütt – használja az x ismeretlenségre, itt tudatlanságra vonatkozó jelentésére célozva: „Kérem, a papnak nem baj, ha olyan *számár mint az iksz*, csak szerető és gyöngéd lelkű egyházatya legyen.”

Arany János a Bolond Istókban az x mellett más, a számtanban szokásos jeleket is említ: „Oh, hányszor elmereng a tiszta mennybe, / Hol a tejút és többi napkörök / Egy-egy láncszem tovább, a végtelenbe, / Hol milliárd nap és bolygó görög; / A Sirius-hossz, ily távovall szembe, / Már semmi, hát még ez a földi rög!... / De iskolában rettenté a sok / $A + b$, nagy $\sqrt{a}$ dült ∞ -asok”; továbbá: „»Folytassa Istók!« »X, emelve á-ra«... / Szegény myopsunk csak ötölt-hatolt”. Istók rövidlátó volta miatt kerül ugyanolyan megítélésre, mint azok, akik nem értik a matematikát.

A jelölések közül az A , b ugyancsak Descartes-tól ered. Marno János egyik verskötetének címében és egyik versében is szerepel a gyökjel: „*Nincsen líra $\sqrt{\text{nélkül}}$ ” és: „nincsen líra tenger líra $\sqrt{\text{hengeren}}$, mint a bimbók, kiáll / egy-pár hűvös élményburok [...]”. (A $\sqrt{\text{rajzolat}}$ a klasszikus nyomdai korrektúrában az egyik lehetséges hiányjel.) Marno nyilván arra utal, hogy a líra, a költő sem képes minden érzelmet megjeleníteni.*

Az eddigiekhez képest stílushatás elérése céljából is előfordulhat számtani vonatkozás. Például a versében megjelenő számtani műveletnek magától értetődő voltát tételezi föl Radnóti Miklós: „[...] s folyton veszélyben, bajban élő / vad férfiak fegyvert s hatalmat érő / nyugalma nyugtat s mint egy hűvös hullám: / $a \times 2 \times 2$ józansága hull rám”.

Néhány más jel is föl-fölbukkan jelképes utalásként a természet, a társadalom és a gondolkodás lehetőségei vagy éppen lehetetlenségei kapcsán a (gondolati) lírában. Például Tandori Dezső *Nyitó ∞* és *Záró ∞* című szonettekkel kezd, illetőleg fejezi be egyik verseskötetét. Karinthy Frigyes egyik Így írtok ti-darabjában éppenséggel az írás módszerének szélsőségét (alig lehetséges módját?) parafrázálja Babits Mihály A Danaidák című verse kapcsán. A *Dana Idák* című paródiájához a „Matematikai költemény” magyarázó megjegyzést fűzte, továbbá a négyzetre emelést („Es mekegve és *makogva*”), a gyökvonást („ $\sqrt{\text{amphorába}}$ ”) és a matematikában szokásos jeleket (mínuszjelet, egyenlőségjelet és emeletes törtre emlékeztető formát) mint a látható stílus elemeit alkalmazza.

A gyökjelet és a mínuszjelet Weöres Sándor is alkalmazza: „Hajló terünkön kívül még hány világ van? / te titkod ez, $\sqrt{-x}$ / Ki rabként tengsz az anyagi világban, / Mint honát vesztett Vercingetorix”. Weöres és Babits egyaránt x -re végződő nem magyar szóval rimelteti az x -et, ennek hangzása is, írásképe is kielégít(het)i a rímigényt. – Másutt Weöres ezt a képletet (?) használja: „ $A + A + \text{Diff}$ ”. A költő fiatal koráról tudni lehet, hogy nehezen boldogult az iskolák kötöttségeivel, ezzel összefüggésben a tanulással sem mindig felelt meg az általános követelményeknek. Az efféle helyzetből született a Diáknótesz című verse, amelyben többször ismétlődik egy geometriai tétellel, a szinusztétellel kapcsolatos eset: „Én, végtelenben kréta-vándor, / nem találtam a befogókat... / Jaj, nem való e tábla-élet / végtelenben tapogatóknak, / nem megy a *szinusztétel*, Sándor”. Weöres figyelmes olvasója észreveheti a költő allúzióit, célzásait a térgörbület fogalmára és a differenciálegyenletre, amelyek ugyancsak sokak számára „biztos X ”-ek.

Büky László

Az Anyanyelvápolók Szövetségének lapjai

ÉDES ANYANYELVÜNK • Az Anyanyelvápolók Szövetségének (ASZ) tagjai a lapot a tagdíjuk rendezését követő második hónaptól kezdve a megadott címükön fölíazott formában megkapják a megjelenés napján. A szerkesztőség visszamenőlegesen nem tudja biztosítani a lapot. Az ASZ-tagdíjat átutalással kérjük rendezni az OTP-nél vezetett 11705008-20132015 sz. bankszámlán. A tagdíj 2000, illetve 1500 Ft/év (tanuló, nyugdíjas). A tagsággal, tagdíjfizetéssel, lapterjesztéssel kapcsolatos ügyekben az ASZ irodavezetője és az ÉA szerkesztőségi titkára illetékes: kovacs.zsuzsanna@anyanyelvapolo.hu. Cím: 1053 Budapest, Károlyi u. 16.

MAGYARÓRA • A 2019-ben indult Magyaróra 2020. évi 3–4. száma novemberben jelenik meg. Témája a késő-modern magyar irodalom. A szerkesztőség címe: magyarora.folyoirat@gmail.com. A lap előfizethető a postán. A kedvezményes éves előfizetés: 2500 Ft/év. A lap elektronikus úton előfizethető és megvásárolható az e-nyelv.hu könyvesboltjában is, és ugyanitt elektronikusan is letölthető. A jövő évi számok – tervezett – fő témái: 1. Régi magyar irodalom és a nyelvelmékek, 2. Gyermekek és ifjúsági irodalom, 3. Nyelvhelyesség, 4. Internet és magyaróra. Az első két számba 2021. január 20-ig, a másik két számba augusztus 20-ig várnak írásokat (max. 8–15 ezer leütés).

Új szavakat tanulok

Fősodratú

Ezt a szót a tévében hallottam (a járvány és a bezártság miatt gyakrabban nézem, mint egyébként). Nyomban rájöttem, hogy nem lehet más, mint az angol *mainstream* magyar megfelelője. Többnyire ebben a jelzős szerkezetben fordul elő: *a fősodratú média*.

A *mainstream* főnév eredeti konkrét jelentése: főáram, az ár (amlat) közepe, ahol a legerősebb a folyó sodrása. Átvitt értelemben: uralkodó irányzat, irányadó, mérvadó, meghatározó jelenség. Ma már gyakoribb jelzőként: *mainstream média, zene*.

Annak csak örülhetünk, hogy ebben az esetben spontán módon törekednek a nyilatkozók, hírmagyarázók stb. az angol kifejezés magyaráztására. De vajon melyik lenne a legjobb magyar helyettesítője?

Egy szómagyarázó portál hozzászólói többek között az alábbiakat ajánlják: *uralkodó, irányadó, meghatározó, mérvadó*. Ezek nem rosszak, de hiányzik belőlük az angol szó képszerűsége, a víz sodrására való utalás. Egy másik javaslat szerint a *trendi* lehetne a *mainstream* magyar szinonimája. Ez szerintem nem jó megoldás, mert egyszerűen mást jelent (inkább a 'divatos, divatozó' fogalmának felel meg), másrészt a stílusa is egészen más, mint a *mainstream*-nek. Ráadásul nem is tekinthető igazi magyar szónak, magyarátnak.

Több esélyük van a meghonosodásra azoknak a magyar megfelelőeknek, amelyek tartalmazzák az angol eredeti fő jelentésmozzanatát, az ár, áradat képzetét. A Wikipédiának a Szent Koronáról szóló cikkében ezt olvashatjuk: a *főáramlati* tudományos kutatás eredményei. Ez lehetne *főáramlatú* vagy *főáramlatbeli* is, tessék választani! Legerősebb képszerűsége talán a bevezetőben említett *fősodratú*-nak van. Meglehet, ez lesz a győztes. Az internetes keresés már most is elég sok találatot eredményez:

A fősodratú irányzatok háttérbe szorítják a többit;

A fősodratú média is a kutatástól hangos;

A fősodratú generatív nyelvtan mondatselelete;

Fősodratú, hangulatos csárda; Fősodratú cukrászda.

Az utóbbi példák azt jelzik, hogy a szó felveszi a 'divatos, közkedvelt' értelmet is, és a választékostól a bizalmas felé közeledik. Talán erre érzett rá az a hozzászóló, aki a *mainstream* helyett a *trendi*-t javasolta.

Együtt érző?

Gyakran látom a sajtóban különírva az *együtt érző* szókapcsolatot. Egy országos napilap mellékletében a trianoni békeszerződés aláírásának centenáriuma kapcsán ezt írja az ismert történész: „A francia sajtóban ugyanakkor jelentek meg tényei[k]ben tárgyilagosabb és Magyarországgal *együtt érző* cikkek is.” Az internet egyik hírének pedig ez volt a címe: *Lemon-dott az őslakókkal együtt érző [bolíviai] miniszter*.

Ez az írásmód az akadémiai helyesírási szabályzat 12. kiadása szójegyzékének félreértésén alapul. Itt ugyanis a különírt *együtt érz* van előbb megadva, az a nagyon ritka eset, amelyben az *együtt* még határozószónak tekinthető. A példa itt a következő: *együtt érzik a frissen vágott fű illatát*, vagyis 'egymás társaságában, együttesen'. Ebben a konkrét értelemben valóban külön kell írunk ezt a két szót.

Sokkal gyakoribb azonban az az elvont jelentés, amelyet a szabályzat így ír körül: „átéli más örömet, bánatát; részvétet érez”. Ebben az értelemben már egybeírhatja: *együttérez*, de ez a fontos információ elszikkad azáltal, hogy az *együtt érez* van felül, a szócikk első sorába kiugratva, mindjárt az *együtt él* alatt, míg az *együttérez* beleolvad a szócikk szövegébe. A sietős olvasó (s melyikünk nem siet, ha valamit gyorsan meg akar nézni a sza-

bályzatban) hajlamos arra, hogy ne vegye észre ezt a különbséget, s már el is követi az említett hibát.

A zavart csak fokozza, hogy az *e-nyelv.hu* portál is többféleképpen adja meg a helyes írásmódot. Egy 2009. február 25-i válasz szerint: *együtt érez, együtt érző, de együttérezés*. 2015. december 16-án: *együttérez, együttérező*. Végül a 2017. okt. 31-én kelt válaszban már szó esik a konkrét értelemben való különírásról is, ezzel a példával: *A fiú és a lány együtt érezték a frissen sült cipő [!] illatát*. (Ez a sajtóhiba miatt mulatságosra sikerült példa minden bizonnyal a szabályzat megfelelő példamondatának mintájára keletkezett, ahol még frissen vágott fűről volt szó.) A lényeg azonban az, hogy az érdeklődőt a keresőmotor véletlenszerűen oda irányítja, ahol már nem érvényes, félrevezető tájékoztatást talál. Érdemes lenne tehát fontolóra venni a régebbi bejegyzések törlését.

Végül pedig folyamodjunk segítségért a Nyelvtudományi Intézet helyesíras.mta.hu tanácsadó portáljához! Ez a honlap egyaránt elfogadja az *együtt érző* és az *együttérező* formát, de csak a különírtat magyarázza: *együtt határozószó + érző melléknév*. A második esethez, amikor a két szó egybe van írva, nem fűz kommentárt. A laikus ebből arra következtethet, hogy a különírt alak a jó, de legalábbis jobb.

Remélem, hogy olvasóim *együtt érzik* velem ennek a helyzetnek a fonák voltát. A nyomdászokkal, szerkesztőkkel, tanárokkal, diákokkal *együttérező* cikkíróknak az a véleménye, hogy ezt a zavart minél előbb meg kellene szüntetni.

Széchenyi húsz-húsz, Zrínyi húsz-huszonhat

A televíziót nézve (illetőleg ebben az esetben inkább: hallgatva) arra figyelek fel, hogy bizonyos évszámokat nem úgy mondanak, ahogyan én ismerem, megszoktam.

Itt van például a Széchenyi 2020 program, az EU és Magyarország programtervezete (2010–2020) cégek, vállalkozások, projektek támogatására. Célja a gazdasági fejlődés megalapozása. Operatív programjai többek között ezek: gazdaságfejlesztési és innovációs, terület- és településfejlesztési, közlekedésfejlesztési, vidékfejlesztési. Ezt mindig így hallom: Széchenyi húsz-húsz.

A Zrínyi 2026 honvédelmi és haderő-fejlesztési program (2017 januárjától) magában foglalja a honvédelmi sportszövetség létesítését, az illetményemelést stb. Ennek neve a tévében: mondók, nyilatkozók szerint: Zrínyi húsz-huszonhat.

Mi lehet az oka annak, hogy a szokásos *kétezerhúsz, kétezerhuszonhat* helyett így tagolják az évszámokat? Az egyik magyarázat a rövidség lehetne, hiszen míg a *kétezerhúsz* négy szótag, a *húsz-húsz* csak kettő. A másik esetben is két szótagnyi a nyereség (hat, illetve négy szótag). Ennyire sietnének?

A másik magyarázat az lehet, hogy az újabb változatok hallva könnyebben érthetők, hamarabb felfoghatók, mint hagyományos megfelelőik. Eszembe jut, hogy postai irányítószámomat általában így diktálom be: *tíz-tizenhárom*, s csak akkor kockáztatom meg az *ezertizenhárom* alakot, ha a hallgatót feltűnően értelemesnek vélem.

Közrejátszhat mindebben az angol nyelv hatása is. Ebben is gyakorivá vált a távirati stílusú évszámjelölés, például 2020 = *twenty-twenty*, 2011 = *twenty-eleven*.

Amíg ez az újabb szokás csak az említett programok nevében érvényesül, nem érdemes szót emelni ellene, mert velük együtt amúgy is eltűnik. De nem tartanám nyereségnek, ha általános szokássá válna.

Ha más nem, a régi szövegek, idézetek amúgy is megőrzik az évszámok hagyományos alakját. „Ezernyolcszáznegyvennyolc, te csillag...” (Petőfi) helyett nem fogjuk ezt mondani: *tizennyolc-negyvennyolc*.

Kemény Gábor

A Nyelvtudományi Intézet műhelyeiből

Túlvilági praktikák a nyelvtörténet szolgálatában

Nem csillognak fényesen, nincsenek látványos méreteik, művészi kidolgozottságuk sem érdemel különösebb figyelmet – ám régészek és nyelvészek ritka kincsként tekintenek rájuk. Ókori temetőkből, kutakból, szent helyek elrejtett zugaiból kerülhetnek elő az apróra összetekert vékony ólomlapok, belső oldalukon egy hosszabb-rövidebb szöveg, alig látható betűkkel bekarcolva. Két évezreddel ezelőtti helyi viszályok, személynépek fel rajtuk.

A modern néven *átoktábláknak* nevezett leletek titkosan végzett szertartások kellékei voltak az ókori mediterráneumban és a Római Birodalom provinciáiban. Isteni erőnek szánt üzenetként születtek meg, mágusok készítették őket olyan megrendelők számára, akik már nem bíztak abban, hogy gondjaikat földi eszközökkel meg tudják oldani. Többnyire egy elkéseredett szerelmes, egy konkurencia által fenyegetett kereskedő vagy iparos, esetleg perbe fogott ártatlan (vagy bűnös) fordult a túlvilági praktikákat ismerő szakemberhez, hogy ellenfelét egy titkos rítus alkalmazásával ellehetetlenítse. A műfaj laza keretei között megfogalmazott szövegek nem estek át többszörös átnézésen, javításon, mint általában az ókorból fennmaradt hivatalos iratok vagy az évszázadokon át másolt kódexek, ezért hitelesebben közvetítik számunkra azokat a beszélt nyelvi jelenségeket, amelyek a lejegyzett szöveget befolyásolhatták.

Noha többszázas nagyságrendben ismerünk ilyen leleteket szerte a Római Birodalomból, az első budapesti átoktáblát csak 2007-ben azonosította dr. Lassányi Gábor ásatásvezető régész a mai óbudai Graphisoft irodapark helyén fekvő egykor hatalmas római kori temető feltárása során. Aquincum területéről azóta újabb négy darab került elő. Ezzel párhuzamosan Szombathelyen, Pannónia egyik vallási központjában három táblácskát találtak a régészek a dr. Sosztarits Ottó vezette ásatásokon. Elolvasásuk, értelmezésük, valamint nyelvészeti feldolgozásuk a Nyelvtudományi Intézetben működő Lendület Számítógépes Latin Dialektológiai Kutatócsoportban történt.

A Pannoniában beszélt latin nyelv és általában az egyes területekre jellemző dialektusok megismerése régóta foglalkoztatja a nemzetközi kutatást, hiszen olyan folyamatok mutatkoznak meg általuk, melyek több lépcsőben végső soron az újlatin nyelvek kialakulásához vezettek. A területi változások és a nyelvföldrajzi tagolódás kutatása azonban a latin esetében régóta kihívás elé állítja a nyelvészeket, hiszen csak írásos szövegemlékek állnak rendelkezésünkre. A Nyelvtudományi Intézet egykori igazgatója, Herman József professzor dolgozta ki azt a statisztikai módszert, melynek segítségével láthatóvá kezdtek válni az egyes területekre bizonyos időszakokban jellemző sajátosságok. A közvetlen forrásokon, mint például a többnyire a megtalálás helyszínéhez közel megszóvegezett köfeliratokon vagy éppen átoktáblákon felbukkanó, rendszert mutató betűátírástések, valamint a klasszikus latintól való alaktani, mondattani, lexikai eltérések egymáshoz viszonyított gyakorisága kirajzolja egy terület jellegzetességeit. Kutatócsoportunk megalakításakor dr. Adamik Béla ezt a metodikát finomította tovább, valamint a feldolgozandó források körét ki-

bővítette térben, időben és műfajában is, hogy a számítógépes adatbázisba kigyűjtött óriási hibakatalógus minél szélesebb spektrumban tudjon rávilágítani az irodalmi források által elfedett, azok mögött zajló valós nyelvi változásokra.

Az eddig előkerült pannoni átoktáblák különleges jelentőséggel bírnak. Ebben a provinciában a mindennapi beszélt nyelv, a vulgáris latin tanulmányozására alkalmas források legnagyobb részét – éghajlati és történelmi okokból – a köfeliratok teszik ki. Itt nem maradtak fenn papiruszok, viasztablák és további olyan szöveghordozók, melyek a hétköznapi élet során, különösebb nyelvi ellenőrzés nélkül született feljegyzéseket, leveleket tartalmaznak. A nagy nyilvánosságnak szánt sírfeliratok, építési vagy fogadalmi feliratok többnyire formulákból, panelekből állnak, aránylag kevesebb hibával íródtak, mint a lopva készült átoktáblák (ne feledjük, már a XII táblás

törvények is tiltották a mágiát!). Noha az átoktábláknál is kimutatható, hogy mágikus szakkönyvek előírásait követték, sőt a lejegyzésre technikailag is előkészültek (az eltervezett szövegnek megfelelő nagyságú táblát vágta ki, esetleg a margót is bekarcolták), de a szertartás egyes elemei talán elvonhatók a lelepleződéstől is tartó mágus figyelmét, és gyakran pontatlanul, a standard formákra nem ügyelve rótta le a szöveget.

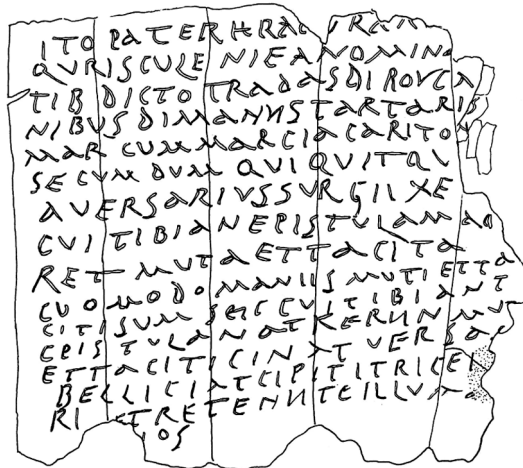
A vulgáris latinra jellemző „hibák” ismerete segít abban, hogy kétezer év távlatából a szöveg teljes értelme világos legyen számunkra, és a régészeti leletet szűkebb kontextusba tudjuk helyezni. Nézzünk

egy példát: az egyik aquincumi tábla a közbenjáró istenek megszólításával kezdődik. A jól olvasható ITOPATER után egy töredékes [- -]QVRISCVLNI betűsor következik. Párhuzamok alapján a két név olvasásakor felmerül, hogy az alvilág urát, *Dis Pater* és az istenek hírnökét, *Mercuriust* láthatjuk bennük. Az általunk is jól ismert standard alakoktól való eltérések mindegyike megmagyarázható a beszélt nyelvi jelenségeknek az írásban való általános megnyilvánulásával. *Dis Pater* megszólító esetének nem klasszikus alakját *Dite Pater* formában megőrizte számunkra néhány felirat a birodalom különböző provinciáiból. Az itteni, még ettől is eltérő alakot, a hiányzó szókezdő *D*-vel egyfajta palatalizációs folyamat magyarázza meg, míg az *e* helyetti *o* használata egy bonyolultabb, lényegében a teljes esetrendszer felborulását mutató változássorra utal. A másik isten a költők által is használt jelzőjével szereplő *Mercurius Cyllenius*. A *q* felbukkanása a *c* helyén azért nem tekinthető váratlannak, mert *qu* és *c* ekkor már fonetikailag azonos hangot jelölt. Végül a görögökből átvett szavak esetén az *y*-nal jelölt hangnak sem volt állandó kiejtése, ebben a zavarban az *y*-t hol *i*-nek, hol *u*-nak írták.

Az átoktáblák forrástípusánál nemritkán a régészeti kontextus nyújt segítséget a nyelvi szabályokkal közelebről nem megmagyarázható fordulatokhoz. A vulgáris latinra jellemző lexikai újítások egyik jellegzetes példája a más mágikus szövegekben is előforduló, magára a betűkre, az íróvesszőre utaló *aversus* szó. A nemzetközi kutatás sem elégedett meg a szokásos 'elfordított, elfordult, ellenséges' jelentéssel. Am a reménytelennek tűnő peres eljárás során készült aquincumi tábla mellett talált, bizonyítottan szándékosan meghajlított íróvessző megmagyarázta a kifejezést: „Ahogyan ezt megtört íróvesszővel írom, úgy *törjön meg* az ellenségeim nyelve is.”

Barta Andrea

A szerző az intézetben működő Lendület Számítógépes Latin Dialektológiai Kutatócsoport tudományos munkatársa. A kutatást a NKFIH K 124170 számú pályázata támogatta.

Hogyan lehet ezt a nyarat elmondani?

A Tüskevár időszerűsége

Egy ideje hallom magyartanároktól, hogy Fekete István műveit már nem kedvelik a gyerekek. Pedig a hatvanas évektől a Tüskevár az iskolai tananyag része, rajongtak érte, a Fekete-könyvek többsége beszerezhetetlen volt. Hiába a Tüskevár két változatban is elkészült filmes feldolgozása. Hiába a „vissza a természeteshöz” jel-szava; amely ma persze inkább „zöld programként” szerepel.

Mi lehet az oka annak, hogy Fekete István népszerűsége csökken? Hiszen a Tüskevár romantikus környezetben (berek) játszódik, s a gyerekek kedvelik a romantikát. Hiszen kalandos történetek fűzére (horgászás, vadászat, kincskeresés, vihar). Hiszen az ember alapvetően, mondhatni genetikailag vonzódik a természethez (növények, állatok világa).

Talán az a baj, hogy fiúregény? S a fiúk – köztudottan – kevésbé szeretnek olvasni. Bár nem hinném, hogy a lányokat ne érdekelné a férfiasodó fiúk világa (erősödnek, ügyesednek, kipróbálják a szívtart, megittatják őket pálinkával is), sőt az első szerelem motívuma is felbukkan a regényben.

Talán a regényíró elbeszélő technikáját haladta meg az idő? Az író kollokvialis stílusa: *Tutajosunk, barátunk, vitézünk?* Pedig vannak benne modernnek tartott időugrások (Tutajos ismerkedése Matulával egy korábbi időszakban történik), sőt, az „elbeszélés nehézségeinek” taglalása is megjelenik: „Hogy lehet ezt a nyarat elmondani?” [...] „Majd elmondom – gondolta, de amint barátjára nézett, arra gondolt, hogy az idő múlhat, a szépség és jóság, a szeretet és az igazság nem múlik el az évszakkal, nem múlik el az emberekkel, hanem örökös, mint a testetlen valóság, s ezekből annyit kap mindenki, amennyit megérdemel” (Tüskevár, Móra, Bp. 1966. 334–335).

Talán túl didaktikusnak tartják egyesek? Nem tűnik sem idejétmúltnak, sem anakronisztikusnak, ahogy Matula tanítja a fiúkat a természet bölcsességeire, halászatra, vadászatra, evezésre. Friss nyári élményem, hogy egy huszonéves fiatalember először jött el a Tisza-túrára, s nekem kellett neki elmagyarázni az evezést. Elméletben azonban már tudta, szinte szó szerint felmondta Matula bácsi leckéjét: „A lapjával húz, az élivel meg kormányoz” (142).

Talán a „nevelődési” regény idejétmúlt? A Tüskevár a 14 éves fiúk felnőtté válásának regénye: a városi, a természettől távol lévő – Gyula (Tutajos) esetében ráadásul gyöngye fizikumú – gyerekek a természetben, a berekben esnek át a férfivá válás próbatételein. „Anyátlan csirkék voltak, amikor idejöttek, most meg legények már!” (307).

Talán úgy vélik, hogy ideológiailag terhelt a regény? A mű az ötvenes években született (1957), de egy-két (egyébként ma is vállalható) utaláson kívül semmiképpen sem tekinthető kurzusmunkának – már csak azért sem, mert Fekete István nem volt kegyeltje a rendszernek. A regényben mindössze három helyen van egy-egy kikacsintás a korszak dicséretére: „a fiúk gondolatainak alján hála lobbant a megváltozott idők új nyara felé, amelyben visszeres lábú mosónék nyaralni és gyógyulni utazhattak” (232).

Talán megszűnt a nyers, pusztaság természet iránti érdeklődés? Ezt mutatja esetleg az indiánregények iránti megfoghatkozó érdeklődés? Hiszen az indiánregények és a Fekete István-regények kedvelése körülbelül ugyanarra a korszakra (az 1960-as éveket követő időszak) tehető.

Talán a nyelvazsáka idejétmúlt? Semmiképpen sem: gördülékény, párbeszédes, sokszor ironikus, szellemes, és nyelvi érdekességeket is felmutató.

A választ keresve leginkább arra jutottam, hogy úgy körülbelül egy generációval korábban (kb. 30 éve) Magyarországon

is végleg megszakadt a hagyomány, amely a természettel való azonosulásban, a történelmi események, mítoszok megismerésében és átadásában nyilvánul meg. Ennek fő okát pedig a fokozott városiasodásban, civilizációs fejlődésben, mediális-informatikai fordulatban látom.

Újraolvassa a Tüskevárt három, a nyelvhez kapcsolódó érték tűnik föl. Az egyik a párbeszédes szövegekbe beépülő enyhe nyelvjárási színezet. Matula bácsi használ bizonyos tájszavakat, ezeket a városi fiatalok többnyire értik, de ha véletlenül nem, akkor kitalálják.

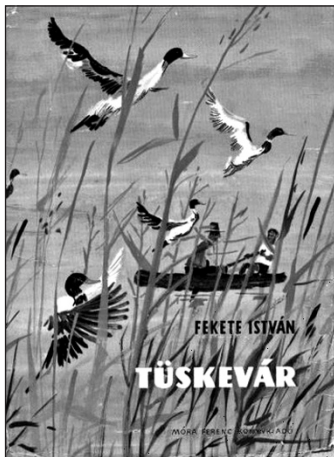
A másik nyelvi érdekesség a nyelvi formák használatának finomsága. Ez először a megszólításokban tűnik fel. A fiúkat a tanáraik jórészt tegezik (illetve veszélyt jelent, ha magázzák), a régimódi Matula végig magázza őket, a szülők, a kedélyes és jovialis István és házvezetőnője, Nancsi néni tegezi őket; ők értelemszerűen magázzák az idősebbeket. A szülők magázása a magyar kultúrában az ötvenes évektől kezd megszűnni, ma már egyáltalán nem gyakorlat. Az író változatosan használja a városi fiúk neveit (Ladó Gyula Lajos és Pondoray Béla), egymásközi (nem bántó) ragadványneveit (Tutajos, Bütyök), de Matula tartózkodik a becenevek használatától. A városi fiúk és az öreg csősz mindkét irányban magázódnak, közeledésük jele, hogy a történet felénél Matula keresztnéven szólítja a fiút („amitől még otthonosabb lett a tűz környéke”), majd felszólítja, hogy Gergely bácsi helyett Gergő bácsinak szólítsa, és egyszer Matula is elvétí, mert Bélát Bütyöknek nevezi – ekkor el is érzékenyül, és elmondja, hogy neki is volt beceneve: Pipigaba, mert hogy gyermekként a kicsi kapát így ejtette. A fiúk tapasztalatgyűjtésének, érésének nyelvi nyilvánulása lett beszédmódjuk átalakulása is: „meglassúd-tak a fiúk, szűkszavúak lettek” (280). Merthogy a természetközeli emberek többet hallgatnak, nem csúrik-csavarják a szót. Matula esetében: „az öreg réjtáró emberek távollétében éppen úgy beszélt róluk, mintha ott lettek volna. Matula olyan közel volt a természethez, hogy csak egy nyelve volt, akár a varjaknak: a valóság nyelve” (104).

A Tüskevárban – mint nevelődési regényben – a nyelvjárási, beszédmódbeli jelenségeken túl a nyelvművelés is felbukkan: „aki feleslegesen idegen szavakat használ, az nem érdemi megmagyarából a jelest” (28); „itt nem becéznek, és nem rövidíté-nek le semmit, és ha valaki a szilfából szilcsit, a szárcsából szárcsikát és a kunyhóból kuncsit csinálna, Matula jól megnézné és sajnálná” [...] „Gyuszkó, ébredjen, mert felkelt a napcsi...” (188).

Talán ezt tekintik sokan didaktikusnak? Hiszen a nyelvművelés elleni támadások is a regény iránti érdeklődés hanyatlásakor, valamikor az 1990-es években kezdődtek. Meglehet.

Egy azonban bátran állítható. A Tüskevárból áradó, a világ-mindenséget, a történelmet, az emberi létet jellemző tiszta, filozófiai gondolatok nem avulhatnak el. Az első próbái után Gyula mélyen nézi a tüzet (s vajon ki az közülünk, aki nem élte át ezt az élményt?): „Talán az ősember nézte ilyen kérdően a tüzet, és talán a kihűlő Föld utolsó embere nézi majd ilyen kérdően a tüzet, amely ellobban, és utána a vak semmi sötétségben nem lesz majd senki, aki megkérdezze, hogy mi hát a tűz tulajdonképpen” (146–147). Tüskevár emléke, a történelem fölött így melázik: „Mi lett belőlük, mi lett belőlük? Föld, víz, elmállott csontok? Mész és foszfor? De hova lett a fájdalom, az öröm, a sírás, a kín, a mámor, a harag, a békülés, a szeretet? Egymásnak adták át ezeket az érzéseket, és magukkal vitték?” (220). A természettel harmóniában élő ember végső bölcsessége: „az idő múlhat, a szépség és jóság, a szeretet és az igazság nem múlik el az évszakkal, nem múlik el az emberekkel, hanem örökös, mint a testetlen valóság, s ezekből annyit kap mindenki, amennyit megérdemel” (335).

Balázs Géza

**Fekete István
születésének 170.,
halálának
50. évfordulójára**

Megvásárol – tárgy nélkül

Az ember igencsak meglepődik, ha egy közismert, mindennap előforduló szónak olyan jelentése, használatuk bukkan elő, amellyel eddig nem találkozott. Ilyen váratlan találkozásban volt részem Szabó Magda Mondják meg Zsófikának című regényét olvasva. A mű az 1950-es években született, cselekménye is akkor játszódik.

A meglepetést a *megvásárol* ige olyan adatai okozták, amelyekben tárgy nélkül tűnik fel. Néhányat idézek közülük megjelenésük sorrendjében: „Mikor [Zsófi apjának halála után, aki orvos volt] a rendelőt elszállították, [Zsófikát] Anya éppen a közértbe küldte kenyérért. *Megvásárolt*, aztán leült az autóbusz-megállónál, szemben a kapuval, s ott üldögélt”; „Fél egy. Most lemegy a csarnokba, *megvásárol*, útközben visszafelé esetleg felszalad a régi házba”; „Majd ő *megvásárol*, kitakarít, megfőz”; „[Zsófi] úgy tervezte, majd ha elintézte a korrepetálást, üzen Zacsókófejűvel, aztán útban hazafelé *megvásárol*.”

Nem kétséges, hogy az idézetbeliekhez hasonló helyzetekben a köznyelvben a *bevásárol* használatos, és ez nem volt másként a regény születésének és a benne elmesélt történetnek az idején sem.

Tanú erre a regény kortársa, A magyar nyelv [hét-kötetes] értelmező szótára (ÉrtSz.). Ebben a *bevásárol* két jelentésben szerepel. Az 1.-ben tárgyként: ’<többféle vagy nagyobb mennyiségű árut> megvásárol; beszerez’. Ehhez a szótár úgynevezett szabad, vagyis a szócikkíró, illetve -szerkesztő alkotta példái: „*Bevásárolta* a télire szükséges tűzrevalót”; „*Bevásárolta* a vendégséghez szükséges élelmiszereket”. A 2. jelentésben az ige tárgyatlan: ’többféle vagy nagyobb mennyiségű áru vásárlását elintézi’. A szabad példák: „A városba ment *bevásárolni*”; „Most van

pénzem, *bevásárolok* bőségesen télire is”. (A szótár az ezzel jól *bevásárolt* ’jól megjárta vele’ szerkezetet szó-lásként említi.)

A *megvásárol* igét viszont az ÉrtSz. csakis tárgyként, választékosnak minősítve szerepelteti. A megadott jelentések közül számunkra most ez a lényeges: ’<áruba bocsátott dolgot,> főleg árucikket megvesz’. A példák: „*Megvásárolta* az ebédre valót”; „*Megvásároltam* a bútort”.

A Magyar értelmező kéziszótár megújított, második kiadása (2003) a *bevásárol* címszót ilyen grammatikai minősítéssel veszi fel: „tárgyas (és tárgyatlan) ige”. A jelentések közül nekünk itt az 1., „tárgyatlan is” minősítésű a fontos: ’(árut, különösen háztartási cikket) vásárlással beszerez, ill. ilyen vásárlást elintézi’.

A kéziszótár *megvásárol* címszavánál csak „tárgyas” minősítés áll. A nekünk lényeges jelentés: ’<árut> vásárlással megszerez, megvesz’.

Mindebből jól látható, hogy a *megvásárol* igeének a Szabó Magda regényében többször felbukkanó tárgy nélküli használatát, amely az ’elintézi a bevásárlást’ jelentést képviseli, az értelmező szótárak nem ismerik. Nem találtam rá adatot a nagyszótári cédulaanyagban (Nyelvtudományi Intézet) és a Nagyszótár készítéséhez összeállított Magyar történeti szöveg-tárban sem. Próbaképpen megnéztem a Nyugat CD-jét is – szintén hiába.

Pedig ha az értelmező szótárakra és mindennapi tapasztalatainkra támaszkodva megvizsgáljuk a fontosabb „háztartási igéket”, azt láthatjuk, hogy a Szabó Magda-féle *megvásárol* beleillik a sorukba, a legtöbbjüknek ugyanis a tárgyaszon kívül tárgy nélküli használata is van. Érvényes ez például a következőkre: *kitakarít*, *kimos*, *elmosogat*, *megfőz*. (L. a harmadik Szabó Magda-példát is!) Igaz, a *kivasal* igét az ér-

telmező szótárak (hasonlóan a *megvásárol*-hoz) csak tárgyként szerepeltetik, a *bevasal* és a *megvasal* viszont nemcsak tárggyal, hanem tárgy nélkül is megvan bennük, pontosan vagy nagyjából ezzel a jelentéssel: ’<vasalásra előkészített ruhanemű> egytől egyig kivasal’.

Mivel magyarázható hát az, hogy a tárgy nélküli *megvásárol* igét különösnek érezzük, és az adatolása is gondot okoz? Valószínűleg azzal, hogy szerepét a *bevásárol* tölti be. A *bevásárol* igeének nagyon erős a tárgy nélküli, sőt kifejezetten tárgyatlannak minősített használata, jöllehet a tárgyas egyáltalán nem kivétel. A *megvásárol* és a *bevásárol* között funkciómegoszlás figyelhető meg: az előbbi tárgyas, az utóbbi pedig inkább tárgyatlan.

Kutatásra vár, hogy Szabó Magda nyelvhasználatába honnan került a tárgy nélküli *megvásárol*. Valószínűtlen, hogy egyéni lelemény; sokkal inkább nyelvjárási vagy kelet-magyarországi regionális köznyelvi hatásra gyanakodhatunk.

Horváth László

Nyelvész-lelet

„SERTÉS KARAJCSONT NÉLKÜL”

Mi ez?

Árajánlat? Ennyiért vehetők meg kilóra bizonyos korrupt GERINCTELEN DISZNÓK?

Vagy csak az összetett szavak helyesírásának hiányos ismerete? Mert az áru, ami a zacskóban volt, valójában SERTÉSKARAJ CSONT NÉLKÜL. Nem mindegy!

(MKV)

„Testi bínt eltávoztass”

A Példák könyvének verses tízparancsolata

Az 1510-ben másolt kódexből, a Példák könyvéből ki-
ragadott strófa versszerű tördelésben nem tíz szó és nem
tíz intelem, hanem 7 és 6 szótagos ütemhangsúlyos soro-
kat váltogató, tíz sorból álló szöveg, a Sínai-hegyi kőtá-
blák szövegének korai magyar fordítása, amelynek íráské-
pe is mintha mózesi kőtáblák képét idézné.

Egy Istent higgy; heában	x 7
Nevét nem említhed;	a-b 6
Innepet ilj; atyádat,	b-c 7
Anyádat tiszteljed.	c-b 6
.....	
Ne ölj; soha ne urozz;	x 7
Testi bínt eltávoztass;	x 7
.....	
Hamis tanó ne légy;	a 6
Más embernek jószágát,	b-d 7
Feleségét, leányát	d 7
Bűnre ne kívánjad.	c 6

Tíz sor, összesen 66 szótag, amely a szokásos kerekí-
tés nélkül 26/40 és 40/26 arányban alkot tengelyen két
sört közrefogó, arany metszések meghatározta tükör-
szimmetrikus szerkezetet. (Két rész az arany metszés
szerint aránylik egymáshoz, ha az egész úgy aránylik a
nagyobbik részhez, ahogy a nagyobbik rész a kisebbik
részhez. Bővebben l. Alakzatlexikon, főszerk. Szathmári
István, Tinta Könyvkiadó, Budapest 2008. 126–127.)

A szerkezet kialakításában szerepet játszik a szöveg
rímelése is. A 2. sor elején a *Nevét* rímhívóra a 7. sor végi,
a kezdő szótagot megismétlő *ne légy*, a 2. sor végén az
említhed (említsed) rímhívóra a 3. sor eleji *Innepet* (ün-
nepet), a 4. sor végi *tiszteljed* és a 8. sor közepi *embernek*,
a 8. sor végén a *jószágát* rímhívóra a 9. sor végi *leányát*, a
3. sor végén az *atyádat* rímhívóra a 4. sor eleji, a kezdő
szótagot szintén megismétlő *Anyádat*, majd távoli össze-
csengésként a vers végi *kívánjad* (kívánjad) a rímválasz.

Kezdő- és felsorrimés kezdemény, fél- és párrimés
összecsengetéssel a figyelmet elsősorban a rím szer-
kezet fonatosságára ragadja meg.

A 4/2/4 felépítésű tükörszimmetria szilárd egybetar-
tozást, a fonatosság megbonthatatlan egységet érzékel-
tet. Mintha a szerkezet önmagában véve is azt sugallná,
hogy a tízparancsolatban minden egyes parancs elvá-
laszthatatlanul összefügg a többivel. Nemcsak annak a
felismerésével egyenlő ez, hogy egyetlen parancs meg-
szegése a tízparancsolat egészének megszegése, hanem
annak a felismerése is benne rejlik, hogy a tízparancso-
latból megszeghetetlenként egyetlen parancsot kiragad-
ni lehetetlen.

A Nyulak szigeti (margitszigeti) apácakolostorban
másolt, rendkívüli tömörségű verses tízparancsolat szö-
vegében a *ne urozz* (ne orozz) parancsát nem megelőzi,
hanem követi a *Testi bínt eltávoztass* parancsa. A sor-
rendcsere mégis mintha az utóbbi parancs előtérbe állí-
tását szolgálná, amit megerősíthet az a tény, hogy a pa-
rancsot megfogalmazó 6. sor éppen az elsőrendű pozitív
arany metszés szintjén helyezkedik el.

Nyilvánvaló azonban, hogy a sorrendcsereben nem a
kiemelés, hanem a minél tömörebb és sugallatosabb for-
mába öntés – mai megítélésünk szerint is sikeres – szán-
doka munkál.

Mózes Huba

Pandémia

Kemény Gábor ezt a címet adta a lapunkban időn-
ként megjelenő rovatának: *Új szavakat tanulok*. Most én
is tanulom az új szavakat. Legutóbb a *pandémia* szót vet-
tem fel a szótáramba. Ez mintegy három hónap alatt ter-
jedt el, elsősorban a sajtó révén. Régebben nemigen hal-
lottuk, csak az orvostudomány szakszavaként, vélhetően
szakmai körökben fordult elő. A szöveggörnyezetből
ugyan sejtettem, hogy egy járványos betegség megjelölé-
sére használják, ezúttal a világszerte elterjedt koronavi-
rusra.

Ahogy máskor is, ha új idegen szóval találkozom,
most is leemeltem könyvespolcomról a Bakos-féle Ide-
gen szavak szótárát, ahol a *pandémia* címszóban ez ol-
vasható: „Több országra/világrészre kiterjedő járvány.”
Orvosi szakszó, görög elemekből áll.

A Wikipédiában valamivel részletesebb a szó jelenté-
sének kifejtése. Íme: „Olyan fertőző betegség okozta
járvány, amely sok embert fertőz meg nagyon nagy terü-
leten, akár több kontinensen vagy világszerte.” A görög
elemek pedig a *pan* 'mind' és a *démosz* 'nép' jelentésű

szavak. Közben rájöttem, hogy ezek a görög szavak nem
teljesen ismeretlenek, hiszen a *pan* elem a *pánszláviz-
mus*, *páneurópai* kifejezések révén már régebben is is-
merős volt. A *démosz* pedig a *demokrácia*, *demokratikus*
szavak alapja.

A 2003-ban megjelent második kiadású értelmező ké-
ziszótárból hiányzik a *pandémia*, mivel – ahogy a szótár-
írók nevezik – még nem szótárérett. A jelek azonban ar-
ra mutatnak, hogy előbb-utóbb az lesz, hiszen a hivata-
los közleményekben, a sajtóhírekben szinte naponta ta-
lálkozunk vele.

Mint minden idegen szóval kapcsolatban, itt is felme-
rül a kérdés: van-e szükség rá? Miért nem használjuk he-
lyette a magyar *világjárvány* szót? Én úgy vélem, hogy
szakszóként nem lehet kifogásunk ellene, de a köznyelv-
ben ajánlatos mellőzni.

Cikkem elején Kemény Gábor rovatára hivatkoztam,
hogy tudniillik én is új szavakat tanulok. Most egy szóval
valóban gazdagabb lett a szókincsem. Azt azonban meg-
jegyzem, hogy jobb lenne, ha a *pandémia* szóra nem len-
ne szükség, és nem elsősorban azért, mert van helyette
jó magyar szinonima, hanem azért, mert elkerül ben-
nünket.

Dóra Zoltán

Örömet vagy örömet?

Nyelvhasználati szokásokkal kapcsolatban feltett gyakran ismétlődő kérdések között találkoztam az *öröm* szó tárgyesetével kapcsolatos dilemmával: vajon sok *örömet* vagy sok *örömet* kívánjunk-e szeretteinknek, ismerőseinknek jeles alkalmakkor?

E kérdés megválaszolására többen is vállalkoztak az általam megnézett portálokon (e-nyelv.hu, forum.wordreference.com, gyakorikerdesek.hu), de a magyarázatok közül csupán az Osiris Helyesírásra (2004) hivatkozó választ tartom helytállónak: a kérdéses formák egyenrangú alakváltozatai egymásnak. Ez igaz ugyan, de nem ad megnyugtató választ például arra a kérdésre, vajon miért alakult ki az *öröm* szó tárgyesetében a „szabályos” *öröm-öt* mellett az *öröm-et* alakváltozat is, szemben a hasonló fonetikai felépítésű szavakkal, amelyek tárgyesetében nem tapasztalunk hasonló kettősséget, pl. *gyümölcs-öt* (**gyümölcs-et*), *gömb-öt* (**gömb-et*), *tök-öt* (**tök-et*), *görög-öt* (**görög-et*), *ördög-öt* (**ördög-et*).

A magyarázat megértéséhez érdemes felidéznünk a magánhangzó-harmóniával kapcsolatos (jól ismert) fonetikai szabályokat: (1) a palato-veláris (vagy előlségi) harmóniát és (2) a labiális-illabiális (vagy kekségi) harmóniát:

(1) A palato-veláris harmónia a töveken belül és a toldalékolásban is érvényesül: mivel a kétalakú toldalékok egyikében előképzett (palatális vagy magas: *e-é, i-í, ö-ő, ü-ű*), másikában hátulépzett (veláris vagy mély: *a-á, o-ó, u-ú*) magánhangzó van (pl. *-ban/-ben, -ság/-ség, -ó/-ő*), ezért ezek a suffixumok a többi magánhangzók hangrendjétől függően illeszkednek a tőhöz. Az egyalakú toldalékok (pl. *-ig, -ként, -ért, -nyi*) értelemszerűen képtelenek az illeszkedésre.

(2) A labiális-illabiális harmónia hatóköre jóval szűkebb a palato-veláris harmóniáénál. Töveken belül nem érvényesül (a tömorfémákban a magánhangzók lehetnek ajakkerekítések és ajakrások is, pl. *öreg, türelem, ceruza*), csak a tövek és a toldalékok viszonyát érinti, a toldalékok alakváltozatainak tövekhez való illesztését szabályozza. E fonetikai szabály értelmében a három-, négy- vagy az ötalakú toldalékoknak (pl. *-szor/-szer/-ször, -n/-on/-en/-ön, -k/-ok/-ak/-ök/-ek*) nemcsak előképzettség, hanem kerekítettség szempontjából is illeszkedniük kell a tőhöz. A magas magánhangzókat tartalmazó tövek kétféle toldalékot kaphatnak: ajakkerekítéses (*-szor, -ön, -ök*) vagy ajakrások (*-szer, -en, -ek*) magánhangzót tartalmazó toldalékot, attól függően, hogy a tő utolsó magánhangzója labiális vagy illabiális-e, pl. *öt-szor ~ négy-szer, föld-ön ~ szék-en, ördög-ök ~ kép-ek*. A kekségi harmónia tehát a két magas magánhangzót tartalmazó variáns közötti választást szabályozza, és csak az

előképzett magánhangzókra belül működik. A harmónia a fonetikában tehát – a fentiek értelmében – egyrészt a tövek, másrészt a toldalékolt szóalakok (a tő és a suffixumok) magánhangzóinak meghatározott fonológiai tulajdonságban való azonosságát jelenti.

Az *öröm* szó tárgyesetében az ajakkerekítéses (*ö*) előhangzóval való toldalékolás (*öröm-öt*) tekinthető szabályszerűnek, hiszen az ajakkerekítéses magánhangzókat tartalmazó tövek többségében ez a toldalékolás érvényes, pl. *gyümölcs-öt, ördög-öt, görög-öt*. Úgy gondolom, hogy az ajakrások (*e*) előhangzós toldalékváltozat (*öröm-et*) megjelenésének az lehet a magyarázata, hogy az *öröm* lexéma *-öm* végződését a nyelvhasználók tévesen toldalékmorfémaként, E/1. személyű birtokos személyjelként értelmezték (mintha az **ör* főnév birtokos személyjeles formája lenne E/1. személyben: 'az én ör-öm'). Ehhez a birtokos személyjeles (nek vélt) szóalakhoz már szabályszerűen, alsó nyelvválású előhangzóval kapcsolódik a tárgy ragja: *ör-öm-et* (vö. *sör-öm-et, gyümölcs-öm-et*), tudniillik a főnévi toldalékok közül a többes szám jele és a birtokos személyjelek olyan szóalakokat hoznak létre, amelyekhez a tárgy ragja „szabályszerűen” alsó nyelvválású előhangzóval kapcsolódik (sohasem középső nyelvválású labiális előhangzóval, pl. *görög-ök-et* [**görög-ök-öt*], *gyümölcs-öm-et* [**gyümölcs-öm-öt*]).

Az *öröm* főnév (esetleges) téves szegmentálása nem kivételként jelenség a nyelvben: előfordul, hogy a nyelvérzék (a már meglévő szavak alapján) toldalékmorfémának fog fel szóvégzódásokat, vö. pl. szláv *medved' >> m. medve*, szláv *cserdak >> m. csárda*, ti. a *medved' -d'* végződését az E/2. személyű birtokos személyjellel, a *cserdak -k* végződését pedig a többes szám jelével azonosították a nyelvhasználók.

Papp Ferenc Szóvégműtató szótárának (1976) adatai szerint mindössze négy *-öm* végű főnév létezik a magyarban: *öröm* (életöröm, káröröm), *köröm* (kecske-, oroszlán-, varjú-, fattyú-, fűköröm), *űröm* és *zöm*. Ezek között kétségtelenül az *öröm* a leggyakoribb, az *űröm* és a *zöm* használata meglehetősen ritka, a *köröm* pedig más tőtipusba tartozik, így az *öröm* tárgyesetében tapasztalható kettősséggel a többi *-öm* végű szóban nem találkozunk.

Az *öröm* toldalékolását nem vehetjük egy kalap alá a *pörkölt* toldalékolásával, jöllehet e lexéma esetében is két alakváltozat alakult ki többes számban és tárgyesetben is (*pörkölt-ök* és *pörkölte*, *pörkölt-öt* és *pörkölt-et*), de ebben az esetben az előhangzónak szófajjelölő szerepe van: a *pörkölt-öt* a főnév tárgyesete, a *pörkölt-et* pedig a *pörkölt* melléknévi igenévből melléknévesült szó tárgyesete: *Pörköltöt* (főnév) *főztem vacsorára a vendégeknek ~ Ne a pörköletlen kávé, hanem a pörköltet* (melléknév) *vedd elő!*

Remélem, sikerült örömet ~ örömet szerezni olvasóimnak a fenti magyarázattal.

H. Varga Márta

A gondolatokhoz odataláló nyelv

Adamikné Jászó Anna
nyelv-művelő írásai

Az érdekes, egyáltalán nem szokványos címnek az a magyarázata, hogy ez, mint az előszó első mondatából rögtön kiderül, Jókai Móról, a szerző kedves írójától való. Ő állapította meg, hogy „olyan szép, kifejezésekben gazdag, mondataiban tökéletes, a gondolatokhoz odataláló nyelvet” nem ismer, mint a magyar. Jászó Anna könyve meggyőzheti az olvasót, hogy Jókainak igaza volt.

A kötet „a harmadik évezred elején”, egészen pontosan 2000 márciusától 2018 júliusáig megjelent cikkeket gyűjt egybe. Ezek napilapban (Magyar Nemzet) és pedagógiai folyóiratokban (Mentor, Tanítási, Tanítási és Nevelési, Magyartanítás) láttak napvilágot, de tartalmaz a kötet három olyan írást is, amelyek ez az első közlése. A recenzió írója töredelmesen megvallja, hogy annak idején egyik cikket sem olvasta eredeti megjelenési helyén, de éppen ennek köszönhető az az örömteli meglepetés, amellyel ezt a lebilincselően izgalmas könyvet végigolvasta.

A kötet cikkei négy fejezetbe vannak beosztva (ezt a szerkezetet szándékosan használok, mert én is úgy gondolom, hogy nem magyartalan, hanem nagyon is magyaros és helyes). Az első rész a szókinccsel foglalkozik (11–92, 47 cikk), a második a mondatokkal (93–137, 24 cikk), a harmadik a helyesírással, „a műveltség alapjával” (139–162, 13 cikk), végül a negyedik a szerző egyik szakterületével, a retorikával, „az érvelés tudományával” (163–205, 18 cikk). Ennek a fejezetnek a bevezető írása valóságos tanulmány, amely a retorikának a XXI. században játszott szerepét, fontosságát tárgyalja. A könyv végén névmutató is van (hadd jegyezzük meg, hogy hasznos lett volna egy szómutató összeállítása is).

A több mint száz cikk tartalmi ismertetését meg sem kísérelhetem, csupán összbenyomásomat írhatom le: a kötet írásai nem a nyelv-művelő irodalomban megszokott témákat ismételgetik, hanem általában valami új és jellegzetes nyelvi jelenséghez fűznek (többször kritikai megjegyzéseket. Ez a könyv valóban a harmadik évezred kezdetének nyelvhasználatát tükrözi. Csak mutatóba néhány érintett kérdés: a *nemcsak, hanem ... is* kötőszó-hármasban tartjuk meg a *nemcsak* egybeírását; a hangsúlyos tagadósó után az igekötő váljon el az igétől (*a kérdés nem megválaszolható* helyett jobb a *kérdés nem válaszolható meg*); a határozói igeneves szerkezet nem magyartalan (erről már volt szó); a *szíva, híva* alakokban azért írunk egy v-t, mert a határozói igenév képzője az ige melléktövéhez (*szí-, hí-*) csatlakozik; a közel hetven éves mozgáspolitikát még mindig nem ismerik (egy iskolai munkafüzet borítóján ez olvasható: *Írás házi feladat*); a *professor emeritus* címet nem kell nőnembe tenni (*emerita*), ha viselője nő, a *doktoranda* ellen pedig maguk az érintettek tiltakoznának, ha valaki be akarná vezetni. Stb.

De talán ezeknél a szó szoros értelmében vett nyelv-művelő írásoknál is fontosabbak azok a cikkek, amelyek olyan általános kérdésekben foglalnak állást, mint a klasszikus műveltség fokozatos elcsúszása (egyre kevesebb helyen tanítanak latint, a mai diák a latin szavak értelmét az angol alapján következteti ki úgy-ahogy), az iskolai magyarnyelv-oktatás megváltozott módszereinek következményei (a diákok kevés szépirodalmat olvasnak, ezért nem ismerik a régi szavakat; a szépírás tanítását elhanyagolják, a külalakot nem osztályozzák, emiatt sok tanulónak szinte olvashatatlan az írása). S ami talán a legaggasztóbb: a tesztek, munkafüzetek leszoktatnak a választékos

fogalmazásról, mert beérik az ún. szituatív (a beszédhelyzetből kiegészülő, jelzésszerű) nyelvhasználat. Ebbe az irányba hat a szóbeli feleltetés mellőzése is.

Egy helyesírási tudnivaló (*folyt ~ fojt*) kapcsán fejt ki a szerző az alábbiakat, de állásfoglalása sokkal átfogóbb kérdéseket érint. Hosszú lesz az idézet, de minden szava fontos és (számomra) tökéletesen meggyőző:

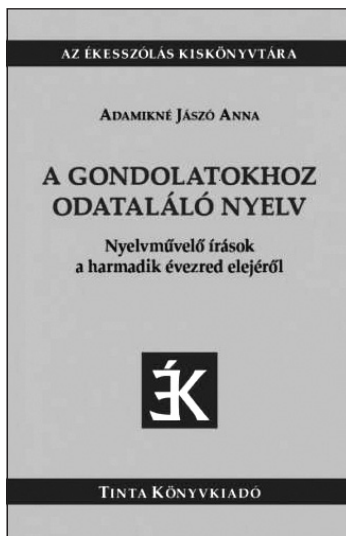
„Hamis szemlélet az, hogy a kommunikáció minősége lényegtelen: a gyermek személyiségi joga az akárhogyan beszélés-írás; ha a tanár javítja beszéd-írását, akkor még a családját is megsejtí. Az efféle »elméletek« nem emberbarátok, hanem emberellenesek,

tudniillik a magára hagyott, műveletlen gyerekek csökkennek jövőbeli tanulási és munkavállalási esélyei. Szélsőséges esetekben már a kommunikációt akadályozza a szokatlan írásképek.

[...] Minket még úgy tanítottak, hogy elmagyaráztak valamit, megértettük, megtanultuk, s a megértett ismeret jól begyakoroltuk, azaz folyamatosan ismételtük. [...] A tanár magyarázat közben használta a táblát, áttekinthető és olvasható vázlatot írt a táblára, amit mi leírtunk a füzetünkbe. Menet közben megtanultunk definíciót alkotni és vázlatot írni. Most ezek a lépések kimaradnak, a gyerek munkafüzetben vagy feladatlapokon, teszteken gyakorol, sokszor elméleti ismeret nélkül. Valami csak megragad az agyában.” (145)

Adamikné Jászó Anna felfogását mind a nyelvhasználati jelenségek megítélésében, mind a művelődés és a társadalmi viselkedés alapkérdéseiben az a fajta nemes konzervativizmus jellemzi, amely az értékek védelmével a jövőt szolgálja. Ő bátran leírhatja ezt a múlt-múlt-századiasan csengő kifejezést: „nemzetem iránti kötelesség” (9). Sokat tanultam ebből a könyvből, és nemcsak olyan finomságokat, mint hogy a személyeskedő érvelés nem *ad hominem*, hanem *ad personam*. Szívből ajánlom ezt a letehetetlenül izgalmas, nagyon színesen és szépen megírt munkát minden érdeklődőnek, de különösen a tanároknak. (Adamikné Jászó Anna: *A gondolatokhoz odataláló nyelv. Nyelv-művelő írások a harmadik évezred elejéről. Tinta Könyvkiadó, Budapest 2020, 209 oldal. Az ékesszólás kiskönyvtára 71.)*

Kemény Gábor

Dóra Zoltán: A Dunától a Hargitáig

Dóra Zoltán nyolcadik kötetét tarthatjuk kezünkben, a legutóbbi három év termését. A rövid ismeretterjesztő írások főleg a Váci Polgár és a Hargita Népe című napilapokban jelentek meg, de néhányuk a Magyaritanításban és az Edes Anyanyelvünkben. Négy csoportot alkotnak: Nyelvhasználat, nyelvhelyesség; Hogyan írjuk?; A tulajdonnevek és helyesírásuk; Egyéb írások. A 191 oldalas kötetet szó- és tárgymutató zárja le. Természetesen az első csoport a legterjedelmesebb.

A cikkeket olvasva szinte hallom Dóra Zoltán határozott beszédét: írásai is világos okfejtések, lényegre törők és mindenekfelett elevenek. Olyan magyartanár érvei, aki mindig figyel környezete nyelvbtlására, stílustalanságaira, ne adj isten, tudatlanságára; aki figyel ismerősei, barátai kérdéseire, mert bizony vannak kérdések szép számmal. Az emberek igenis érdeklődnek a nyelvhasználat iránt, szeretnének helyesen beszélni, illő stílusban írni. Visszatérő probléma a „lépegető halászlé” esete. Arról van szó ugyanis, hogy egy gasztronómiai rangsorban a halászlé előre lépett, s a kérdező barát kifogásolta a szóhasználatot, mert szerinte a halászlé nem lépeget (ez olyasmi, mint nem szállunk le a villamosról, mert nincs szárnyunk). Dóra Zoltán alapos, számos példával illusztrált fejtegetése a konkrét és az átvitt jelentésekről meggyőző. Sok hasonlóan alapos érvelést olvashatunk a könyvben.

Illő stílust említettem, s ezzel elérkeztünk egy fontos követelményhez, melyet Dóra Zoltán is idéz. Egy szellemeskedő újságíró „az aranytojást tojó Hosszú-Tusup páros” kifejezést használta, s ez a „szerkezet azért kifogásolható, mert a klasszikus retorika egyik elvét, az illőséget figyelmen kívül hagyja a szerző”. Nem is beszélve arról, hogy illetlenség is. Hasonló botlás volna a „beakasz-

tottak Juliskának” kifejezés, ha nem tudnánk, hogy Juliska a kiskorpádi tóban élő óriásponty, „akit” a lelkes horgászok mindig visszaeresztenek a vízbe. Persze előfordulnak szótévesztések, például ilyen a *tisztviselő* és a *tisztviselő*, az *ízetlen* és az *ízelen* felcserélése, a *celebrál* helytelen környezetben való használata.

Dóra Zoltán miniesszéi azért is hasznosak, mert következetesen és precízen idézi a forgalomban lévő értelmező, etimológiai és egyéb szótárakat, a nyelvművelő szakirodalmat, ezáltal felhívja használatukra olvasói figyelmét. Hasonlóképpen idézi a legújabb, 12. kiadású helyesírási szabályzatot, olykor bizony jogos kritikával. „De mi az a stb.?” cikkét idézem. Megvallom, arra gondoltam, hogy mindig vannak olyanok, akik a *stb.* elé vesszőt tesznek, de nem erről van szó, hanem arról, hogy a rendezvények nevét általában kis kezdőbetűkkel írjuk, de vannak kivételek: „Az intézményszerűeket azonban az intézmények mintájára írjuk: *Budapesti Nemzetközi Vásár, Szegedi Szabadtéri Játékok stb.*” Nos, itt a *stb.* helyén elkelne még néhány példa. (Ez a 11. kiadásból vett szövegezés, de a 12. kiadásban lévő is hasonló, ugyanazokkal a példákkal.) A nyelvhasználatban ezen a ponton elég nagy a zűrzavar: *magyar nyelv napja*, de *Csülökfesztivál* – ez utóbbi rangosabb? Nem helyesli az efféle kettősségeket: *bólingat* – *bólintgat*, *1-jén* – *1-én*. Igaza van.

Ezek után felvetődik, hogy purista-e Dóra Zoltán? Tudniillik egyik barátja puristának nevezte. „Olyan személyt látott bennem, aki örökdió nyelvünk tisztasága felett, aki nem nyelvvédő, hiszen a nyelvnek nincs ellensége, hanem inkább nyelvőrzi, aki a hagyományokat, a nyelv tisztaságát őrzi. Ebben az értelemben szívesen vállalom a rám ragasztott megnevezést...” Egyetértek. S minden purista nevében boldog 80. születésnapot és még sok-sok okos, hasznos, szellemes nyelvművelő írást kívánok a Dunától a Hargitáig. (Dóra Zoltán: *A Dunától a Hargitáig – Határtalan nyelvművelés. Vác 2019, 191 oldal.*)

Adamikné Jászó Anna

Egy anakronizmus margójára

Ritkán hallunk/írunk róla; mi is az az anakronizmus? Többektől hallottam már így: anakreonizmus. Ez tényleg hibás: semmi köze az ókori görög költőhöz: Anakreonhoz. Valóban, van anakreoni költészet, anakreoni verssor is, ám ezeket már csak azért sem részletezzük, mert egyáltalán nem tartoznak ide, és egyébként sem mondunk helyettük „anakreonizmus”-t. Igaz, a szóban forgó, a címünkben is említett *anakronizmus* is görög szó: köze van ugyanezen nyelv *kronosz* szavához, amely időt jelent. Az anakronizmus legrövidebben értelmezve és pontos jelentését tekintve annyi mint: kor- vagy időtévesztés. Tótfalusi István a *Vademecum* című kötetében ilyennek tekinti például azt, ha egy Mátyás király korabeli történelmi regényben pipázna, mert a dohány csak fél századdal később, Amerika felfedezése után került Európába.

2020. július 10-én valószínűleg több napilap is megírta évfordulás rovatában azt, amit a Petőfi Népében találtam: „1920-ban piarista pappá szentelték Öveges József professzort, aki tévéműsorával is népszerűsítette a fizikát.” Jómagam is, mint e rend tagja, örültem e centenáris megemlékezésnek. Viszont, ha jól megnézzük a mondat tartalmát, máris nem is egy furcsaságra lelünk benne nyelvi szempontból! Miről van szó? A legtöbb újságolvasó elsiklik egy ilyen, alapjában véve kifogástalan fogalmazású mon-

dat fölött. Csakhogy: induljunk ki az említett évszámból! Professzor volt-e az akkor mindössze 25 esztendőes Öveges József? Ennyi idősen talán tanársegéd, legfeljebb adjunktus lehetett volna valamely egyetemen. Ám ő épp csak akkor(ra) végezte (el) tanulmányait a matematika–fizika szakon. Továbbmegyünk: volt-e egyáltalán akkoriban (!) televízió? Kísérleteztek ugyan már vele világszerte, de ide még nem gyűrűzhetett be. Öveges József majd 1945 után lesz professzorrá, és még utána, a 60-as évek táján örvehdettek a tévénezők legelőször az ő számos kísérletének, melyekkel a fizikát valóban népszerűsítette. Az már csak „hab a tortán”, hogy a mondat legeleje is eleve hibás. Öveges József ugyanis, amint fiatalon belépett a piarista rendbe, már novíciusként (újoncvesként) piaristává lett. Pár évre rá aztán mint örök- vagy ünnepélyes fogadalmas (előtte alszerpappá, majd szerpappá, másként szubdiakónussá, illetve diakónussá szentelt) rendtag részesült az ordinációban, az egyházi rend szentségében – kerek száz éve.

Tegyük most már valóban értelmessé és reálissá a mondatot, végképp kiküszöbölve a zavaró anakronizmust! Valahogyan így kellett volna megemlékezni az évfordulóról a sajtóban: „1920. július 10-én pappá szentelték Öveges József piarista rendi növendékét, a későbbi híres professzort, aki az 1960-as évektől tévéműsoraival is népszerűsítette a fizikát.”

Holczer József

Nyelvünk és kultúránk négy fiatal szemével

A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága alapításának 50. évfordulója alkalmából adta ki Blankó Miklós főtktár és Cservenka Judit alelnök szerkesztésében a *Nyelvünk és kultúránk 50 fiatal szemszögéből* című beszélgetőkönyvet, amelyben fiatal értelmiségiek határon innenről és túlról vallanak a magyar kultúrához és nyelvhez fűződő viszonyukról. A kötet bemutatóján négy szereplővel beszélgettünk Blankó Miklós.

Magyarul csak beszélni nem lehet – állítja Csomos Attila. Mit jelent a magyar beszéd egy kémikus számára? Mitől más egy magyarul beszélő természettudós?

Csomos Attila: Magyarul csak beszélni nem lehet, ugyanis magyarul gondolkodni is kell. Ugyanis minden gondolatunk nyelvi formában fogalmazódik meg. A magyar egy nagyon különleges nyelv, meghatározza alapvetően azt, hogy milyen gondolatok szülessenek meg az ember fejében, és a mi esetünkben elég egyedi gondolatok megszületésére ad módot. A tudományban is másképpen gondolkodunk, ugyanis amikor az ember kutat, vagy problémát próbál megoldani, akkor a legfontosabb az, hogy megtalálja a jó válaszokat, viszont nem mindegy, hogy milyen kérdésre. Fontos az, hogy jó kérdést tegyünk fel, és azt gondolom, hogy ebben segít a nyelvünk.

Bencével olyan szempontból hasonló a helyzetetek, hogy az orvosi nyelvben a latin mellett az angol erősödik, mégis nagy hagyománya van a magyar orvosi nyelvnek. Hogyan viszonyul egy orvos az anyanyelvhez?

Stubnya Bence: A tudomány és a nemzetközi kutatások nyelve az angol, de az orvoslás esetében a beteggel való kommunikációban az alapvető bizalmat az határozza meg, hogy beszélünk. Így hát elengedhetetlen az anyanyelv a gyógyításban, a beteggel nem tudna nélkül megérteni, sem bizalom kialakulni. Ezért is fontos, hogy egy orvos az anyanyelv mintáértékű használója legyen.

Kodály Zoltán hozta létre a zenei anyanyelv fogalmát: a zene anyanyelv, az anyanyelv zene. Hogyan tud (anya)nyelv lenni a zene?

Szűts Apor: Számomra könnyen azzá vált, mert zenész családban nőttem fel. Nálunk, ha valami megszólalt, az vagy az én bőmbőlöm, vagy zene volt, és a kettő sokszor nem is állt olyan távol egymástól. Amit zenei anyanyelvnek értünk, nem feltétlenül kell, hogy a professzionális zenéről szóljon. Kodálynak az volt az egyik legfontosabb gondolata, hogy nem az számít, hogy ki a professzor a budapesti főiskolán, hanem az, hogy ki az ének-zene tanár az alsó tagozaton Kisvárdán. Mert az, amit az ember gyerekkorában a zenén keresztül kaphat, sokkal meghatározóbb, mint az, hogy a szakmai réteg hogyan viszonyul ehhez. Sok külföldi zenész ismerősöm szegezte nekem a kérdést, miért van az, hogy a magyarok ennyire értik a zenét?

Barbara szerepe igen fontos a határon túli magyarok életében: a Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciájának külhoni programját vezette a határon túli magyar hallgatók magyarságtudatának megmaradását segíti. Mik a tapasztalataid, mennyire ragaszkodnak a határon túli magyarok az identitásukhoz?

Menyhárt Barbara: Ragaszkodnak. A személyes hivatásom az, hogy egy egységes Kárpát-medencei kutatási és érdekképviselői teret hozzzunk létre. Ez pedig azt jelenti, hogy folyamatos, aktív kapcsolatban kell lennünk a Kárpát-medencében, és ezen felül társadalmi felelősségvállalást kell mutatnunk, olyan projekteken, olyan programokon kell dolgoznunk, amelyek segítenek megőrizni a közös magyarságunkat, a közös értékeinket és a közös anyanyelvünket. Sajnálatos módon azt látom, hogy a szomszédos országokban a mindennapok szintjén is megmutatkozik az a történelmi vagy egyéb sérelem, amely a nemzeti kisebbségek diszkriminációjához vezet, úgyhogy van bőven tennivaló.

Úton-útfélen az ember találkozik azzal a megállapítással, hogy romlik a nyelv. Hogyan vélekedik erről Stubnya Bence, aki nagy-

kamasz volt, amikor „a magyar nyelv őre” címet megkapta barátaitól? Hogyan lesz valakiből a magyar nyelv őre?

Stubnya Bence: Egészen nehezen, annyira, hogy megjegyezném, hogy a mögöttünk lévő feliratról hiányzik egy ékezet. Nyitott füllel és nyitott szemmel is járva a magyar nyelv megőrzésének érdekében, sokszor szomorúan veszi észre azt az ember, hogy bizony – függetlenül attól, hogy magánemberekről vagy a média szereplőiről beszélünk – a magyar nyelvnek a beszűkülése tapasztalható, aminek részben a felgyorsult világunk az oka. Pedig a magyar nyelv a gondolkodásunkat is megalapozza, és a nemzeti identitás és a közös gondolkodás alapjául is szolgál, és hogyha a nyelv egyszerűsödik, akkor fennáll a veszélye annak, hogy talán ez a kivételes gondolkodás vagy a nemzeti identitás is egyszerűbbé válik.

Aport kérdezem még ugyanerről: hogyan vélekedsz a nyelv változásáról? Egy sokat szereplő zenész nyelvművelő is?

Szűts Apor: Nem szándékozom nyelvművelőnek lenni. Olyan közegben nőttem fel, ahol beszélünk a zenéről. Szeretem azt, amikor képesek vagyunk megfogalmazni, amit egy adott zeneműről gondolunk. Ami a nyelv változását illeti, nekem mindig az volt a legfontosabb, hogy az önkifejezést nem sértse: nem fogok szlenget használni a színpadon. Ha szlenget használunk nyilvános közegben, akkor mindenki egy kicsit elborzad, és azt gondolja, hogy ezt azért mégsem kellene.

Végül Attilához és Barbarához fordulok, akik mindketten kiemelik azt, hogy a budapesti hallgatóvá válásuk abból a szempontból is mérföldkő az életükben, hogy kisebbségi létből a többségi léte kerültek. Mennyire volt nehéz beilleszkedni?

Menyhárt Barbara: Amikor Marosvásárhelyen éltem, mindig azt éreztem, hogy nem találok a helyem a világban, hiszen nekem folyamatosan azt mondják, hogy én ott bozgor vagyok, ami idegent jelent. Tehát ahol születtem, ott igazából idegen vagyok... Amikor aztán Budapestre költöztem, akkor itt megint egy hasonló érzéssel kellett szembesülnöm: itt sem voltam idevaló. A gyökértelenség volt az első elidegenítő érzés bennem. Úgy sikerült feloldanom ezt a konfliktust, hogy elhatároztam, hogy innentől kezdve mindenhol otthon leszek a Kárpát-medencében.

Csomos Attila: Otthon is érezheted magad! Egy másfajta tapasztalatot mondanék el: sohasem éreztem Kézdivásárhelyen, a szülővárosomban idegennek magam. Amikor Budapestre jöttem, itt sem voltam az. Az egyetemkezdeskor nem okozott nagy nehézséget a beilleszkedés, főleg a saját korosztályommal, természettudósokkal abszolút közös volt a hang, mintha nem is kerültem volna máshová. Aztán ahogy a finomabb részletek előjöttek, akkor felmerültek különféle kulturális különbségek, de ezek egyáltalán nem áthidalhatatlanok.

*A *Nyelvünk és kultúránk 50 fiatal szemszögéből* című beszélgetőkönyv 2020. augusztus 18-án este az Uránia Nemzeti Filmszínházban tartott bemutatóján elhangzott pódiumbeszélgetés rövidített változata.*

Névjegyek

Csomos Attila vegyész, egyetemi hallgató (ELTE BTK, Femtonics Kft.), mb. tudományos alelnök (ELTE HÖK), kutatási területe a molekuláris szenzorvegyületek.

Menyhárt Barbara gyógypedagógus, egyetemi hallgató (ELTE TáTK), külhoni program-vezető (HÖK), kutatási területe a politikai és strukturális interszekcionalitás.

Dr. Stubnya Bence orvos, rezidens (SE Ortopédiai Klinika), az OTDK-n második helyezést ért el, kutatási területei a térdprotézis-műtétek és a gyulladásos bélbetegségek.

Szűts Apor zongoraművész, zeneszerző, karmester, a Virtuózok Kamaraegyüttes művészeti vezetője, a közmédia zenei ismeretterjesztő műsorainak állandó szereplője.

(Kép: Baló Tímea)

50 fiatal a magyar nyelvről. Hogyan gondolkodik a jövő értelmisége a magyar önazonosságról, nyelvi, kulturális értékeinkről? Fél száz magyar fiatal – legyen orvos, tanár, természettudós, művész, újságíró határon innen és túl – ad választ a *Nyelvünk és kultúránk 50 fiatal szemszögéből* című beszélgetőkönyv hasábjain. Zenés műsor és pódiumbeszélgetés keretében 2020. augusztus 18-án 18.00 órakor az Uránia Nemzeti Filmszínházban mutatták be a több mint 200 oldalas kiadványt a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága (Anyanyelvi Konferencia) alapításának 50. évfordulója alkalmából. A kötet szerkesztői: Blankó Miklós főtítkárs és Cservénka Judit alelnök. Az esemény védnöke Szili Katalin miniszterelnöki megbízott, az Országgyűlés volt elnöke. Kiemelt támogatója pedig a Rákóczi Szövetség. A könyvbemutatót több mint százán jelentek meg, a könyv első kiadása elfogyott (második kiadás nyomdában), s szinte valamennyi hagyományos és elektronikus médium beszámolt róla. (Az MTI nyomán, Manyszi)

Trianon-kislexikon, könyvbemutató. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága és a Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda Trianon 100. évfordulója alkalmából megjelentette a *Trianon-kislexi-*

kont (IKU-TÁR, 18–19.). Molnár Zsolt középiskolai történelemtanár kislexikona több mint 800 címszavával segít eligazodni az 1920-hoz vezető történelmi események és az azok hatására kialakult jelenségek útvesztőjében. A kötet nemcsak általános és középiskolai tanulónak, tanároknak ad támpontot a témához kapcsolódó tanórák során, hanem a Trianont megismerni akaró érdeklődők számára is tárgyalás ismertető nyújt a történelmi eseménysorral kapcsolatos fogalmak, földrajzi nevek és személynevek magyarázataiban. A 2020. szeptember 28-án a Három Szerb Kávéházban megtartott könyvbemutatót a kötetet értékelte Szilágyi Péter nemzetpolitikaért felelős miniszteri biztos, Dunai Mónika országgyűlési képviselő, társaságunk elnöke, Balázs Géza nyelvész-professzor. A zenés irodalmi műsorral (Kult-Szó Egyesület, László Attila énekes) összekötött könyvbemutatót megrendezett trianoni kvízen indulók legjobbjai ajándékba kapták a Trianon-kislexikont. (Manyszi)

2020. szeptember 4-én elhunyt **D. Máta Mária** nyelvész. Munkatársai az ELTE nyelvtörténeti tanszékének honlapján ezt írják: „Kutatóként széleskörű munkásságán belül elsősorban a szófaj-történet terén megjelent munkáival alkotott maradandót. Igazi tanáregyeniség volt, nagy hatással volt tanítványaira, akiknek szakmai életútját évek múltán is figyelemmel kísérte. Pályája során tagja volt az Egyetemi és a Bölcsészettudományi Kar Kari Tanácsának, rajtuk kívül több szakmai intézmény keretében is tevékenykedett. 70 évesen a Kerekasztal körül című kötetben több tanszéki kollégájával közösen köszöntöttük, kedves témáiról írott néhány tanulmánya és szakmai munkásságának válogatott bibliográfiája közreadásával együtt (<https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/30419>). Emlékét megőrizzük.” D. Máta Mária két tudományos ismeretterjesztő munkája sokakhoz eljutott: *Nyelvünk élete* (1995), *Első magyar nyelvű verses imádságunk*. A Laskai Sorok (1433) (két kiadásban: 1997, 2002).

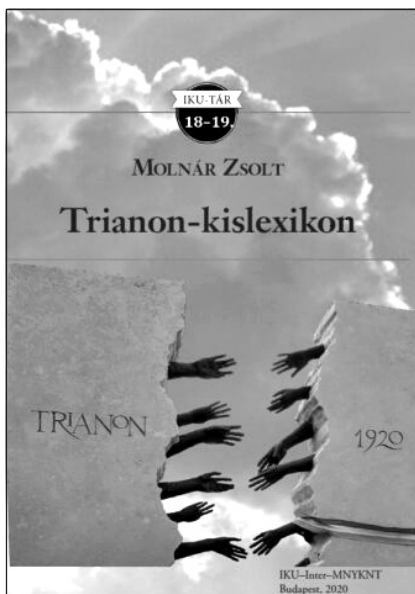
Életének 84. évében 2020. augusztus 5-én meghalt **Nyomárkay István**, az ELTE professor emeritusa, a Modern Magyar Filológiai Társaság elnöke. Éveken át Papp Andreával és Nagy Sándor Istvánnal közösen szervezték a társaság konferenciáit – ahol eszmét cserélhettek egymással a modern nyelvek kutatói, fordítói. A konferenciák anyagát kötetekben is kiadták. Az utolsó, 2019. június 26-i konferencia anyaga nemrég jelent meg: *A fordítás elméleti és gyakorlati kérdései* (szerk.: Nyomárkay Ist-

ván – Nagy Sándor István). Nyomárkay István szívesen nyilatkozott aktuális nyelvi kérdésekről, több alkalommal szerepelt a rádió Tetten ért szavak műsorában is. Kedves egyéniségét, választékos stílusú előadásainak emlékét megőriz- zük. (Manyszi)

83 éves korában augusztus 29-én elhunyt **Tótfalusi István** József Attila- és Füst Milán-díjas író, költő, nyelvész, műfordító – közli a Litera. Az utóbbi években a Tinta Könyvkiadó jelentette meg munkáit, pl. *Idegenszó-tár* (2004), *Magyarító szótár* (2011), *Idegen szavak alapszótára* (2015), 44 tévhit a nyelvekről és nyelvünkéről (2016), *Nyelvészeti nyencfalatok* (2017), *Vámmentes gondolatok* (2018). Tótfalusi István több mint harminc irodalmi, nyelvészeti, zenei ismeretterjesztő szakkönyv írója, szerkesztője volt, és többek között fordított magyarra Kurt Vonneguttól, Jack Londontól, Nabokov munkáiból és Arthur Conan Doyle-tól is. A magyartanárok által kedvelt munkája az *Irodalmi alakok* lexikona (Móra, 1992, 1994). (Manyszi)

Az Anyanyelvápolók Szövetségének éves közgyűlése

Az Anyanyelvápolók Szövetsége (ASZ) a biztonsági előírásokat betartva 2020. szeptember 5-én Budapesten a Petőfi Irodalmi Múzeumban megrendezte közgyűlését – amelyet a világhálón is lehetett követni. **Juhász Judit**, az ASZ elnöke köszöntötte a résztvevőket, **Balázs Géza** alelnök beszámolt az ASZ 2019. évi munkájáról, szövetségi politikájáról. Kiemelte a Honismereti Szövetséggel jól működő kapcsolatot. Kifejtette, hogy a világ magyarságát a nyelvvel lehet összefogni. Sokan foglalkoznak anyanyelvápolással, az erő az összefogásban van, ezért szeretné az ASZ megerősíteni a kapcsolatot más szervezetekkel. Az ASZ működteti a 41 éves Édes Anyanyelvünk folyóiratot, amely átélte a rendszerváltást, a pártokat, a koronavírust. A szövetség új kiadványa a Magyaróra, „a magyar nyelv és irodalom barátainak, tanárainak lapja”. Nyelvészeti könyvekhez is támogatást nyújt az ASZ, így Beke József megújult Bánk bán szótárához, amely a nemzeti dráma régies szövegének megértését szolgálja. **Kerekes Barnabás**, az ASZ alelnöke beszélt az ifjúsági tagozat 2019-es munkájáról. 44 éve kéthetente jelentkezik a Beszélni nehéz! (utóda a Szórol – szóval) rádióműsor, a héten az 1150. adás hangzik el. A műsorokhoz alkal-

Képek: dr. Reiser György Lukács (ASZ)

manként 80–100 levél érkezik, a leveleket a szerkesztők elolvassák, feldolgozzák, és elküldik A Magyar Nyelv Múzeumba. Az anyanyelvi mozgalomhoz tanári és ifjúsági rendezvények, táborok is társulnak: Balatonbogláron az általános iskolások Péchy Blanka tábora, ugyanitt a szakkörvezetők egyhetes továbbképző tábora, Zsombokon az erdélyi középiskolások Aranka György tábora. Széphalom adott otthont az ifjúsági tagozat 28. táborának, Győrben 37. alkalommal rendezték meg a középiskolások versenyfelkészítő táborát. Az ifjúsági tagozat megrendezte a helyi csoportok évnívó tanácskozását és a 27. ifjúsági parlamentet a Baár-Madas Református Gimnáziumban. Ugyanitt zajlott le az általános iskolások anyanyelvi versenye, a Gundel Károly Vendéglátóipari Szakközépiskolában pedig a középiskolásoknak tartottak anyanyelvi napot. Az ismeretterjesztéshoz hozzájárul Matula Ágnes Nyelvörző szalonja is.

2019 fordulópontot jelentett a szép magyar beszéd versenyek életében, mert a megyei pedagógiai központok nem vállalták a szervezést. **Orosz Tamás**, a Kazinczy-díj Alapítvány munkatársa tájékoztatta a közgyűlést arról, hogyan történt a szép magyar beszéd versenyek előkészítése, megrendezése. A korábbi 113 iskola helyett 108-ban sikerült megrendezni a megyei-területi fordulót. Idén az országos versenyek Balatonbogláron, Kisújszálláson és Győrben a járvány miatt elmaradtak. **Balázs Istvánné** az ASZ gazdasági helyzetéről számolt be a közgyűlésnek. Kiegyensúlyozottnak és stabilnak mondta a pénzügyi helyzetet, minden feladathoz megfelelő pénzmennyiség állt rendelkezésre. **Kelemen Béla**, a felügyelőbizottság elnöke rendben találta az elszámolást. Örömmel konstata, hogy az ASZ a magyar költségvetésből minden évben megkapja a rá eső forrást. **Kovács Zsuzsanna**, az ASZ irodavezetője a tagsági helyzetről beszélt. 525 regisztrált tagja van a szövetségnek. Az ASZ honlapján megtalálható a belépési nyilatkozat és minden információ a tagdíj befizetésével kapcsolatban. Az ASZ számlaszámára utalással és az OTP-ben személyesen is el lehet küldeni a tagdíjat. Ettől kezdve megkapják az Édes Anyanyelvünk című folyóiratot, évente öt számot.

Kemény Gábor nyelvészprofesszor az elmúlt év nyelvművelő kiadványait is-

mertette, melyek részben az Anyanyelvapolók Szövetségének támogatásával jelentek meg, ékes bizonyságként annak, hogy van nyelvművelés. **Kemény Gábor** Tanuljunk magyarul is! című saját könyvén kívül röviden ismertette **Minya Károly** Új szavak III., **Hontiné Varga Márta** Változó anyanyelvünk és **Adamikné Jászó Anna** A gondolatokhoz odataláló nyelv című könyvét.

A hozzászólók között **Matula Ágnes**, a Duna TV egykori Nyelvörző című műsorának szerkesztője a nyelvhasználók értékviságáról beszélt. Nemcsak a hétköznapi beszédben harapódzik el a stílustalan, sokszor trágár beszéd, hanem a médiában is. Rettenetesen rossz hangsúllyal beszél a fiatalok többsége. A szövetség tegyen meg mindent azért, hogy legyen „trendi” a szép beszéd. **Deme László** professzor urat idézte, aki szerint „A fiataloké a jövő!”. Ezért az ő érdekükben, értük kellene szólni a médian keresztül, hogy átérezzék az alkalomhoz illő szép és helyes beszéd fontosságát. A **Gróf Tisza István Nemzeti Kör** Nagykovácsiból érkezett elnökének hozzászólása a nyelvstratégiára hívta fel a figyelmet. El kellene érni, hogy az anyanyelv minőségi használata a köznevelésben, a médiában, a színházakban példa értékű legyen. A családokban a szülői példamutatás legyen a legfőbb, a követendő példa. Sajnálatra méltó, hogy az irodalmi és a közbeszédben is benyomult a trágárság. Érdemes elgondolkodni a helyesírás betartatásának módjáról is. Utolsó hozzászólóként **Mészáros András**, a **Bárcezi Géza** Alapítvány elnöke szólt a közgyűlés tagjaihoz.

Az elnökség összefoglalta a közgyűlés fő gondolatait. Megtartják a szép magyar beszéd versenyeket, ha ezt a vírushelyzet megengedi. A világ, az ország küzd a vírus ellen, sajnos az anyanyelv is beteg, ezért ápolni kell. Akkor van esély a túlélésre, ha az anyanyelv iránt elkötelezetek összetartanak.

Ebédszünet után a PIM emeleti dísztermében a Beszélni nehéz! szakkörök országos találkozója folytatódott a rendezvény. Kb. 40 fő és néhány szakkörös diák képviselte a helyi csoportokat. **Kerekes Barnabás** kiemelte: ez a közösség kivételes erővel rendelkezik: szeretet, egymás iránti figyelem, elfogadás, közös gondolkodás jellemzi. Több ezer diák vesz részt a különböző anyanyelvi versenyeken, táborokban, s a szaktanárok konferenciákon gyűjthetnek tudást és szerezhettek életre szóló élményeket. Befejezésül **Fábiánné dr. Szenczi Ibolya** tanárnő **Péchy Blankáról** tartott előadást a művésznő fényképei, könyvei, színházi és filmszerepei alapján. Az ország különböző pontjairól érkezett tanároknak és tanítványainak hasznos és felemelő érzés volt részt venni ezen a két rendezvényen. (*Pásztor Éva*)

Könyvek

A gyermek szemiotikája. Szerk.: **Balázs Géza** – **Pölcz Ádám**. Magyar Szemiotikai Társaság, Bp., 2020.

Arday Géza: Errefelé sok a valóság. Tanulmányok és esszék. LHarmattan, Bp., 2020.

Adamikné Jászó Anna: A gondolatokhoz odataláló nyelv. Nyelvművelő írásk a harmadik évezred elejéről. Tinta, Bp., 2020.

Büky László: Karinthy és a nyelv. Magyar Szemiotikai Társaság, Bp., 2020.

Fogarasy Attila: Bölcsőnk és sírunk Magyarországon. Hungarikok a történelmi Magyarország egykori vármegyéiről. Pilisvörösvár, 2020.

Fogarasy Attila: Eclogák. Versek a karanténból. Pilisvörösvár, 2020.

Halmi Tamás: „Imám lassú lélegzések.” Lelkigyakorlatok Iancu Laurával. IKU-Tár, 17. Inter-IKU, Bp., 2020.

Hálózatok. Hálózatok a nyelvben. Szerk.: **Balázs Géza** – **Imrényi András** – **Simon Gábor**. Magyar Szemiotikai Társaság, Bp., 2020.

Kör. A Bolyai Műhely Alapítvány és a Bolyai Önképző Műhely 2020-ban végzett évfolyamának kötete. Esszencia XV. Bolyai Műhely Alapítvány, Bp., 2020.

Pusztay János: Kutya még más történetek. ASZ, Bp., 2020.

Séta a Szigeten. A Mansfeld Péter Galéria kiállításai (2008–2019). Szerk.: **Burány Tamás**, **Keppel Gyula**. Budapesti Komplex Szakképzési Centrum, Bp., 2019.

Tulajdonnevek és szótárak. Szerk.: **Farkas Tamás** és **Slíz Mariann**. ELTE MNYFI és Magyar Nyelvtudományi Társaság, Bp., 2020.

Veszélyeztetett-e a magyar nyelv? Szerk.: **Pusztay János**. ASZ, Széphalom–Bp., 2020.

Rendezvények

A rendezvények időpontja, helye és jellege a járványhelyzettől függően alakul. Kérjük, kísérik figyelemmel az aktuális helyzetet bemutató honlapjainkat: anyanyelvapolo.hu, e-nyelv.hu, mnyknt.hu.

2020. november 6–7. 21. Kárpát-medencei szónokverseny, ELTE TÖK

2020. november 13. 10. magyar nyelv napja, Pesti Vigadó

2021. január 23. A magyar kultúra napja

2021. február 21. Az anyanyelvek napja

A Hírek – tudósítások rovatba szánt információkat kérjük erre a címre küldeni: balazs.geza@gmail.com. Következő lapszámunk: 2021. február.

Rovatunkban mindenekelőtt a harmadik számunkban közölt rejtvények megfejtését adjuk meg.

I. Egy mássalhangzóval. 1. Kakukk. 2. Kekk. 3. Erre-arra. 4. Csacsacs. 5. Csücs. 6. Bobby. 7. Átitat. 8. Itt-ott. 9. Tettetett. 10. Cucc. 11. Gágog. 12. Innen-onnan. 13. Elölülő. 14. Elálló. 15. Hahaha.

II. Hétszer hét. 1. Alperes. 2. Slampos. 3. Fékolaj. 4. Darabos. 5. Gödölye. 6. Nagydob. 7. Citátum. Ezt a feladatot olvasóink mintegy harmada nem tudta tökéletesen megoldani, noha a legtöbb szóra rátaláltak. Lehet, hogy kevés volt a segítség, amellyel a két megtalálendő fogalom összefüggésére utalt a rejtvény szövege. Így olvasóink nem gondoltak arra, hogy az „Alkalom szüli a tolvajt” szólásunkban szereplő *alkalom* nemcsak a tolvajt szüli, hanem a *betörést* is, amelyet a sorok 6, 1, 7, 5, 4, 3, 2 formában való átrendezése után ott találunk az ábrában! A rejtvény szerzője, a pár hónapja meghalt Láng Miklós barátunk fogós feladattal búcsúzott tőlünk!

III. A világ fővárosai. 1. Aranka – Ankara – Törökország. 2. Kadar – Dakar – Szenegál. 3. Lukba – Kabul – Afganisztán. 4. Karói – Kairó – Egyiptom. 5. Ilma – Lima – Peru. 6. Aludna – Luanda – Angola. 7. Párszi – Párizs – Franciaország. 8. Móra – Róma – Olaszország. 9. Zsófia – Szófia – Bulgária. 10. Aratni – Tirana – Albánia.

IV. Szójátékos csattanó. Jaj, már megint kihagytam a tizenegyet!

Azok a megfejtőink, akik a sorsolás eredményeként elnyerték Mínya Károlynak Új szavak III. című, a Tinta Könyvkiadónál megjelent könyvét, a következők: Angyal Jenő Andorné, Gyömrő (2230); Bognár Istvánné, Tatabánya (2800); Dr. Búza Márta, Kiskunhalas (6400); Kátai-Benedek Istvánné, Csanytelek (6647); Kis Sándorné, Budapest (1031); Kitajka Cecília, Berettyóújfalu (4100); Nagy Attila, Szombathely (9700); Sima Mihályné, Miske (6343); Sebestyén Nagy Csilla, Győr (9024); Variné Trifusz Mária, Szentgotthárd (9970).

A Pontozó új feladványai

I. Megszöktek a magánhangzók. Tíz meghatározást adunk. Olvasóinknak mindegyikre egy-egy olyan szóval kell válaszolniuk, amelyben három mássalhangzó van; mind a tízben ugyanaz a három, és ugyanabban a sorrendben. A szökevény magánhangzók közül akárhányat beszúrhatnak a mássalhangzók közé, vagy akár magánhangzóval kezdődhet is a szó. A három mássalhangzót meg is adhatnánk, de számunkra nem kétértelmű, hogy olvasóink már a kérdések futólagos átolvasásakor is rögtön rájönnek, hogy mely mássalhangzókra is gondoltunk. Minden megtalált szóért 2 pont jár, a telitalálatos megfejtés ennek megfelelően 20 pontot ér.

1. Tréfás, kacagató.	2. Súlynak, időnek számokkal való megállapítása.
3. A Tisza legnagyobb mellékfolyója.	4. Emberközeli (!) égitest.
5. Egyszerű magyar kártyajáték.	6. Azonnal, tüstént.
7. Gépen dogozó szakmunkás.	8. Neves 15–16. századi filozófus (Tamás).
9. Állat által okozott seb.	10. A mitológia szárnyas gyermekére emlékeztető.

II. Hétszer hét. Ha olvasóink helyesen válaszolnak a meghatározásokra, akkor a rejtvényből két magyar város nevét varázsolhatják elő. Az egyiket a kitöltött ábra bal felső négyzetétől a jobb alsóig olvashatják össze átlósan, majd a sorokat kellőképpen átrendezve a jobb felső négyzettől a bal alsóig válik olvashatóvá a másik város neve. Minden megtalált szóért 1 pont, az átlókból kiolvashatókért 5-5, összesen tehát 17 pont jár.

1. A kormány miniszteri tanácsa:

2. Elavult tüzéségi lövedékfajta:

3. Szomorkás hangulatú:

4. Előkelő hölgyeket kiszolgáló nő:

5. Apró, gömbölyded testecske:

6. Lelki feszültséget okozó helyzet:

7. Csóka nagyságú vízi madár:

III. Foglalkozások. Először is tíz meghatározáspárt kínálunk olvasóinknak. Mindegyik definícióra egy rövidke, mindegyik három betűből/betűjegyből álló szóval kell felelniük. Am ez csupán a feladat első része. A bal oldali meghatározások mellett mind a tíz feladványban ott látható még egy definíció, s ezeknek egytől egyig valamilyen mesterség, foglalkozás a megfejtése. Mint talán már sejtik is, ezeknek a foglalkozásoknak ugyanazokból a betűkből kell állniuk, mint a két baloldali megfejtés betűi, együttesen! A helyes megoldásért mind a tíz esetben két-két pont jár, de ezt a két pontot mindig három szó megfejtésével lehet csak megszerezni. A harmadik a hatbetűs foglalkozásnév. A helyes megfejtések együttes értéke 20 pont.

1. Fürdőalkalmatosság	Disznópásztor
Választ sürgető szócska	
2. Böven áraszt	Balettművész
Fával dolgozó szakember	
3. Falatozó	Járdaépítő munkás
Kis keresztutca	
4. Nincs haja	Támadójátékos
Tetőépítő	
5. Lakhely	Olvasztár
Se szeri, se száma	
6. Hajszoló, kergető	Vásári mutatványos
Aratni szeretne!	
7. Egyesület, egylet	Diplomás műszaki szakember
A ló himje	
8. Kötőzőanyag	Archeológus
Keskeny hézag	
9. Szemüvegtartó	Pedagógus
Attól az időtől fogva	
10. Naptári egység	Labdarúgócsapat tagja
Bíróági eljárás jogi alapja	

IV. Szójátékos csattanó. Olvasóinknak megfejtésül a Vices vágyalom című, túldoldali rejtvény csattanóját kell beküldeniük. Értéke 25 pont.

A közzétett rejtvények együttes értéke 77 pont, de a sorsolásban való részvételhez már 60 pont is elég. A feladványok megfejtését **2020. december 30-ig** várjuk címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, Károlyi u. 16. (1053), vagy a rovat vezetőjének címére: gretsyl@t-online.hu Minden olvasónak kellemes szórakozást és sikeres megfejtést kívánnak a feladványok szerzői:

Grétsy László (I., III.), Schmidt János (IV.), Varga István (II.)

Szójátékos csattanó

RAJZ-FILMBELI VIZIÓ	A VICC CSATTANÓJA	ZONGO-RÁZNI TANULÓ VÉGI	... PIQUÉ; SPANYOL LABDARUGÓ	ELŐ-VIGYÁZATOSSÁG	VICCES VÁGYÁLOM – De jó volna, ha gazdagok lennénk – szólal meg tévézés közben a feleség. – Sosem leszünk azok, de te csak álmodozz, drágám! – mondja a férj. – Akkor megyek a futócipő-mért. – Ugyan miért? (A választ az ábrában rejtettük el.)				
AZ UKRÁN FŐVÁROS OROSZ NEVE	KELET								
MEGINT	BÁNYAJÁRAT								
VOLT	ANGOL KÖLTŐ-GÉNUSZ								
NEVELŐ	TÁNCDAL-ÉNEKES V. (LÁSZLÓ)		KÉSVÉGI! MACKÓ-PARA-DICSOM!		TISZTÍTÓ EGYFAJTA TÚZÁLLÓ ÜVEG				
KÖZÉPEN ALÁKAP!	VÁNDOR PÁSZTOR				ERŐSEN CSIP LÁMPÁT OLTÓ				
ÁREMEL-KEDEK	ÍRÓ-ESZKÖZ								GYURKO-VICS T. VERSEK-KÖTETE
TONNA KUKUCSKÁLÓ	HIDROGÉN				KÁRTYA-MŰSZÓ: ELÉG BICIKLI!				
VÉG NÉLKÜLI A TÁRGY RAGJA	ÁSVÁNYI FÜSZER RITKA FÉRFINEV				A TALLIUM VEGYJELE RÉGIES FÉRFINEV			RÓMAI 1-ES „ZS”	
AJÁN-DEKOZ			FOGADÓ-IRODA KELETI KARD						
SÁRGA-BARACK						SAJT FELE!			
HARCIAI NŐ						TELJES UJJÁVAL FELEM BÖK			
ÖNHITT, ÖNTÉLT ÖSSZ-TERMÉS								RÉGI, TAVÁLYI KOVA-DARAB!	
					ÓSDI A JURA EGYIK SZAKASZA				
MAGYAR AUTÓJEL KELVIN, RÖVIDEN		HUSZÁR ... NYOMDÁSZ LÁTOGATÁS			EVELIN, BECÉZVE KESELYŰ-FÁJ				
								A HOSZ-SZÚSÁG JELE LÚD	
FÉLFA! GUPPIK ÉLŐ-HELYE					HITSZEGŐ CSALÁDI INTÉZET, RÖVIDEN				
EGY. BECSBEN! KÖRZET KÖZEPE!			CSENDRE INTÓ TÁJSZÓ NÉMA PUNI						
KERÍTÉS DÍSZÍTÓ-ELEME IS LEHET									AZ ARZÉN VEGYJELE
 E					VONAT-FÜLKÉBEN ÜLŐ SZEMÉLY				

Új szavak, kifejezések (112)

Nem szótározott szavak tárháza

arcuatmárnök – közéleti személyiség megjelenését és megnyilvánulásait tervező kommunikációs szakember

büntetőfékezés – megleckéztetés céljából az előhaladó jármű vezetője indokolatlanul lefékez, hogy ezzel megijessze vagy megfélemlítse a mögötte haladót

divatdiéta – felkapott, egy ideig sokak számára kedvelt diéta

fajizmus – olyan felfogás, amely a rasszizmushoz hasonlóan hirdeti az ember felsőbbrendűségét az állatok fölött (HVG 2020. febr. 20.)

garázsvásár – fölöslegessé vált otthoni tárgyak házilag kiadásítása

hómofisz – az angol *home office* (otthoni munka) magyaros írásmódja (MN. 2020. ápr. 11.). Jó magyar megfelelője: *távmunka*.

iskolaőr – az iskolai rendezvarásokat megakadályozó (kezelő) szakember. Származéka: *iskolaórság* (MN. 2020. máj. 9.)

kult- – a *kultúra*, *kulturális* vagy *kultikus*, *kultusz* szóból rövidült előtag. Pl. *kultház*, *kultkönyv*, *kultkikötő*, *kultrova*. Vö. *kultfilm*, *kultzenekar*.

kultfilm – egy adott körben kedvelt, kultikus film

kulturista – 1. kulturális turista (aki kulturális emlékekért szeret utazni), 2. a természetet szerető turista. 3. testépítő, body-builder (romániai magyar nyelv)

kulturizmus – testépítés, body-building (romániai magyar nyelv)

kultzenekar – egy adott rajongói körben kedvelt, kultikus zenekar (MN. 2020. ápr. 11.)

maszkos óra – olyan tanítási óra, amelyen kötelező a szájmazsk viselése

mikrofonállvány – az előzetesen megírt, egyeztetett kérdéseket föltevő riporter gúnyos megnevezése. Megj.: A jelenség általánosított megnevezése: *mikrofonállványozás* (MN. 2020. febr. 8.).

mikrofonállványozás l. *mikrofonállvány*

satufék – hirtelen, teljes erőből benyomott fékpedál. Származéka: *satufékezés*

satufékezés l. *satufék*

szexmunkás – prostituált. Megj.: A szó bevezetését a Szexmunkások Érdekvédelmi Szervezete (korábban Magyarországi Prostituáltak Érdekvédelmi Egyesülete) javasolta (MN. 2020. ápr. 24.).

szomszédünnep – egy lakókörzet (tömbház, utca) közösségének ismerkedési programja (rendszerint étellel kínálással)

szűrőbusz – egészségügyi vizsgálatot (szűrést) végző, a lakóhelyekre kimenő jármű

távmunka l. *hómofisz*

technopesszimizmus – a technológiai haladástól való tartózkodás (MN 2020. jan. 11.)

testpozitív – a saját test elfogadását szorgalmazó (mozgalom). Megj. Az angol *body positive* magyar változata.

udvarias üldözés – a világban folyó, nem nyilvánvaló keresztényüldözés (Ferenc pápa kifejezése)

A rovat 1998–2015. közötti teljes anyaga megtalálható az Új magyar szavak szótára című kiadványban (IKU-tár). Kapható: www.e-nyelv.hu/konyvesbolt. A 2016-tól napjainkig tartó teljes gyűjtés 2021 elején jelenik meg a Jelentés a magyar nyelvről (2016–2020) című kötetben.

B. G.

balazs.geza@gmail.com

Kérdések és válaszok

Hogyan írjuk helyesen ezt a kifejezést: bestseller krimiíró?

A szerkezet értelmezésétől függ az írásmód. Ha az író bestsellert (sikerkönyvet) és krimi ír, akkor a *bestseller-krimi író* a helyes tagolás az AkH. 141. c) szabálya szerint. Ha az író olyan krimiket ír, amelyek bestsellerré váltak, akkor ezt a *bestseller krimi + író* szerkezetet *bestseller-krimi-író* alakban írjuk (AkH. 141. b).

Megkerestelek valakit. Megkerestellek téged. Helyesek ezek ige? Ha igen, miért van a második esetben a második I?

Természetesen mindkettő helyes. A *megkerestelek* igealak egyes szám első személyű, általános (alanyi) ragozása igei személyragja az *-ek*, a *-lek* szintén egyes szám első személyű, általános (alanyi) ragozása igei személyrag, amely második személyű határozott tárgyra utal.

Értelmes szó-e a keresnelek? Pl. egy ilyen mondatban: Megint keresnelek kell (téged) egy fontos ügyben.

A *kell* igéhez főnévi igenév kapcsolódik: *szeretni kell, keresni kell*. Ragozott alakban is használjuk: *szeretnem kell, keresnem kell*. A *keresnelek, szeretnelek* *kell* szokatlan nyelvi alak. Kialakulását (Zolnai Gyula 1891-es cikke nyomán) Lőrincze Lajos magyarázza el. A magyarban a tárgy (határozott) ragozásban a második személyre is tudunk utalni a *-lak, -lek* raggal, pl. *szeretlek, kereslek* (téged). A főnévi igenévet is szoktuk ragozni – *szeretnem, szeretned* stb. –, de második személyű rag általában nem járul hozzá. Egy szabályos ragozási sor mintájára mégis kialakulhat a *keresnelek, kérnelek, szeretnelek* *kell* szerkezet, mégpedig úgy, hogy a *kérnem, kérnéd* ragozott főnévi igenévi sorba a nyelvhasználó beilleszti a *kérnelek* alakot (a minta: *kérem, kérek, kérlek*...). Lőrincze Lajos több irodalmi példát is hoz a szerkezet előfordulására; szokatlan, de érthetőnek tartja. (Forrás: Lőrincze Lajos: Édes Anyanyelvünk. Akadémiai Kiadó, Bp. 1961. 380–381.)

Lów Zsolt + -val, -vel = Lówvel?

Igen, a helyes írásmód *Lówvel*, a névhez a *-vel* toldalék kapcsolódik, nem történik hasonulás.

Aszde + vette + teremtetie kifejezés helyes írásmódja felől szeretnék érdeklődni.

A Magyar helyesírási szótárban a *szedtevette!* szerepel (490). A javasolt írásmód: *szedtevette-teremtetie!*

Hogyan írjuk: Mi Hazánk + -os?

A helyes írásmód: *mi hazánk* (vö. *Független Kisgazdapárt, független kisgazdapárti*, Osiris 735).

Ha a rövidnadrág egybeírandó, akkor annak mintájára elvileg a rövidgatyá formának is helyesnek kellene lennie, viszont a helyesírási szótárak ezt az alakot mégsem ismerik. Helyes-e az egybeírt rövidgatyá?

A *rövidnadrág* 'combig érő nadrág', a *rövid nadrág* 'kis hosszúságú nadrág' (Osiris 1248). Ennek alapján a *rövidgatyá*,

A nap 24 órájában elérhető a Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda ingyenes tanácsadása. A kérdést a www.e-nyelv.hu honlapon lehet föltenni. Az ügyeletes tanácsadó igyekszik minél hamarabb válaszolni. A honlapon több mint 25 ezer korábbi kérdés-válasz tekinthető meg. Jelenlegi tanácsadók: Balázs Géza, Bincze Diána, Blankó Miklós, Borszik Adrienn, Deák-Takács Szilvia, Dede Éva, Minya Károly, Minya Károlyné, Pölcz Ádám, Tomori Tímea. Munkájukat további nyelvész szakemberek segítik. Ha azonnali segítségre, dolgozat, cikk, sajtótermék vagy on-line felület nyelvi ellenőrzésére van szüksége, a kérést itt jelezze: iroda@e-nyelv.hu, telefon: 30-318-9666.

Átnézzük. Kijavítjuk.

iroda@e-nyelv.hu
+36 30 318 9666

MAGYAR NYELVI
SZOLGÁLTATÓ IRODA

e-nyelv.hu

rövid gatyá is kétféle módon írandó. A szótárak a köznyelvi kifejezéseket tartalmazzák, a bizalmasakat nem.

Egy kéziratban talákoztam a Lee-ék toldalékos alakkal, ilyenkor az é a harmadik ugyanolyan betűnek minősül? Melyik a helyes forma, Lee-ék vagy Leeék?

A magyar helyesírásban szerepelhet egymás mellett három azonos magánhangzó, pl.: *Mátééé*, A Lee név végén álló *ee* olyan többjegyű betű, amelyhez a toldalék közvetlenül kapcsolódik, például: *Albeet, Kleenek, Leevel* stb. (Osiris 275). A helyes írásmód tehát *Leeék*, de a könnyebb értelmezhetőség kedvéért elfogadható a *Lee-ék* írásmód is.

A kínai holdistennőről fordítok egy anyagot, és elbizonytalanodtam a toldalékolást illetően. A neve Csang-o. Hogyan toldalékoljuk helyesen? Csang-o-tól, vagy Csang-otól? Vagy Csang-ótól? Találtam róla pár legendát, azokban általában Csang-o és kötőjellel jelenik meg.

Ha szigorúan betartjuk a szabályzat általános utasítását, akkor akár egybe is írhatjuk: *Csang-ótól*, de ez valóban félrevezető, ezért – mert ez is lehetséges – az alapforma őrzésének szándékával inkább írjuk így: *Csang-o-tól*.

Miképpen írandó: Kádár + rendszer + hívó?

Ha egy személynévből és egy közsóból álló, kötőjeles írásmódú összetétel újabb taggal bővül, ezt a tagot kötőjellel fűzzük a személynevet tartalmazó összetételhez, például: *Achilles-in-szakadás, Munkácsy-kép-restaurálás, Oscar-díj-átadás* (AkH. 166. szabálpont). A helyes írásmód: *Kádár-rendszer-hívó*.

Mi az e-mail + cím + tartomány szókapcsolat helyes írásmódja?

Ha olyan kötőjeles írásmódú összetett szóhoz járul újabb utótag, amelyekben a kötőjelet nem a szótagszámlálási szabály vagy egyéb mozgósabály írja elő, akkor a további összetéti tagot is kötőjellel kapcsoljuk: *e-mail-cím*. Ha további utótag járul az összetételhez, az újabb kötőjellel kapcsolódik: *e-mail-cím-tartomány*. Az efféle szerkezetek azonban nehézségek, ezért célszerű feloldani őket: *e-mail-címek tartománya* (Osiris 131). A következő írásmód is helyes: *imélcím-tartomány*.

Édesanyaként/Édesanyákként mi úgy gondoljuk... – az egyes számú vagy a többes számú alak a helyes?

A határozott egyes számban használjuk (*rabul ejtenek, elmennek katonának*), ezt alkalmazva az egyes számú formát ajánlom: *édesanyaként mi úgy gondoljuk...* Az egyes szám a szóban forgó édesanyák csoportjára utal. Hasonlóképpen az *Őrütnék fognak minket tekinteni* mondatban a többes számú szó mellett (*minket*) a melléknévi határozót (*örütnék*) hagyhatjuk egyes számban – azt is kifejezve, hogy a tulajdonságot az egész csoportra (*mi*) vonatkoztatjuk. (Grétsy-Kovalovszky főszerk.: Nyelvművelő kézikönyv I. Akadémiai, Bp. 1980. 816.)

Melyik az alapszó az eleink és maradvaink esetében, az elő és a maradvá főnevek (ha léteznek ilyenek)?

Az *eleink* szótöve az *elő*, a *maradvaink* a *marad* igéből képzett határozói igenév (*maradva*) származékos alakja (A. Jászó Anna: A magyar nyelv könyve). Természetesen ez utóbbi már archaizmus. Például: „Végére, hogy tisztábban és értelmesebben az dolgokat kitehessem, és maradvaink is jobban megérthessék, eltökléltem magamban, hogy magyarul írjam” (Apor Péter).

Mit jelent pontosan: hűcepe?

A *hűcepe* szó jelentése melléknévként: szemtelen, tolaodó, bizalmaskodó; főnévként: álszentséggel elkövetett szélhámos-ság, amelyet pofátlanul követ el valaki, úgy, hogy csöppet sem törődik vele, hogy a tájékozottabbak átlátnak rajta.

Mit jelent: kipattintotta (vki) magát?

Az internetes keresés találatai szerint a *kipattintja magát* jelentése nagyjából a következő: kigyúrja magát, az intenzív edzésnek köszönhetően látványosan megmutatkoznak az izmai.

Összeállította: **Minya Károly**